

PALÓCFÖLD

PALÓCFÖLD

1985/2.

XIX.

MŰVELŐDÉSPOLITIKAI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYOIRAT

ABLAK

- 1 Csongrády Béla: Üzenet Szibériából
- 2 Igor Kiszeljov, Vlagyimir Mamajev verse (Hárs György fordításai)
- 3 Mihail Nyebogatov: Kortársak (vers); (Ford.: Ircsik Vilmos) -
- 4 Vlagyimir Mazajev: Mocsári rozmaring – bódító fű (elbeszélés; ford.: Földeák Iván)
- 14 Valentyin Mahalov: Kenyér és só (vers; ford.: Erdödi Gábor)
- 15 Mihail Boriszov: Negyvenhárom (vers)
- 16 Gennagyij Jurov: Városom (vers); (Rigó Béla fordításai)
- 18 Benjámin László: Téli utazás (visszaemlékezés)
- 22 Simor András: József Attila Latin-Amerikában (tanulmány)
- 27 Baranyi Ferenc: Két részlet a *Chénier stációi* című ciklusból (vers)
- 28 Bódi Tóth Elemér: Angyal a számban (vers)

NEGYVEN ÉVE TÖRTÉNT

- 29 Összeállítás visszaemlékezésekből (P. M.)

TÖRTÉNELMI FIGYELŐ

- 36 M. Kiss Sándor – Vitányi Iván: A Magyar Diákok Szabadságfrontja (Romsics Ignác)
- 39 Szepesi József: Nincs annál szörnyűbb (vers)
- 39 Karácsondi Imre: Pedig (vers)

VITA

- 40 Kerékgyártó T. István: „...ami meghódításra vár, azt látványosan nem lehet megközelíteni”
- 43 Pctőcz András: Az irodalom/költészet művészete
- 46 Kassai-Végh Miklós: Érdekeltségek konfliktusa

MŰHELY

- 50 Egy harmadik vörössesszökéhez – Zalán Tibor verse elé – (Kőrössi P. József)
- 52 Zalán Tibor: Egy másik vörössesszökéhez

MÉRLEGEN

- 54 Laczkó Pál: Egy költő „pártoló énekei” (Váci Mihály kötetéről)
- 59 Menyhárt László: Kilóg a lóláb (Rajzbiennálé Salgótarjánban)
- 64 E számunk szerzői
- 64 A Madách-pályázat eredményhirdetése

Ebben a számunkban *Czinke Ferenc* rajzait közöljük. A 25. oldalon chilei versplakát József Attila *A város peremén* című versével, arcképével.

ABLA K

Üzenet Szibériából

Aranyhídon érkezett szépíráások a Palócföld ünnepköszöntő számában. Szerzőikkel úgy ismerkedtünk, amint közel két évtizede betűzgettük Kemerovo, Novokuznyeck, Belovo és más városok, falvak neveit. De ahogy akkor egy csapásra barátokra lettünk a zord természeti viszonyokkal dacoló, meleg szívű szibériai emberekben, úgy érezzük most nekünk is szólónak e távol fogant irodalom üzenetét.

Emlékezésre szólító erkölcsi parancs, amit kiolvasni vélünk belőle. Igaz, negyvenévnnyire vagyunk már a történelemformáló győzelemtől, a golyószaggatta sebek végképp behegedtek Európa-szerte, de felejteni nem szabad, nem lehet egyetlen percre sem. Hisz lelkek millióiban munkálnak nemzedékeken átörökített, gyógyíthatatlan fájdalmak, újabb viharfelhők tornyosulnak a béke kék egén. Az emlékezés az ember teremtő erejének apoteózisa is. Az esztelen pusztításhoz viszonyítva, még értelmesebb az építés, a halál közelsége emeli igazán rangjára az életet, a szenvedéssel összevetve, különösen értékes bármely boldog pillanatot.

Ennek talán legszebbikét – a frontkatonák hazatértét, találkozását szereteteikkel – élhetjük ezúttal ismét át. Hiteles dokumentumokból, világsikerű filmekből idéződik fel újra az anyákkal, feleségekkel, gyermekekkel zsúfolt, a várakozás feszültségeitől túlfűtött, a harmonikaszótól és az egymás szólíthatóságától hangos pályaudvarok képe. A legmerészebb képzelőerővel sem lehetséges megrázóbb, drámajabb hatású szituációt komponálni a nyüzsgő tömegben izgatottan fürkésző, tágra nyílt, beszédes – valóban él? egészséges? vajon megismer-e? – szemek, az egymásra találó kezek, az örömkönnyek perzselte borostás, sebhelyes arcok látványánál. Ez aztán az ünnep: a túlélés, a viszontlátás mámoros boldogsága. Beleremeg az is, aki sose hallott fegyverropogást, aki csak ön maga választotta, kellemes élmények okán volt távol otthonától. Ki ne értené ezután – a jelen másfajta örömei, másfajta gondjai, új dallamai közepette is – a költő igazát: „Csak egy zene nem kell: háború több ne legyen!”

E sorokkal a klasszikus orosz-szovjet kispróza és líra legnemesebb tradícióin építkező, rokonszenves irodalmat ajánlunk a hagyományosan szép olvasmányokat kedvelők figyelmébe.

CSONGRÁDY BÉLA

Gyermek-időnk muzsikái

Hallani vélem a máig
gyermek-időnk muzsikáit.

Dalt:

ereszünk belekápáz,
s hullik a bamba veréb.

Dalt: ha repeszi a náthás
kornyika-szó a tanácsház
hajdani hangvederét.

Harmonikák epekednek,
fülled a csönd subaként.
Szótlan epekszik a kedves,
várnia kell a legényt.

Éj, fut a rejtekező hold,
s kél valahol dal imígy:
– Júni huszonkettő volt,
pontban hajnali négy...

Könnyesen összeszorítja
Szívem a volt muzsika.
Sír a hadak nyomorékja,
porban a harmonika.
Krumpliszedő hadifoglyok,

némtek ásnak, a zseb-
szájmuzsikán a maguk jobb
néhai sorsa szepeg.

Gyermek-időnk muzsikáit
már sose veszthetem el –
váltva kísértek idáig,
mint utakon visz a jel.

Látom a hajnali hars színt,
látom, a tél hogy inal.
Győztesen-ünnepi mars int
látnoki szárnyaival!

Éltem a harcok ígét
gyermek-időnk tavaszán:
szívdobogásközelég
tőlük enyém a hazám.

Gyermek-időnk hova zeng el!...
Halkul
a volt gyerek-ember?
Más zene jött: a jelen?
Rajta!...
Csak egy zene nem kell:
háború több ne legyen!

Holttá nyilvánítva

Ment az úttalan tavasz-latyakban,
néha szó szerint a semmibe,
ment a jószerevel öntudatlan,
ment a harcos: *kellett* mennie.

Már leírták: vélik őt halottnak
– nyolc nap óta nem hált, nem evett –,
társait keresve tébolyog csak,
varjas éggel a feje felett.

S lám, az úttalanban nyílt egérút,
és ha mind nem, ám akadt azért,
aki végül Berlinig elért úgy,
hogy papíron régesrég nem élt!

(Hárs György fordításai)

MIHAIL NYEBOGATOV

Kortársak

A fényképről nevetve néz rám,
Fiatalon és boldogan . . .
És ott kint, a széljárta pusztán
Felette
Vörös fejfa van.

Nem, össze semmit nem zavartam,
Hajdan egykorú volt velem.
És mégis, mégis gondolatban
Ma is ifjúnak képzelem.

Szívem sajog,
a képre nézve
a fájdalom belém nyilall,
És mindeneknek ellenére
Így szólítom meg őt:
– Fiam! . . .

(Fordította: Ircsik Vilmos)

Mocsári rozmaring — bódító fű

Megmondom kerek perc: a macskák és a fehérnép – egyformán szívós teremtés. Csépeled, püfölsz az asszonyt, de amint egy kissé abbahagyod – magához tér! Túléltek a nehéz éveket, soványak lettünk, akár a keszeg, de a legfőbb parancsolatot teljesítettük; megóvtuk a gyerekeket, nem vesztettünk el egyetlenegyét sem az egész faluban!

S íme, amit szívünk úgy várt, eljött a május. Megünnepeztük a Győzelem Napját, kedvünkre örvendeztünk; a kapatos asszonyok még néhány nótát is eldaloltak hamisan, kisírták magukat egymás vállán, úgy ám, aztán másnap megint gyerünk, beálltak húzni az igát.

Pár nap múlva, éppen estefelé járt, látom, hogy a szomszéd kislánya, Nasztyenka ott toporgott a kerti kapuban: Marija néni, Marija néni! Szaladj a tanácsba, táviratok jöttek!

Majd leültem a meglepetéstől.

– Istenem, miféle távirat lehet?

– Én meg honnét tudjam! Anna Filippovna megparancsolta, hogy rohanjak ide!

Anna Filippovna könyvelő a tanácsnál, de helyettesíti a titkárnőt, sőt magát az elnököt, Ippolit Fedoszicsot is.

– Mit hoztak nekem? – kérdezem még egyszer.

– Táviratot. Alá kell írni.

Erre magamhoz tértem, úgy ahogy voltam, mezítláb, usgyi rohantam. Rohanok, s közben majd eláll a szívverésem. Világéletemben féltém a táviratoktól. A rémülettől majd megdermedek: csak nem Pásával történt valami? Áprilisban jött tőle az utolsó levél, pont a Győzelem előtt, a kórházból. Fekszem, s gyógyulófélben vagyok, ezt írta, de hogy mi van vele, s hogyan van – arról egy szót sem írt. S minden rendben is lett volna, ha saját kézzel írja, de nem! S azóta ismét semmi hír felőle.

Most meg tessék – itt ez a távirat.

A háború alatt babonás lettem, istenem, ettől már meg nem szabadítás. Egyszer sokáig nem jött semmi Pásától. A jóisten tudja, milyen régen volt, vagy fél évig nem jött, még Sztálingrád alatt. A levélkihordó lány egyre csak elment a házunk mellett. Ott álltam, s lám jön a postás-lány és már messziről mutatja a levelet: Pásától jött, él a kedves! Attól kezdve bebeszéltem magamnak, ha összefonom ujjaim, jön a rég várt levél.

Rohanok az irodába – micsoda buta teremtés vagyok! – de egyre csak ott a szálla bennem: amint belépek, el ne feledjem összefonni az ujjaim, csak el ne feledjem!

Már nem is emlékszem, sütött-e a nap, vagy sem.

Anna Filippovna az asztalnál ült. Cigarettazott, s papírokról számolt, csattogtak a számológép csontkarikái. Nem volt könnyű természet, sokat cigarettazott, csitította a felbolydult kedélyeket, szinte az egész tanács az ő vállán nyugodott.

Felém nyújtott egy lepecsételt papírlapot, de valahogy nem akartam átvenni tőle. Lélegzet-visszafojtva álltam, a kezem már a küszöbön összefonam. Végleg elhagyott a bátorságom.

– Bontsa fel és olvassa.

Ő pedig csak néz rám és mosolyog. Ugyan, mincképpen fel, mincképpen olvassam el – anélkül is tudom, mi van benne. Hiszen ő maga vette telefonon a kerülettől, ő ragasztotta le a borítékot. „Várj tizennegyedikén, a vidám ötszázas szerelvényénél. A te Páveled.”

Leültem a padra a fal mellé, s könyörgök Anna Filippovnáknak: olvassa el még egyszer. „Várj tizennegyedikén, a vidám ötszázas szerelvényénél. A te Páveled”. A derék Anna Filippovna egyre ismételi a szöveget, hanem az én fülemben csak az cseng: Várj... a te Páveled. Várj... a te Páveled.

Felpattantam, mint akit kígyó csípött meg: Hányadika van ma?

– Reggel tizenharmadika volt – feleli.

– Tehát holnap? Istenem, ha így igaz, akkor holnap még sötétedéskor el kell indulnom. Van szabad bricska?

– Mikor volt nálunk szabad bricska! – jegyezte meg Anna Filippovna. – De te csak rohanj az istállóba Brjuhovhoz, neked adnak. Ilyen alkalomból ne adnának! Ha húzódkodik, mondd, hogy tőlem jössz. Persze enélkül is adnak. Brjuhov ne tudná, minek kell?

Való igaz – adtak. Brjuhov nem ellenkezett, csupán elgondolkozott, fapapucsával megkopogtatta a padlót. Már segített befogni, amikor megjegyezte:

– Örülök neki, Marija. Tehát Páveled a kilencedik, aki hazajött. – S még utánam kiabált, hogy ne hajszoljam agyon a lovat. Nem hajszoltam én, úgy örültem neki.

Hazaérkeztem, lekantároztam a lovat, szénát vettem eléje. A gyerekek már aludtak egymás mellett. Na, jól van. Volt félretéve egy marék lisztem, felszítottam a kemencét, s gyorsan dagasztottam egy kis tésztát.

Alighogy kint világosodni kezdett, ébresztgetni kezdtem a nagyobbik lányomat, Olkát. Már ötödikbe járt, maholnap eladószámba megy. Kelj fel lányom, megyünk az apád elé! Álmosan nyújtózkodik, nem tudom, eljutott-e hozzá, amit mondtam. Közben Kátyát és Mityenkát ölbe kaptam, s fel a bricskára, az ördögbe, legalább felébredtek volna! Betakartam őket, mindhármukat belenyomtam a szalmába –, s gyerünk, akár a vándorcigányok!

Az állomásunkig, Itatszkaig több mint negyven kilométer az út. Végig az Ingol-tó partján, a tajgában, majd egy kanyar, s a keréknyom egyenest az országútra visz ki. Az országúton túl pedig ott húzódtak a kolhoz földjei. A lápos, alacsony erdőt helyenként felszántott domboldalak szakították meg. A vasútig különösebb látnivaló nem akadt a szemnek.

Lassan dőcögve és poroszkálva kijutottunk az országútra. Előbújt a nap, szekerek jöttek szembe, néha-néha a port felferve megelőzött bennünket egy autó. A por nehéz volt, harmat itatta át, s érezni lehetett, forró napunk lesz! Az én kis csapatom pedig csak alszik, kis fejecskéik rázkódnak a szalmában!

Megérkeztünk: feltűnt az állomás, a nagy, tágas falu, a mozdonyok fűtyülnek, szénaszag terjeng. Odaérünk az állomással szembeni szabad térségre. Az egész zsúfolásig tele van szekerekkel, talpalatnyi hely sem marad. S mint egy hangyaboly, úgy nyüzsög a sok nép. Akár egy vásáron! Kora hajnal van, hat óra, s lám, mennyien vannak!

Jobb kéz felől kis kert, almafával teleültetve, kerítés azonban nem védi, csak az oszlopok árvalkodnak. Odakötöttem az egyikhez a lovat, felébresztettem Olkát; kelj fel, s ügyelj, én addig rohanok az állomásra, hogy megtudjam, mi a helyzet.

Ugrottam az egyik ablakhoz, majd a másikhoz – senki nem tud semmit! Jön egy vörös tányérsapkás férfi, kérdem tőle: mikor érkezik be a vidám ötszázas? – Melyik? Nyugat felől?

– Hát onnét, Novoszibirszkből. – Nyugat felől nem tudjuk.

– Hogyhogy nem tudják? – Hát úgy. Azért is hívják vidám ötszázasnak, s ráadásul Nyugat felől érkezik! – A vörös tányérsapkás ezt már csak úgy, elmenőben vetette nekem oda.

Csapna beléd a... – gondoltam. Senki nem tud semmit, szép kis rend van itt.

Egyszer csak zsvaj, zúgás – bedübörög az állomásra egy szerelvény. Minden kocsi ponyvával van letakarva, a platókon kiskatonák: fiatalok, napbarnítottak, a gimnasztyorkájuk fehér, mintha frissen mosták volna ki. A szerelvény pedig megállás nélkül továbbzúg! S utána nemsokára még egy, az is rohog, mint a szélvész. S mind arra, kelet felé tart. Miféle dolog ez, hisz' a háború a másik irányban van, különben is, már véget ért...

Visszamentem a gyerekekhez. Olka, akit örködni hagytam, az igazak álmát alussza, én is lefeküdtem hát, de előbb löktem a lónak egy kis szénát, s befészkeltem magam a kicsik mellé.

Fekszem, köröttem pedig zsigog a nép, beszélgetnek, nevetnek. A szávaikból kitűnik, a leszerelt katonák vonatját várják. Valaki harmonikázik, s csaszuskákat dúdol hozzá. Nők, férfiak, több persze a fehérnép. Gyerek, mint égen a csillag – örülnek a nyüzsgésnek.

Magam se tudom hogyan, de erőt vett rajtam az álom. Csak fekszem, fekszem, s azt látom: ülök otthon a tornác grádicsán, s fonalat gombolyítok. A másik végét Pavlusa tartja. Tartja, a fonat pedig egyszer csak elszakad. S alighogy összekötöm, ismét szétszakad. Pavlusára pillantok, egészen idegen az arca. Hirtelen felkiáltok, s magamhoz térek.

Fekszek, s az ostoba álom miatt sajog a szívem. Most már nem álomban, hanem a valóságban szeretném látni Pavlusa arcát –, de nem megy. Képtelen vagyok felidézni. Összefut minden a szemem előtt. Elfeledtem! Szép kis dolog – gondolom!...

Zsvaj, zúgás, kiabálás; jön a vonat a leszerelőkkel! Mindenki a pályaudvar felé rohan, a sínekhez, én sem tudtam maradni. Leugrottam a bricskáról, betakartam a gyerekeket, s mentem a többiek után. S közben

arra gondolok: csak találok ismerősre. Egyébként is nagy dolog ez, hazatérnek a frontharcosok, a győztesek, a mieink. Legalább megnézem őket, hadd örüljek mások boldogságának. S még az is az eszembe jutott: hát-ha Pavlusa is közöttük van! Lehet, hogy útközben átült egy másik vonatra. előfordulhat ez is.

Befutott a vonat, a mozdony vörösbe volt burkolva. Mögötte összevissza mindenféle vagon. Először személykocsik, öt vagy talán több is, azután a többiek, marhavagonok. S mindenütt, az ajtóknak, az ablakokban arcok, arcok és arcok. Mind meglelt katonaember. Egyik-másik bajusszal. Fiataloknak se híre, se hamva. Idősebb korosztály, szentigaz. Arra gondolok: letöltötték a drágák a háborút, s élve hazatértek.

A vonat fékez, mi távolabb állunk, egy csoportba verődve, se mocnani, se lélegezni nem merünk, biz' isten. Mindenki szeretné látni a párját! A vagonok lassan begördülnek. A tömeg némán, halotti csöndben áll, remegek én is.

Tőlem nem messze egy asszony áll, virágos kendőben, hímzett blúzban – parasztasszony, kolhozparaszt. Egy fiú ácsorog mellette, már nagyobbacska. Az asszony hirtelen összerenzen., s felkiált: Ványa! Ványusa!... s a nyüzsgő tömegben át hanyatt-homlok rohan a vagonhoz.

S elkezdődött. De még hogy! Kiabálás, zokogás, könnyek; valahol harmonika csendül, de a zsvivaj elnyomta a hangját. Én is csak álltam, s nem sok kellett hozzá, hogy elbőgjem magam. Oh, asszonyok, asszonyok, mennyit szenvedtek és mégis tudtok boldogok is lenni! Ünnepe van ma, micsoda nap!

Istenem, mi mindent láttam itt! Egy gárdistának egyszerre három nő csimpaszkodott a nyakába, de az meg sem rezzen (egy idősebb és két fiatal fehérnép). Egy lépést sem tud menni, már a nyaka is bíborvörös volt. Körötte pedig még egy negyedik is futkosott, egy kislány, s a többiek szoknyáját rángatta: – Apu, én is itt vagyok, apu engem is!... Nevetni kellett rajta.

Egy leszerelt frontharcos, váll-lapjai furnérlemezként ágaskodtak köpenyén, nagy nehezen kikecmergett a tömegből, bőrdíjait átölelve hozta, míg felesége mellette lépdelt. Odakiabálnak neki: – Mért a bőrdíjait öleled az asszony helyett? – Leszakadt a füle – feleli. – Na jó, de otthon el ne feledd az asszonyt is megölelni –, s nevetnek.

A szerelvény tovarobogott, visszatértem, s látom, hogy a kicsik már felébredtek. Ülnek a szalmában, mint kis varjúfiókák, s fészkelődnek: hová is kerültünk? Olka viszont – mert ő tudta hová jöttünk – azt kérdi: – Hát apu hol van? – Még utazik – felelem –, nemsokára megjön apátok, várni fogjuk.

Felpattantak, ugrándozni kezdtek. Mityenka szeme felragyogott, újjongtak hangosan. Én pedig rögtön meghagytam nekik: a bricskától egy lépést se! Nézzétek, mekkora tömeg gyűlt össze, még eltévedtek, aztán itt a vasút, a mozdonyok, körös-körül mennyi jármű! Hagyjatok egy kicsit pihenni!

Én pedig ledőltem, de sehogy sem esett jól a fekvés. Látom, hogy egy asszony elmegy mellettem, s vodkásüveget visz a kezében. Felállok, s megkérdem, hol vette?... Jaj, bizony jobb lett volna, ha nem kérdem, ha soha nem látom ezt az átkozott vodkát!... Megkérdeztem, ő meg azt felelte: itt, az üzletben, a dombon, nemrég hozták.

Ahá – gondolom. Ilyen különleges alkalomra nem kellene nekem is odaugranom? Pénz volt nálam.

Egykettőre odaértem, hiszen fiatal és gyors lábú teremtés voltam. Megkerestem a boltot, s tényleg volt vodka. Igaz, hosszú sor állt – a vége kint volt az utcán.

Béálltam a sorba, s várok. Látom, hogy fűgével is jönnek kifelé, s van aki lazacot hoz. Ami a halat illeti, elégünk volt már belőle, gondoltam viszont, hogy veszek fűgét a gyerekeknek, mégiscsak legyen nekik is valami.

Már több mint egy órája álltam a sorban, amikor elfogott a nyugtalanság. Mi van, ha megjön a vonat, én meg itt toporgok a sorban vodkáért. S mindenkit megkérdeztem, aki az állomásra jött: mi a helyzet, tudnak-e a vidám ötszázsról nyugat felől? Nem, úgy tudják még nem jött meg.

Azt mondják, hogy „nem”, én meg tovább nyugtalankodom, reszket a szívem, mint a balalajka húrja. Nincs türelmem állni, de otthagyni is kár lenne a sort, jó kis kelepcebe kerültem.

Kivártam a sorom, s megkaptam a szerencsétlen üveg vodkát, meg a gyerekeknek a fűgét – egy kilónyit. A pénzem mind elvertem! Ugyan, gondoltam, mit sajnáljam, most már kettem leszünk, megkeresi az uram.

Rohanok vissza a kis dombról, majhogy nem buk fencezve.

A nap már delelőn jár, perzsel, mint a kemence, nincs hová bújni előle. Leérek a térre, hanem a vonat csak nem jön... Jó hogy nem jött, mert különben...

Odafutok, a lányok szipogva ugranak a nyakamba: Mityka valahol elveszett! Kerestük, mondják, már bejártuk az egész teret!...

Arra gondolok; óh, ez a gyerek ötven évet elvesz az életemből. A csirkefogó, micsoda rosszcsont kölyök, pedig meghagytam, hogy egy lépést se tegyen!

Amit vettem, belehajgáltam a bricskába – vinné az ördög az egészet! – s először rohantam a kertbe. A kis fák alatt árnyék, emberek üldögéltek, s heverték a fák tövében. Kérdeztem, nem láttak-e egy kisfiút? Nem, nem láttak. Körberohantam az állomást, a lépcsőfeljárónál autó állt, abba is bekukkantottam. Hol lehet még az ebadta? Beszaladtam az állomásra, végigjártam a síneket. Egy raktárba is be akartam nézni, hanem ott egy géppisztolyos őr állt, fegyverét csattogtatva rám emelte, majdnem letartóztatott. Pfuj!

Visszatértem a bricskához, s csak úgy dőlt rólam a veríték. Fogalmam sem volt, hová rohanjak, hol keressem az eltévedt gyereket, azt se tudtam, hol áll a fejem. Tán beszökött utánam a faluba, s eltévedt. Be kell szaladni oda is.

Alighogy ez az eszembe jutott, hallom, hogy bejelentik: a vidám ötszázás közeleg...

Na, akkor aztán felsikoltottam örömömben!

Felültem, s nyögtem egy nagyot: Óh, lányok, mit tegyünk, hogyan szaksam ketté magam. Fussak a gyerek után vagy a pushoz, akit már oly rég várunk.

Nem kétséges, ha az egyik után mérsz, a másik fog nyafogni.

Idesüss, mondom Olkának. Maradj a bricskánál, tartsd nyitva a szemed, mi pedig Katjusával kimegyünk a peronra. Közben a szívem majd megállt, mi van, ha Pavlusa megrokkanna tér haza (átkozott álom!), leszáll, s nem lesz, aki segítsen neki. Mit gondol akkor rólunk...

Olka azonban megmakacsolta magát, s nem engedett az istennek sem. Én is várni akarom aput! Nem, mondom, lányom, ülj, s lesd Mityenkát, hátha befut, mi pedig sehol sem leszünk.

– Akkor – közli Olka –, jól elfenekelem.

Na jól van, hagyom rá, fenekeld el, de ne nagyon fájjon neki, mert lehet hogy nem is ő a hibás.

Kirohantunk Katjusával a peronra, s lám, a vidám ötszázas már pöfkelve be is gördült. Odanézek, s jézusmária! A vagonok zsúfolásig tele vannak, mintha kenyérért állnának sorba a téren, de még ott is több a hely. Mindenféle népség, katonák, civilek. A merészebbje még a tetőre is felkapaszkodott... oda fészkelte be magát... Úgy bizony, vidám kis vonat, vidámabb már nem is lehetne.

Katjusával elsodortak minket és a kerítéshez nyomtak, még jó hogy közvetlenül a bejáratnál, ahonnan mindent látni. Felemeltem a kicsit, s csak álltunk és nézelődtünk.

Alighogy meglátok valakit egyenruhában – a szívem majd' kiugrik a helyéből! De amint közelebb lép, rájövök – nem, nem ő az. Főképp azokat méregetem, akik bottal jönnek. Nem tudni miért, de a fejembe vettem: ha már kórházból jön, akkor mankóval jár, vagy üres a kabátujja (nem véletlenül írta idegen kéz a levelet).

Katjusya pedig tovább siránkozott: – Anyu, meg fogom ismerni? – Megismered, miért ne ismernéd. Csak nyisd ki jól a szemedet. – És ő megismer minket? – Ő is, mondom, ránk ismer. Hiszen ott van nála a fényképünk. – Hanem téged nem fog megismerni – mondja egyenest a szemembe. – Ugyan miért, kislányom? – Mert sírsz és csúnya vagy. A fényképen viszont olyan szép és vidám vagy. – Óh, így igaz, lányom, okos vagy, hadd tegyelek le, s törölöm meg az arcom.

S úgy állunk ott, mint két magára maradt árva. Utas már alig-alig van, csupán azok maradtak, akiknek tovább kell utazniuk.

...Állunk, s messziről, a peron végéről egy terepszínű zubbonyos férfi le nem veszi rólunk a szemét. Vállán hátizsák, jobb kezében kis bőrönd, a másikon köpenyét tartja. Néz, mintha más nem is lenne a peronon.

Egész testem reszketni kezdett. A szemem még nem fogja fel, de már minden porcikám érzi: ő az!

Odajött hozzánk, kiejtette a bőröndöt meg a köpenyt a kezéből, s egyszerre Katjusával mindkettőnket átölelt.

Átölelt, s borostás képét hozzánk nyomta, engem az ostobát pedig csak úgy rázott a hideg: istenem, hogyan is hihettem, hogy elfelejttem az arcát. Nem, soha... Soha életemben... Ha özvegyként haltam volna meg, akkor is emlékeznék minden porcikájára, örökké velem lenne...

Megtaláltuk, elindultunk. Katjuska felkapta apja bőröndjét, s cipeli, akár egy hordár (szuszog, de át nem engedné nekem), én a köpenyt viszem. Pavlusa valamit kérdez, én felelek – arra válaszolok-e, amit kérdez, fogalmam sincs. Ami a fő, a bricskát lesem. Meg is találom, Olka ott áll mellette, hanem Mityenka sehol sincs. Óh, micsoda balszerencse, micsoda balszerencse...

Na és, hogy volt tovább...? Mi volt utána? Azután a dolog olyan fordulatot vett, de olyat – magam sem hittem volna. Mityenkánk már felnőtt, családot alapított, de még mindig, ha összejövünk, egyre csak nógatjuk: nosza, meséld el, hogyan vártad apádat a frontról!

Semmi baj, lépdeljünk a bricskához. Olka, amint meglátta apját, usgyi, máris ugrik a nyakába, csokolgatja, apus pedig körbepillantgat, hol a fia?

Valahol itt köszál a közelben, rögvest megkeressük – dűnnyögöm.

A nap pedig csak süt, nincs menekvés előle. Látom, hogy a kertben van egy kis árnyékos hely. Mondom is az uramnak: – Pavlusa, most jöttél, nyilván fáradt vagy, üldögélj egy kicsit, az árnyékban, mi majd megkeressük Mityát. – Lekapok egy öltre való szalmát a bricskáról, s az almafa alá teritem (egy szál fű nem volt ott). De szinte már semmi hangom... alig bírom visszatartani a sírást...

Lecdobtam a szalmát, kiegyenesedek, s felkapom a tekintetem. Felpillantok..., s tessék, az almafán az ágak között egy kis, szutykos folt mozgolódik.

– Szent úristen!

Kissé odébb lépek, ahonnét jobban látni, hát ott van, teljes valójában a mi rosszcsont fiacskánk. Ül az ágon, fejét egy másik ágra hajtja, kezével átfogja a törzset és szundikál. Szundikál a gazfickó, s csak úgy szuszog a kis csibész!

Leroskadtam a szalmára – sírás és nevetés egyszerre ráz. Nézd csak, atyus, hogyan vár téged az édes egy fiad!

Pavlusa óvatosan felmászott a fára, leemelte az ágról a kis álomszuszékot, én pedig lent átvettem tőle. Mityenka felébredt, pislogott a szemcskéjével, de fogalma sem volt, miért neveltünk. S egyszercsak bömbölni kezdett.

Hogyan is történt? A pernahajder meglátta a gyümölcsöt az ágakon, s felmászott. Az alma még zöld volt. Evett vagy nem, mindegy, de ekkor meghallotta, hogy a lányok keresik. S azt hitte a semmirekellő, hogy bújósckáznak vele. Ült-üldögélt, s várta, hogy megtalálják, aztán hiába várt, s elaludt...

Már alaposan bent jártunk a délutánban, amikor hazaindultunk az álmomásról. A kislányok egyre csak bújnak az apjukhoz, a nagyobbik, az Olka, igaz, mintha szégyellené, hol a kezét fogja, hol csak titokban odasimult hozzá. Mityenka először egy kicsit nyakaskodott, de aztán ő is felengedett, még el is szemtelenedett. Lekapta a sapkáját az apja fejéről, feltűzte magának apja kitüntetését, ugrálni kezdett a kocsiban, egy kicsit meg is kellett csapkodni.

Kátyenka, az a hízelgő viszont le nem mászott apja nyakából.

Döcögünk a bricskával, a nap pedig egyre tüzel. Pavlusa kibombolta a zubbonyát, s látom, lefogyott a kedves. A kulccsontját akár meg is lehetne markolni. Igaz, nem vendégségben volt, hanem kórházban, ott pedig senki nem hízik meg.

Én meg úgy szeretném megkérdezni, hol sebesült meg, de félek. Úgy látom, keze-lába ép, a feje is, a levelet mégsem ő írta. No, elszántam magam, s megkérdem tőle: ugyan hol sebesültél meg? A gyerekeket egy kissé odébb toltam, átölelte a vállam, s elmosolyodott: – Marija kérdezd inkább azt, hol nem sebesültem meg... – Ezt mondta, én pedig odaszorítottam a kezéhez az arcom, s nem kérdeztem többé.

A nap lemenőfélben volt, s mi kijutottunk az Ingolhoz. Megyünk fel- felé a meredek kaptatón, itt a part magas, Pavlusa pedig egyszerre nyugtalan lett, így szólt hozzám: – Megállj, szeretném megnézni a tavat. Négy éven át csak álmomban láttam.

Felpattant, én meg rögtön arra gondolok: világos, mit akar. A lovat félreacsapjuk – a lekaszált kis rétre, a boglyához. A gyerekeknek pedig bejelentem: világosban úgysem érünk haza, szedjetez gallyakat a par- ton, tüzet gyújtunk, itt töltjük az éjszakát!

Erre ugrálni, csipogni kezdtek, én pedig csak nevetek, velük együtt bolondozok, alig ismerek magamra.

Kifogtam a lovat, kiszedtem szájából a zablát, s elengedtem, hadd le- geljen. Nekifogtam vacsorát készíteni. A gyerekek visítotak: gyerünk fürödni! Fürödjön csak az apjuk velük! Ugyan, szaladjatok le, mártóz- zatok meg a vízben, legalább lemossátok a port a képetekről.

Vödört lógattam a tűz fölé, kimentem a tó partjára, s leültem. Az enyéim ott vihánoltak a vízben, sikítotak, fröcskölték egymást, apjuk hátán lovagoltak! Mityenka pucéran, Katyusa kismadrágban, Olka pedig a kisingjében, hát persze, már nagylány, szégyenlős.

Én meg csak nézem Pavlusát. Istenem, mi lett vele! A mellén kereszt- ben végig fehér barázda, a lábán sebhelyek, mintha valaki szögeket vert volna belé, s úgy maradt. A hátán pedig tányérnyi folt...

Megfürdöttek, s a gyerekeket a tűzhöz ültettem. Lepényt rágsáltak, s hozzá uborkát harapdáltak, csak úgy ropogott a foguk között. Apjuk előhúzott egy amerikai kolbászkonzervet – gyerünk ide vele! Illatos rep- kényből készített teával itattam meg őket. Most pedig, tessék, minden- kinek egy fürt füge és gyerünk, be a bricskába aludni. Ha kevés a szal- ma, tépjetez szénát mellé, különben összefagytok reggelre.

Ketten maradtunk a tűznél. Előhúzom a vodkásüveget, s nyújtom Pav- lusa felé:

– Na, rég várt párom, iszunk egyet a találkozáásra?

Olyan furcsán nézett rám... Rám nézett, s azt mondja: jó lenne, Marija, de nekem tilos.

– Hát az meg hogy lehet, hogy tilos? – Hát így. Meghagyták: felejtst el az italt. – Ugyan, miféle ital ez? Csak neve van, ereje nincs. Soha nem ittam, hisz' tudod, még májusban, a győzelemre is, éppen csak egy picit, s most is...

– Anton Fomihin viszont mindkét lábát elveszítette, mégis csak úgy dönti magába az italt – de még hogy, s meg se kottyán neki. Neked pedig megvan kezed, lábad, hála istennek. Igaz, kissé lefogytál a kórházi koszton, de most már otthon vagy, a családban, gyorsan megtestesedsz, erőt gyűjtesz... Legalább a találkozásunkra igyál, Pavlusa.

Óh, bizony helyesen mondogatja Anna Filippovna, a titkárnő: – Marija, a nyelved akár a kereplő. Kerepelsz egyre csak kerepelsz. Mi a csudá- nak tereltem a szót Fomihinra, mintha felingereltem volna a párom vele...

Odauilt hozzám Pavlusa, átölelt, cirógatni kezdett.

– Ha már így, hát akkor legyen, igyunk asszony a találkozásunkra. Erre bizony inni kell. A kincstári porciót azért én is felhajtom.

Megvacsoráztunk, beszélgettünk, többnyire csak én járattam a számat. Pavlusa kérdezget, hogyan is volt velünk.

Közben beköszöntött az éjszaka, felragyogtak a csillagok. Ciripelnek a tücskök, a ló nem messze fel-felhorkant, prűszköl. A boglyához mentünk, leheveredtünk az aljába.

A boglya mögött pedig ott a még kaszálatlan rét, kiszáradt lápos rész. Lápos rész, s tele mocsári rozmaringgal. Hófehér az egész. S olyan illatot áraszt, hogy nincs hová bújni od, mindenhová utánad jön. Különösen ilyen forró, füledt nyári nap után. Jársz egyet közöttük, s egészen elbódulsz.

Pavlusa kérdi: – Honnét ez az illat? – Hát a mocsári rozmaringtól, tán elfeledted kedvesem? – Aha, elfeledte.

Bedugtam a kezem az inge alá, s tüstént sebhelyhez értem. – Fáj? – kérdelem suttogva. – Nem – feleli ugyancsak suttogva –, éppen ellenkezőleg, mintha nem az én bőröm lenne, nem érzek semmit. – Hát itt? – Itt sem.

...Istenem, végigcsókoltam összes sebét, simogattam, dédelgettem. Álmatlan éjszakáim, magamba fojtott könnyeim egyszerre eltűntek – mintha nem is lettek volna, elrepültek.

Magam sem tudom hogyan, de elnyomott az álom, elszenderedtem. Arra ébredtem, mintha valaki jeget dugott volna a derekam alá. Pavlusa nincs mellettem! Pedig az égbolt már ragyogott, a hajnal elűzte a sötétséget, a madarak versenyt csiviteltek, itt a reggel.

Felpattantam, körülnéztem. Itt a part, mellette az út, minden derűs, verőfényes, csak a boglyánk mögötti lápon kúszik köd. S látom: Pavlusa, Jézus Mária – ott bolyong a ködben.

Kiáltok neki, de oda se figyel. Rohanok utána, futok, s látom, hogy nem is köd az, hanem a mocsári rozmaringerdő! Félálmban mi mindent lát az ember.

Utolértem, megállítom, ő meg olyan furcsán mered rám... Mintha üvegen keresztül nézne. S az arca is megváltozott. Óh, de megrémültem! Átölelem, ölelem, próbálom magam felé fordítani, de nem hagyja. – Pavlusa, kedvesem, hová igyekszel, menjünk vissza...

Ő pedig, mintha nem is hozzá szólnék, félretol, majd egyszercsak megkérdi, de úgy, hogy a hideg is futkos a hátamon tőle:

– Hol van Hrjapunov?

A szívverésem is megállt. Miféle Hrjapunov? Nincs itt semmiféle Hrjapunov. Én vagyok az, a feleséged, Marija. Menjünk drágám.

Ő pedig, mint akinek gyökeret vert a lába:

– Hrjapunov, hozzám!

Hű, csak hajtogatja a magáét! S sehogy sem tudom lecsitítani. Nincs itt semmiféle Hrjapunov, egyre csak ezt mondom. A gyerekeink vannak itt, más senki. Menjünk oda hozzájuk, a gyerekekhez. Olkához, Katyusához, meg Mityenkához, mind alszanak. Menjünk, nézzük meg őket.

Alighogy említettem neki a gyerekeket – Olkát, Katyusát, meg a fiúnkat, Mityenkát – megenyhült, én pedig erőszakkal visszacibáltam a helyünkre.

Lefektetem, s magam is mellé dőltem. Lihegek, teljesen kiremültem. Ő pedig lehunyta a szemét, s mély álomba zuhant. A szánalomtól lángra gyúlt a lelkem, mellé fordultam, átöleltem a fejét, s magamhoz szorítottam...

Magamhoz szorítottam a fejét, tarkóját... erre megrándult, felugrott, mintha áram ütötte volna meg!

Felült, azután hol a földre vetette magát, hol ismét felpattant. Dermedten állt, mint aki karót nyelt. Kezével végigkapott rajtam, aztán eltaszított; mitkálblúz volt rajtam, rögtön cafatokra szakadt! Ő meg négykézláb kúszni kezdett a boglya körül, mintha előlem bújna. Kúszik és nyög, egyre csak nyög. S a fejét rázza... Messzire elkúszott tőlem.

Felugrottam, körbeszaladtam a boglyát... Jóemberek, ugyan ez meg mi? Ő pedig csak rángatózik, forog a földön, mint a motolla. Alatta a lekaszált üröm, vadrozs, görcsben fetreng, arcát a lekaszált fűbe fúrja...

Térdemhez szorítottam a fejét, s így tartottam, keményen tartottam, kezem majd elzsibbadt.. Rángatózott, rángatózott, teste megfeszült, akár az íj, majd megnyugodott.

Elcsöndesedett, arca verítékben úszott. S homlokától a halántékaig vékony sebhely húzódott. Ajkammal rátapadtam....

Óvatosan megemltem a tarkóján a haját.... Felemeltem a haját, alatta kis csupasz folt villant elő, akkora volt, mint akár egy pénzdarab. S bőr helyett ezüstös fémlapocska csillogott ott...

A térdemen aludt el. Betakartam, magam is leheveredtem, s elaludtam, olyan mélyen, mintha sötét verembe zuhantam volna.

Erős napsütés ébresztett végleg fel, az arcom égette. Olyan jó volt felébredni, mintha valahonét a mélyből jöttem volna fel a fényre... Körbejárattam tekintetem, Pavlusa nem volt a közelben, s a gyerekeket sem találtam a bricskában.

S ekkor hangok hallatszottak a szomszédos kis ligetből. Nevetés, hallom, hogy egymást szolítgatják. S hallok Pavlusa kacagását is.

Óh, soha életemben nem aludtam ilyen sokáig!

Felkönyököltem, s feléjük pillantottam. Felém jönnek, mind a négyen, egymás szavába vágva kacarásznak.

Lehunytam a szemem. Istenem, kedveskéim, alaposan megszenvedtük a boldogságot. Pavlusa hol az egyik lányt hintáztatja meg a levegőben, hol a másikat. S a lányok elégedetten sikoltoznak.

Mityenka előttük ugrál, akár egy labda, valamit szorongat a kezében, s már messziről kiabálja:

- Anyu, cserebogarat fogtunk apuval, csiklandozza a tenyerem!

S Pavlusa, az én Pavlusám... Zubbonya kihajtva, arca derűs s mosolyog. Jó reggelt, köszönt, vidám napra ébredtünk.

Istenem, csak álom volt az egész éjszakai szörnyűség, csak rossz álom?

Odalép hozzám, s látom a szemén, semmire nem emlékszik. Gyorsan felkapom kis kabátkámat, s elrejttem a rongyokra szagatott blúzt. Ha így van, hát legyen. Én sem emlékszem semmire, hát nem is volt semmi. Semmi kétség, csak álmodtam az egészet.

Nézem a kedvest, s mosolygok. Látom a kis kék foltot a halántékán, amelyet végül is nem csókoztam meg...

(Földeák Iván fordítása)

Kenyér és só

Semmitől nem fosztott meg a sors keze.
A fényes orosz ég alatt születtem,
hol felnevelt-táplált anyám teje,
s a földnek legjobb kenyerét ehettem.

Én túléltem a háborús hiányt.
És akkor, ott értettem meg egészen,
hogy kenyérrel üztük el a halált:
pelyvás,
szikkadt,
fagyos,
komiszkenyérrel.

A földi fájdalom s a földi jó
a kenyérben szépen elkeverednek;
s tán ezért van, hogy a kenyér – a só,
ha szívvel adjuk, a legkedvesebbek.

Bármely falunkat, ha felkeresed,
az a szokás járja századok óta,
hogy kendőn hoznak eléd kenyeret,
s festett tartóban
ott a gazda sója.

Lelki büszkeségem nem titkolom,
hogy oly szilárdan, erősen vigyázod
meghitt házaidban, Oroszhonom,
e sosem avuló népi szokásod.

A szokásért hazám megszenvedett:
Nincs a világnak más országa-vidéke,
amelynek sorsa vercjtékesebb,
s melynek ily egyetemes küldetése.

Hazám, a ráncokért homlokodon
hú fiaid az életüket adnák.
Hát éljen örökre a földgolyón
a kenyér, a só,
az emberi jóság.

(Erdődi Gábor fordítása)

Negyvenhárom

Negyvenhárom.
Égő üröm
Füstölt messziről
A fekete
Felszaggatott mezőkön.
Ez volt a Kurszki könyök.

Tigrisek kúsznak.
Sok makacs vadállat.
De itt velem,
Ebben az örökkévalóságig
Gyötrő pillanatban
A távcső keresztjére feszítve
Lapul az ezred.
És megdördülünk.
Ez már a végítélet.
És a tankok
Kigyúlnak mint a fáklyák...

Mért nem hamvadnak el
Végre
Azok a négy évtizedes
Lángok?
Talán, mert erőnket érzem
Bennük, hiszen a hazát ölelte
Védőn a tűzben is magához
Akkor is
A vérző Kurszki könyök.

Városom

Reggel
A nagykémények
Felszúrják a ködöt.
Városom!
Benned szitkokon át
Fogcsikorgatva
Gyönyörködök.

Torkomban nem kapar áhítat
Csak füst. Régóta nyelem.
Pedig utcáidtól első látásra
Bennem se gyúlt ki
A szerelem.

Így vagy úgy, de vállalja sorsát
Mindenki, amíg él.
Ha már – hallottuk sokszor –
Az izzó kuznyecki koksztól
Olvad a kőből acél.

Mikor a háború
Hörgött a szirénák
Torkán, és égő ég
Szakadt a mérgezett
Földre, akkor a füsttől
Fuldoklott itt a város,
Hogy vehessen még a világ
Szabadon lélegzetet.

Még emlékeznek a vén szirénák,
Mikor a reggeli ködbe búgva
Várják a napot, hogy feltündököl.
Az újak már meg sem értik,
És egyszer a füstöt is félrehúzzuk,
Városom,
Szépülő arcod elől.

(Rigó Béla fordításai)

Téli utazás (I. rész)

Ahogy híre jött Pest felszabadulásának, közöltem Gergely Pistával, hogy két-három nap múlva hazaindulok, a lapnak hét végén esedékes megjelenését se várom meg. Családommal utoljára júliusban váltottam levelet, azóta nem tudunk egymásról; én biztonságban ültem Debrecenben, december eleje óta, és szorongtam szüntelenül a nyilasdúlás és az ostrom szörnyűségei között élő hozzám tartozókért – nem sejtettem, hogy élnek-e még egyáltalán? Mióta a Népszava megjelenését engedélyezték, s bizonyossá vált, hogy együtt fogunk dolgozni, Gergelynek többször is megmondtam, hogy amint lehet, megyek haza Pestre a családot megkeresni. Eddig mindig rábólintott, de most, hogy valóban eljött az indulás ideje, egyszeribe nem tetszett neki a dolog: hol szokott erőszakosságával, hol hízelgve próbált lebeszélni az útról. Megértettem, hogy nem szívesen vesztené el már a kezdet kezdetén egyetlen munkatársát; de hiába ígértem szentül, hogy nem szegem meg egyezségünket, s akár megtalálom az enyéimet, akár nem, a lehető leggyorsabban – számításom szerint nyolc-tíz nap múlva – visszajövök, s beálllok a szerkesztőségbe, nem hitte el nekem, vagy inkább úgy tett, mintha nem hinné. – Nem fogsz visszajönni! – hajtogatta komoran, pedig aligha gondolta komolyan, hogy be akarom csapni, csak éppen jólesett neki a komiszkodás.

Nagy előkészületekre nem volt szükségem: a szoboszlói kórház pokrócaból varrt nadrágot, a Kisvárdáról hozott fiúfelöltőt és diáksapkát, a nehezen szerzett nyári szandált, az egész inget-gatyát – egész ruhatáramat magamon hordtam. A kemény januári hidegben sem gondolhattam szellelbélelt ruhatáram kiegészítésére, mert a használt holmikért is rengeteget kértek. Csak abban reménykedhettem, hogy otthon, majd a ruhászekrényemből újra tisztességesen felöltözöm, s eldobhatom ócska gönceimet. Élelmiszert viszont még elég olcsón, s bőségesen lehetett vásárolni, kevés pénzemért egy hátizsákravalót sikerült beszereznem, abban bízva, hogy nem kell majd magamnak felélnem útközben, hanem hazavihetem.

A hidegnél jobban féltem attól, hogy kénytelen leszek magányosan indulni a bizonytalanak tetsző útra. Nem volt ez alaptalan félelem: útikészülődésem főként annyiból állt, hogy útitársakat kerestem – és nem találtam. Valahány pesti ismerősöm, akit hívtam, hogy jöjjön velem, rendre visszautasított; korainak mondták az indulást, félve a fagvtól, a gyaloglástól, a kényelmetlenségektől, az ismeretlen veszedelmektől, a fogságba eséstől, legjobban pedig attól, hogy a harcok forgandóságában és zűrzavarában a náci kezébe kerülnek. Az utazásra tehát senki sem vállalkozott, de mindenkitől, akit csak hívtam, sőt ismeretlenektől is, kaptam egy-egy hozzátartozóiknak kézbesítendő levelet. A kis műbőr mappa, amit a László-lakásban zabráltam, dagadásig megtelt a rámbízott 35–40 vagy tán annál is több levéllel. Két vagy három nap múlva pedig, valóban az utolsó pil-

lanatban, amikor már elkéseredetten beletörődtem, hogy egyedül utazom, Hódi Lajos szabósegéd, volt századbeli bajtársam személyében útitársam is akadt; eléggé felületesen ismertem, de most nagyon örültem neki.

Betiltása után tíz hónappal, 1945. január 26-án pénteken ismét megjelent a Népszava. Akkor én már nem voltam Debrecenben, előző nap elutaztam. Két-három hete talán, másodnaponkénti ingajáratban, újra járt a személyvonat Debrecen és Szolnok között. Aki utazni akart, kora hajnalban, a kijárási tilalom végeztével igyekezett az állomásra, mert csak az indulás napja volt biztos, az indulás óráját a vasutasok maguk se tudták előre. Mi is Hódival hajnaltól kinn rostokoltunk az állomásnak nevezett romok között, s a hidegtől, s a földön kuporgástól elgémberedetten szálltunk fel órák múlva a vonatra. De így is nagy érzés volt személykocsiban ülni és tudni, hogy utunk nagyobbik felén még aznap túlleszünk. Induláskor úgy terveztük, hogy Szolnokon fogunk éjszakázni; mivel azonban már kora délután odaértünk, nem akartuk fölöslegesen tölteni az időt, hanem azonnal továbbmentünk, persze már gyalog. Jól kiléptünk – a fagy is siettetett – és alkonyatra Abonyba értünk.

Az abonyi „proletárdiktatúráról”, mint az ország szétesettségének, politikai zürzavarának egyik szélsőséges példájáról, korábban beszéltem már. Többet most se mondhatok róla; nem tudom, mit őrzött meg belőle a helybeliek emlékezete, s az emlékezeten túl maradt-e valami nyoma létezésének egykori hivatalos iratokban. Ha a véletlen 1945. január 25-én nem éppen Abonyba vet egy estére és egy éjszakára, bizonyára én se hallottam volna hírét. Nos, a front elvonultával, amikor közlekedés, posta, hírközlés nélkül, érvényes törvények és központi hatalom hiányában minden falu és város kényszerűen önálló köztársasággá alakult, Abonyban a 19-es veterán kommunista, Acsai elvtárs – keresztnevére nem emlékszem – kikiáltotta a proletárdiktatúrát. Ehhez aztán később is ragaszkodott, nem óhajtott a Abonyban átadni a hatalmat az ideiglenes kormánynak. Azon a januári estén hosszan becsmérelte Hódinak, s nekem a kormány és a kommunista párt politikáját. – Ha ide mer jönni az a Rákosi, letartóztatom! – mondta szigorúan és magabiztosan. Sejtelmem sincs egyébként arról, hogyan festett a gyakorlatban ez az abonyi proletárdiktatúra, mert reggel már indultunk tovább, Ceglédre, s ott más volt az államforma.

Ceglédre jó korán értünk; ha tovább megyünk, még világosan találunk volna lakott helyett, de a ceglédiektől azt hallottuk, hogy a szovjet katonaság minden reggel tehervonatot indít a ceglédi állomásról Pestre vagy Pest felé, és civileknek is megengedik a felszállást. Így aztán egy helybeli család vendégszeretetével élve másnap reggelig maradtunk. Reggel valóban indult szerelvény Pest felé, csupa nyitott vagonnal: senki se törődött vele, hogy felszálltunk. Nem tudom, hány fok –, de kegyetlen hideg volt. Míg állt a vonat, ugrálva-toporogva mégcsak elviseltük valahogy; menet közben aztán dermedten kuporogtunk a védelmet nem nyújtó nyitott kocsisarkában. Ha nem félek a láb- vagy kartöréstől, leugrottam volna a szabad pályán üres kocsikkal robogó vonatról és inkább gyalog mentem volna tovább; de amikor Úllón véget ért az északi-sarki utazás, és meggyőződtem róla, hogy se a fülem, se az orrom le nem fagyott, mégiscsak örültem, hogy sikerült megmenekednem újabb két-három napi gyaloglástól. Hiszen innen, Úllóról már csak egy iramodás hazáig: ha baj nem ér útközben, estére otthon leszek!

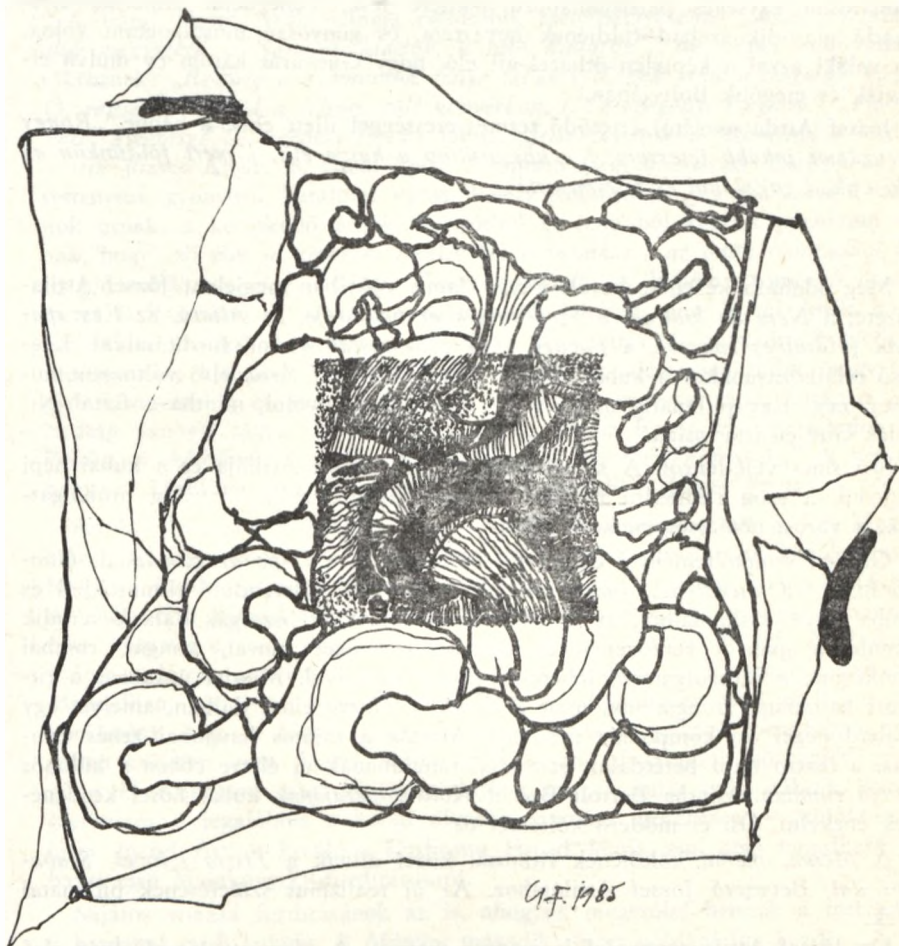
Most, hogy leszálltunk a vonatról, láttuk: mennyien utaztunk rajta; majdnem minden vagonból lekászálódott néhány hozzánk hasonlóan összefagyott fiatalember, csupa civilbe öltözött, volt katona, munkaszolgálatos – csak az ilyenfajta vállalkoztak akkor még az utazásnak mondott kockázatos kalandra. Ahogy összegyülekeztünk ott, kiderült, hogy mindenki Pestre igyekszik, arrafelé, ahol szünet nélkül mennydörög a háború, egyetlen hatalmas, félelmetes morajja nőnek a kilövések és a becsapódások, Buda ostromának hangjai. Csapatban mentünk egy ideig, az útról óvatosan letérve, toronyiránt, egészen Ferihegyig; ott valahonnan a semmiből elénk állt egy kis katona nagy puskával és „kicsi robotra” szólította a csapatot. A kicsi robot, a hadimunka pedig tarthatott három óráig, három napig, három hétig vagy annál is tovább, senki se tudhatta, meddig. Úgy éreztem –, s nyilván úgy a többiek is –, mintha a hosszú távollét után az otthon küszöbén az orrom előtt csapnák be az ajtót. Ha az a puska nincsen, bizonyára szétfut a társaság, így azonban ki-ki papírjai segítségével próbált szabadulni – már aki úgy gondolta, hogy alkalmas igazolványa van. Hódi párttagsági könyve felmutatásával kérte elbocsátását, ettől a katona egyenest dühbe gurult. Ő arra kapott parancsot, hogy embereket vigyen munkára, füttyült hát a papírokra.

Igazolvány, nem is egy, az én zsebemben is volt, minden Debrecenben föllelhető és mozgósítható pecséttel hitelesítve, de nem láttam értelmét – a többiek kudarca után –, hogy akármelyiket is mutogassam. Álltam csak mélységesen elcsüggedve, s az járt a fejemben, hogy mégiscsak azoknak volt igazuk, akik az utazást korainak mondták és Debrecenben ülnek most a meleg szobában, s akik valószínűleg előbb lesznek otthon, mint én. Ez a keserves gondolat juttatta eszembe a rámbízott leveleket, s szülte az ötletet, hogy elővegyem a hátizsákból a levelekkel kitömött mappát, s a katona orra alá dugjam: postát viszek, sürgősen Budapesten kell lennem, engedjen utamra, vagy vigyen a parancsnokhoz! A sok levéltől, meg nyilván a nagy hangomtól is meglepődött harcok előbb visszautasította kívánságomat, de néhány percnyi kézzel-lábbal-oroszul-magyarul folytatott vita után mégis kedvemre döntött: credj, vidd a postádat!

A lemaradtok miatt némi rossz érzéssel, de alapjában elégedetten, a szerencsének örülve, mentem tovább, most már egészen egyedül. A kezdeti jó kedvem azonban hamarosan gyászosra fordult. Sietnem kellett, nem kockáztathattam, hogy sötét este érjek haza, s a kijárási tilalom az utcán találjon. Lőrincen mégis útbacajtettem gyerekkorom néhány emlékezetes helyét, házakat, ahol gyerekkori barátaim laktak valaha, abban reménykedve, hogy egyiket-másikat talán megtalálom, s ha futtában is, néhány szót válthatunk. De mintha kísértetvárosban jártam volna: az utcán, a kertekben, schol egy lélek, s egyre gyötrelmesebbé, kísértetiesebbé vált az egyedüllét. Kimentem az Üllői útra, végigtaláltam rajta Lőrincen, Kiszepeszen keresztül, anélkül, hogy egyetlen emberrel találkoztam volna; csak már Pesten, a Valéria-telep környékén jöttek szemben velem, kis csapatokban, karszalagos férfiak, öröm volt végre megint embereket látni, beszélni velük. A MÁVAG-ban dolgozó kispesti és lőrinci munkások voltak, a szovjet hadsereg tankjait és teherautóit javították. Siettek haza ők is; amint elmentek, megint néptelenné vált az utca.

Egyfolytában gyalogoltam Úllőről Pestre, nem volt alkalmam pihenésre; reggel óta nem is ettem. Nagyon elfáradtam, alkonyatkor még csak a Népliget környékén jártam. Össze kellett szedni magam, versenyezni az idővel, hogy még a sötétség leszállta előtt fedél alatt legyek: nem szerettem volna az éjszakát valami katonai fogdában vagy még rosszabb helyen tölteni. Az bizonyos volt, hogy a lakásomra, Angyalföldre aznap már nem jutok el, szüleimhez indultam – bizakodva is, szorongva is, hiszen nem tudtam, megtalálom-e őket, vagy bárkit is a családból. Szedtem a lábam, ahogy bírtam, mégis sötét este lett, mire háromnegyed évi távollét után, '45. január 27-én bezörgettem az Izabella utcai ház kapuján.

(Folytatjuk)

József Attila Latin-Amerikában

József Attila kubai fordítóját, Fayad Jamist 1963-ban ismertem meg Havannában.

A hatvanas évek első felének Kubája olyan volt számomra, mintha Majakovszkij októberi poémája, az *Így jó!* – amelynek első fordításváltozatát éppen egy évvel első kubai utam előtt fejeztem be –, elevenedett volna meg a forradalmára büszke szigetországban, futuristák helyett absztraktokkal, költőbaráttal, akivel egymás verseit fordítottuk, és Guevarával, aki Budapesten akkor még nem volt Che. Biztos voltam abban, hogy a latin-amerikai kontinens hamarosan egységes partizánháború színtere lesz, Venezuelát Amerika eljövendő második szabad földjének neveztem, és gúnyosan mosolyogtam volna, ha valaki azzal a képtelen ötlettel áll elő, hogy Guevarát három év múlva elfogják és megölik Bolíviában.

József Attila magától értetődő természetességgel illett ebbe a képbe. *„Rongy-ceruzámat inkább leteszem, / s köszörülöm a kasza élit, / mert földünkön az idő érik, / zajtalanul és féltelmesen.”*

Még odahaza kezembe került Fayad Jamis 1963-ban megjelent József Attila-füzete, a *Nem én kiáltok*, a *Szegény ember balladája*, az *Altató*, az *Egy spanyol földműves sirverse*, a *Favágó* és a *Szocialisták* kitűnő fordításaival. Legelső találkozásunkkor a kubai költő a *Nemzett József Áron* első változatát mutatta meg. Egy pillanatig olyan volt ez a vers spanyolul, mintha a fiatal Nicolás Guillén írta volna.

Szó sincs véletlenről. A szegényemberversék József Attilája és a kubai népi táncdal, a szon ritmusára rátaláló Nicolás Guillén rabszolgákat próbálgattak, a városi népiesség énekeit írták.

Guillén szonkölteményei egyszerre táplálkoznak a *Lope de Ruedánál*, *Gón-goránál*, *Gil Vicenténél*, *Juana Inés de la Cruznál* felcsendülő ritmusokból és Kuba félvér dallamaiból, az ültetvényeken dolgozó rabszolgák dala keveredik bennük a spanyol vers zenéjével, karneválok néger táncai, kongái, rumbái ötelkeznek a rabszolgatartó fehércek európai énekeivel. Mintha ugyanazt a ritmust hallanánk szongjaiban, mint a *Teodora Mama* című dalban, amelyet egy szabad néger nő komponált 1580-ban. Mintha a sajátos havannai zenés színház, a teatro bufo betétdalai, *gvaracsái* támadnának új életre ebben a különös *zengő rumban*. Mintha Bertolt Brecht *Koldusoperájának* kubai hősei kezdenének énekelni. Ósi és modern költészet ez.

A *Menni, menni* költőjének ritmusai közel állnak a *Tiszta szívvel*, *Szabados dal*, *Bevezető* József Attilájához. Az új realizmus születésének pillanatai ezek.

De József Attila spanyolul is magyar maradt. A *Nemzett József Áron* első szakasza idegen világot tár fel a tenger övezte kubaiak számára. A kíváncslónak hitt apa József Attilánál a tengeren szagos füveket *kaszál* (Fayad Jamisnál ezerjófüvet), olyan költő írja ezt, akinek a tengerről az Amerikába

tántorgó szegény jut eszébe, és a Nagy Óceán hullámaint barázdáknak látja. A magyar olvasó azonnal a *Hazám* híres sorára gondol: „*Adtál földmivest a tengernek*”.

Fayad Jamis József Attilát franciául fedezte föl, Párizsban. Képzeljük el a huszonnégy-huszonöt éves kubai költőt és festőt, akinek apja arab, anyja mexikói, és aki a havannai nyomor és kilátástalanság elől Párizsba menekül. Egy verseskönyve jelent meg, a *Szembéjak és por*, Havannában számon tartják, szerepel *Cintio Vitier* 1952-ben megjelent híres antológiájában, *José Lezama Lima* féloldalmi dedikációkkal ajándékozza neki könyveit. Az ötvenes évek első felének Havannájában mégis úgy érzi, hogy csak elpusztulni lehet, az emigrációt választja, akárcsak nem egy nemzedéktársa, öt éven át alkalmi munkákból tengődik Párizsban. Első könyvében ilyen szakaszok vannak: „*Ésők testvére, / segíts kiáltanom, / nedvek kutyája, / őrizd nekem / a finom csontot.*” (A virrasztó éneke)

A fiatal József Attila hangja rikoltóbb, szenvedélyesebb: „*Akár borzalmas, akár nagyszerű, / Nem én kiáltok, a föld dübörög*”, de képei rokonvilágot tükröznek: „*Rejtőzz a gyémántok fénye mögé / Kövek alatt a bogarak közé, / O, rejsd el magad a frissen sült kenyérben, / Te szegény, szegény.*” „*Fű testvére, gyűlölsz?*” – kérdezi Fayad Jamis, „*friss záporokkal szivárognak a földbe*” – írja József Attila. A kubai költő Robinson Crusoe marad Európában, „a rettenetes, gyönyörű, hatalmas város, Párizs Robinsonja”, és azt üzeni a tábornok úrnak, a kereskedő úrnak, a drótból és hamuból készült pápaszem úrnak, hogy „*új élet új emberei emelik fel városaikat / az önök csontjaiból meg az enyémből, no meg a Notre Dame porából*”. A bohém nyomorgó hasonló életet él Párizsban az ötvenes évek második felében, mint József Attila három évtizeddel azelőtt. A Bonaparte kávéház akasztottjának gyönyörű beszédét, a szerencsétlen kisémer, Louis Krizek vallomását idézi; jól tudja, hogy „hegyes körmeivel a csontot markolássza az éhség”, és rossz cipői láttán a „szabadság iszonyú vágya”-ra ébred hajnalban, „Kuba fénylő égé”-re gondol. „*Ó, koldus, ó, kőműves, ó, költő, meddő anyánk gyerekért könyörög.*” A két egybeírt sor közül az elsőt Fayad Jamis írta, a másodikat József Attila.

Amikor franciául fölfedezte József Attilát, még semmit sem tudott Magyarországról. Egy valaki volt Párizs ismeretlen művészyomorgói közül. Amikor fordítani kezdte – magyar hispanisták segítségével – neves kubai költő volt, Amerika első szabad földjének fia, akinek verseit több nyelvre fordították már, könyvei egymás után jelentek meg. (Fayad Jamis József Attila-kötete 1966-ban látott napvilágot a *Corvinánál*, új kiadása a *Visornál* jelent meg Madridban, részleteit kiadták Mexikóban is.) Egyáltalán nem mellékes az a körülmény, hogy a hiteles spanyol József Attila a győztes forradalom országában született meg. József Attila lírája olyan „társadalmi szükséglet”-et elégitett ki Kubában, mint Majakovszkijé a felszabadulás után nálunk, azzal a szerencsés – legalábbis a kubai olvasók számára szerencsés – különbséggel, hogy József Attilát kiválóan fordította Fayad Jamis, ami nem mondható el a hazai első Majakovszkij-fordításokról.

Sajátos vonása fordításának az is, ahogyan megszólal bennük a történelem, a hatvanas évek hangja. A *Március* második részét például így kezdi: „*A férfi zsoldos, a nő szajba / szívük és szívem közt nem lesz párbeszéd.*” A kategorikus kijelentés a korszak szenvedélyét őrzi. *Victor Valera Mora* például, aki *César Vallejo*t idéző haraggal fordult szembe a hatvanas évek elején Vene-

zuela hatalmasaival és opportunistáival, így fogalmazott: „*Nyissátok ki rettegő kapuitokat, oligarchák, / mert tiveletek békét nem kötünk.*” A salvadori *Roque Dalton*, a nicaraguai *Leonel Rugama* lírájával rokon Fayad Jamis-féle *Március József Attilája*.

Nem idegen ez a hang a *Munkások* költőjétől, de mégsem az övé. A *Március* eredetije mélyebb, összetettebb: „szívüket el nem érhetem.”

Húsz év múlva Caracasban ismét erre a József Attila-sorra gondoltam. A várost körülölelő nyomornegyedek másfél millió lakója közé egyelőre csak a drog jut be csempészáruként, a baloldal pártjai „nem érik el szívüket”. Talán nem az optimisták közt kell keresni József Attila véreit, rokonait? (Más kérdés, hogy az említett négy latin-amerikai költő közül természetes halállal egyedül Valera Mora halt meg, 1984-ben, szívinfarktusban.) Mintha a nagy perui, César Vallejo állna hozzá legközelebb. Minálunk erre a rokonságra először András László figyelt fel: „a *Mama* versek, a *Jaj, szeresetek szilajon*, a *Néhány éjjelre padra, kőre* motívumai világosan és felismerhetően rajzolódnak ki Vallejo költészetében is.” Vallejo is poklokra ment. A halál előtti pillanatokban állítólag azt mondta, már-már agonizálva: „Bicskát! Megyek Spanyolországba!” A spanyol polgárháború második évét írták. A perui forradalmár költő úgy pusztult bele a harmincas évek forradalom helyett világháborúba torkolló világba, mint József Attila. Az Andok messzi falujában született mesztic, a *Trilce* univerzális hangú lírikusa éppen úgy saját húsából, csontjából építette a verset, mint a magyar költő.

1971-ben levelet kaptam Fayad Jamistól. Azt írta: „A város peremén (Attila verse, természetesen) megjelent egy versplakáton, amely Santiago de Chile jó néhány utcáján látható.” A levél hatására cikket írtam *József Attila Santiago de Chileben* címmel. Idézek belőle: „*Megnyugtat ez a plakát, biztossá tesz, és bizakodóvá. Harmincnégy év a történelemben nem is olyan hosszú idő, József Attila halála óta a testvéri tankok mindenütt fölindultak, és lám, elértek Santiago de Chilebe is. Ezentúl erre a versplakátra fogok gondolni, ha valamelyik éppen soronlevő amerikai elnök Chile-ellenes kijelentést tesz.*” Az idézet folytatását nem igazolta a történelem. „A chilei munkás tudja és olvassa, hogy minden emberi mű értelme benn bűg, és megszerkeszti azt a harmóniát, amit harmincnégy évvel ezelőtt egy magyar költő csak önmagában szerkesztetett meg, mialatt nézte a bulló, kövér, puba kormot, amelyről a guanó jutott eszébe, ami Latin-Amerika városainak peremén mindmáig építkezési anyagként szolgál a győzni fogó megaláztatottak számára.” Chileben azóta József Attila versei is a betiltott könyvek listájára kerülének.

Van József Attilának egy kérdőjele, amelyről sokszor megfeledekünk. A *Mondd, mit értelel* végén levő kérdőjelre gondolok. S még valamire. Arra, hogy az egyik szövegváltozatban csak kérdőjel, a másodikban csak felkiáltójel szerepel, a véglegesben viszont együtt a kettő: kérdőjel és felkiáltójel. Ezt kell József Attilától eltanulni. A legkegyetlenebb kérdéscset, amelyekkel olykor egyedüli reménységét, a jövődőt is kikezdi azért, hogy az igazat mondja, „ne csak a valódit”, és a felkiáltójellet, amelyet végül mégis odaír a kérdőjel után. Egy argentin költő, *Juan Gelman*, mintha éppen ezt a József Attilát fedezte volna fel, *Jiri Wolkerral* együtt. *Barátok* című verse ezért a legszebb József Attiláról szóló költemény számomra.

SIEMBRA POESIA HUNGARA

AL BORDE DE LA CIUDAD

Al borde de la ciudad, en donde
al derrumbarse los cragücular,
vuela el halia en blandas alas
como murciélagos pequeños
y se solidifica como el guano
fuerte y grueso.

Así se asienta en nuestras almas
este tiempo.
Y como espesas trapos
de pasadas lluvias
el mullido fecho de heja-
lala,
en vano le tristiza borra de nro-
tro corazón
lo que está sobre él patricicado.

La sangre también puede llevarlo.
Así somos.
Geato nueva, enjambre de otra
especie.
Pronunciamos la palabra de otro
modo, el palo
se pega a nuestra cabeza de otro
modo.

El Dios al la muerte, sino
el carbón, el bierro y el petró-
leo.
La materia real nos ha creado
ocbóndonos birvientes y violentos
en los moldes de esta
sociedad horrible,
para afiscraras, por la humani-
dad,
en el eterno suelo.

Tras los sacerdotes, los soldados
y los burgueses,
al fin nos hemos vuelto fieles
oídoras de las leyes:
por eso el sealido de toda obra
humana
zumba en nosotros
como un violón.

Desde que se formó
el sistema solar,
enque es mucho el pasado
leatos gentes no nos han destrui-
do, indestruibles:
armas y gloria, superstición y co-
lor
en nuestras moradas devastaron.

SUPLEMENTO PARA LOS MUKOS

El vocoder futuro
jamás se vio humillado
como nos humillásteis
bajo las estrellas:
Bajamos al suelo la mirada. El
secreto
guardado en la tierra se abrió.

¡Mirad cómo se ha vuelto una
fiara
la fiel máquina!
Frágiles pueblos crujan
como el delgado hielo de un
charco.
Cuando la fiara salta, el rovecho
de las ciudades
se desprendo, y el cielo rotumba.

¡Oulón doma —quizá el ferrate-
niente—
el perro salvaje del avejero!
Su infancia es la muestra. La má-
quina
se crió junto a nosotros.
Es un mono animal. ¡Vamos, ilu-
madial
Nosotros conocemos su nombre.

Y dentro de poco ya veremos
como todos os arrodilláis y lo re-
záis
a ella que no es más que vuestra
propiedad.
Pero ella sólo lame
a aquel que lo día de comer en
la mano.

Hémos aquí, desconfiadamente
unidos
los hijos de la materia.
¡levantad nuestro corazón! (El
pertenece
a aquel que lo levanta.)
Tal fuerza sólo puede poseer
quien está lleno de nosotros.

¡Izad el corazón por encima de
los talleros!
Un corazón tan grande y cablerio
de hallia
sólo han visto aquellos que han
mirado al sol
asfixiándose en su propio hano,
aquellos
que han escuchado palpitar
las gaterías profundas de la
tierra.

¡Izad el corazón! ¡Izad el corazón!
de esta tierra dividida,
la empaltrada fiara, se marra y
tropieza
el soplo de nuestro alioño
igual que cuando se desata la
tormenta.
¡Soplamos en ella, izad el cora-
zón,
que hunde allá arriba!

Mientras llega la claridad,
nuestra capacidad maravillosa, el
orden
con que lo monte concibe
la finita infinitud,
las fuerzas de producción por
fuera
y las instintos por dentro...

Al borde de la ciudad chillan
esta caución.
El poeta, el parlante,
mira y mira como cae el hallia
blanda, espesa,
que cae y que cae
y se solidifica como el guano
fuerte y grueso.

La palabra chirría en la boca del
poeta,
pero él luego
de las maravillas de nuestro
modo,
penetra en el futuro consciente
y construye dentro de sí —como
después vosotros
afuera— la armonía.

ATTILA JOZSEF

versión al castellano de FAJAD JAMIS

UNIVERSIDAD DE CHILE. DEPTO. DE EXTENSION
REVISTA "PORTAL"
anepica conferencia:
"ATTILA JOZSEF y la poesía húngara contemporánea"
a cargo del profesor
Miguel Huidobro
Sala Valentín Letelier — Biblioteca 117 (1er. Piso)
Miércoles 3 de Octubre - 19 Hrs. - ENTRADA LIBRE

„jiri wolker józsef attila én
mi hárman nagyszerű barátok lennénk
jiri beszélne prágáról
a fűtő szemeiről ki világtalanul is ránk néz
attila flóráról és a forradalomról énekelne
és nem lennének vonatok hogy öngyilkos légy
sem kórházi ágyak hogy meghalj

igazam van? jiri attila én
mi hárman országokat asszonyokat bejárnánk
és bort innánk és villogó verseket íránk
világunk széles volna a miénk semmink se lenne
mindenünk olyan lenne mint az ifjúság

úgy érne véget minden miként mindig akartuk
egy barikádon
jiri attila és én végsőt fűtyörészve
hárman kik hetyke nemmel viszik vásárra bőrük

jiri kórházban halt meg
attila vonat elé vetette magát
istenem beh szépek is lennénk
végsőt fűtyörészve”

Igy képzelet József Attilát az argentin költő „hetyke nemmel” egy barikádra, Latin-Amerikában. De ez a barikád nem csak a képzelet játéka arrafelé. Az uruguayi *Mario Benedetti* 1977-ben gyűjteményt állított össze az elmúlt két évtized latin-amerikai mártírköltőinek műveiből. Válogatásában tizenhárom ország huszonhét költője szerepel. A Jiri Wolkerek, Majakovszkijok némelyike talán pályája kezdetén hal meg ma Salvadorban, „villogó verseket” írva és „végsőt fűtyörészve!”. A szellem és szerelem latin-amerikai költőgerillái József Attilával vallják: „*En mondom: Még nem nagy az ember. / De képzelet, bát szertelen.*” Holnap testvéri tankok dübögik szerte rímecit talán ott is, ahol ma még csak néhányan ismerik nevét. *René Depestre* haiti költő följegyezte, hogy hazájában egy illegális gyűlés versidézettel ért véget. József Attila *Ars poética*jából idézett egy haiti forradalmár.

Chénier stációi

című ciklusból

I. ORIGINES

Apám sosem volt zabolátlan,
csak megbízható úriember,
kivel a mindenkori állam
megtéteti, amit kitervel.
Az isten bottal sohasem ver,
csak magas posztokkal. Eme
karóval sújtott rám is egyszer,
de eddig nem haltam bele.

Kikupáltabb indíttatásom
gerenda volt sokak szemében,
a rongyosoknak kell a mákony,
hogy jászolban születni: érdem.
S bár mákonyukkal felcseréltem
a rációt: folyton fele-
másnak ítélték, ahogy éltem,
de eddig nem haltam bele.

Költők közé szöktem tehát, hogy
az igazság legyen a mérce,
de a megannyi büszke látnok
csakis saját magát dicsérte.
Szelíd zefír lehelletére
vártam – s csak irígység szele
csapott a képem középcébe,
de eddig nem haltam bele.

Herceg, paraszt, zsvány, akárki!
Felhőre olykor nézel-e?
Segítettek odalátni –
s csak ebbe halhatok bele!

2. MADELEINE

Kegyetlen nyár, te gyönyörű: szerelmek s tusák nyara,
mélybe sodort s fel az égig a sugarak zuhataga,
lángot lehelő évszak, átkozlak s megáldalak,
akár a pipacsot, marokszám téptem a tilalmakat,
azután százfele szórtam: vigye mind messze a szél,
kedvem is százfele görgött, mint pusztán az ördögszekér,
szemezni kezdtem a Nappal, maga az ég volt örömtanyám,
a Holdnak farára vertem – riszált, mint sarkon a lány.

Szép hölgyem, idegen tőled e pogánymód tiszta beszéd,
amelyre sűgva tanított a nagyhangú utcai nép,
fintorog is fiatal s vén szűrt szavú családod berkeiben,
de hozzátok csak a vér köt. Hozzájuk a hitem.
Lehet, nem is hit ez, csak hatásos beletörődés,
hisz' másoknak isteni zápor a minket fenyegető vész,
hát híve lettem a vésznek! Jöjjön és mossa le végig
a hajdani, zöldfényű hársak füstlepte facsemetéit!

Angyal a számárban

— Benamy Sándornak —

Néz a tükör,
kedvére szemléli
magát bennem,
föltehetően
tetszik magának,
felhőtlenül fényes.

Alig várom, hogy
hátat fordítson,
habár mi vagyok
én nélküle.

Mi Bálám számara
az Úr angyala nélkül,
aki addig
nézegette magát
a lelkes állatban,
hogy azt még ő sem
bírt ki szó nélkül,
egyszer csak beszélni
kezdett emberi nyelven.
Meg is kapta
a verést Bálámtól.

Attól tartok,
én is szóra
nyitom a számat,
ha sokaig bámul
még ez a tükör.

De hová jutna
az ember, ha
senki se nézné
magát benne,
mint az angyal
a számárban.

Még egy tükör is
jobb a semminél,
ha már olyan kevés
angyal jár az úton.

40 ÉVE TÖRTÉNT

Visszaemlékezések reneszánszát éljük ma is. Pedig a memoár-irodalom körül újból és újból fellángol a vita. Nem véletlenül. Mégis egyet nem lehet elvitatni ettől a műfajtól: a történelem személyes átélésének hitelet.

Különösen így van ez akkor, ha a történelem „kisemberei” vetik papírra visszaemlékezéseiket, akiknek élettere és cselekvésköre aránylag szűk horizontú volt. Az alább következők is olyan emberek, akik nem voltak történelmet formáló, cselekvően tevékenykedő személyiségek. Azt a hétköznapi életet élték, amit sok milliónyi társuk Magyarországon.

Nincs két egyforma emberi élet, vallják ezek a visszaemlékezések, s lapjaikról az én-sorson keresztül a közösség sorsa is kibontakozik. Döntési és választási lehetőségek villannak fel, vagy éppen az tűnik elő, hogy a pillanatnyi helyzet miként formálhatja, készíti színvallásra, a felismert döntés bevállására és végrehajtására azt az embert, aki a hétköznapi élet menetébe szokott.

A most közreadott nébány visszaemlékezés-részlet a felszabadulás pillanatait rögzíti. Terjedelmi okokból csak rövidke sorok ezek a Nógrádi Sándor Múzeumban őrzött teljes anyagokból, de így is segítenek egészebbé tenni azt a képet, amit e nemzeti sorsforduló histórikumával foglalkozó összegzések, hadtörténeti, politikai tanulmányok már véglegesítettek.

A résztvevők számára a nagy összefüggések felismerhetetlenek. Nekik ott és akkor történik meg minden, ahogy az éppen lezajlik, távlatok és összefüggések ismerete nélkül, mégis szinte szervesen kapcsolódva addigi életük rendjéhez. De valamennyien megéreztek, előbb-utóbb választaniuk kell, s az emberi élettől olyannyira idegen háború, pusztítás senki számára nem lehet közömbös, még akkor sem, ha ideig-óráig hagyja magát az eseményekkel sodródítani, ha szeretné elodázni a döntést. A történelem azonban nem ismer kompromisszumokat, még ha nem is vagyunk tisztában azzal, hogy most éppen saját sorsunkról, a családunkról, a nemzetünkéről döntünk. Az életet le kell élni, a történelmet át kell élni, s választolni cselekvően mindarra, amit feladatul elénk állít – mondják a most következő vallomások.

P. M.

A katonaköteles férfilakossághoz szóló felhívás alapján a jelenlegi acélgyári iskolában felállított „sorozó bizottságnál” kellett megjelenni. A sorozó bizottság mindenkit alkalmasnak talált, hiszen csak ránézésből állott az alkalmassági szemle.

A szemle után hazaküldtek, azzal, hogy másnap reggel háromnapi étellemmel és váltóruhával 9 órakor jelentkezzünk. Ennek a többi sorstársammal együtt eleget is tettünk, abban az időben más választás nem volt. Vagy ez, vagy katonaszökevényként fognak kezelni, esetleg a hozzátartozóinkat is kiteve valami meghurcolásnak...

Impozáns menetünk volt. Attól félve, hogy esetleg az úton el is téritenek, még tábori csendőrök is kísérték, az előttünk ismeretlen úticél felé. Egyre távolodtunk a városunktól. Az első pihenő a mostani campingnél volt. Körülbelül egyórás pihenő után, éppen sorakoztunk, amikor Somoskőújfalú felől az útkanyarulatból előtűnt és mellettünk megállt egy katonai dzsipkocsi, rajta három civil és két egyenruhás, nyilas karszalagos, géppisztollyal felszerelt társaság. A minket vezető főhadnagytól érdeklődtek, hogy kik vagyunk és hová megyünk. Mikor megtudták, hogy Losonc az úticélunk, jóakaratólag közölték, hogy siessünk, mert a határt lezárják és akkor nem tudunk átmenni.

Milyen jó, hogy a gondolatot nem lehet hallani, mert akkor hallották volna, hogy nekünk nem sürgős, akinek az, ám siessen. Az indulás első percétől fogva egyre jobban foglalkoztatott az, hogy hol és hogyan lehetne „rugalmasan elszakadni”. Indulás tovább, s a szürkület már Fülekpüspökiben talált, ott volt az első éjszaka. Másnap reggel a hazai elfogyasztása után, nem nagyon sietve, átvonultunk Füleken, majd a temető melletti dombon leültettek és a hozzánk ugyancsak ragaszkodó tábori csendőröktől körülvéve, pihenőt tartottunk. Majd azután átmenve a dombon, a másik oldalon ereszkedtünk lefelé, beérve Fülekkovácsiba, utolért egy lófogatú német trénoszlop.

Már a falu utolsó házeit is elhagyva észrevettük, hogy Losonc felől három repülőgép ráfordult az országútra, majd egy kanyarból mélyrepülésben kezdve, irtózatos gépfegyvertűzet zúdítottak reánk.

A németek nem, de a mi menetünk jobbra-balra az árokban és a mező felé futva keresett fedezéket. A gépek szovjet Ratac voltak, elhúzva felettünk, egy kanyart véve ugyanazon irányból, újra támadtak, majd utána eltűntek.

Ekkor újra rendeződtek a sorok, szerencsére az elvonulókat nem érte sérülés, az ijedtséget leszámolva. Néhány, már a frontot is megjártakon kívül, a többinek ez volt az első tűzkeresztsége. Borzalmas látvány tárult a szemünk elé. Mivel a német trénoszlop nem tudott kitérni, igen megtizedelték. Felborult szekerek, emberek, állatok tetemei hevertek az úton. Mi az utat ezután tovább már nem az országúton folytattuk, hanem bal kézre letérve, egy mezei dűlőúton Rapp felé gyalogoltunk. Délután 3 óra körül érkezünk a faluba és rögtön szétszórtak bennünket. Négy-öt ember jutott egy-egy szálláshelyre. Jómagam a falu bírájához kerültem, két munkatársammal és két acélgyári dolgozóval.

A hátizsáktól megszabadulva, gondoltam, kinézek az utcára, milyen lehetőség van az eltűnésre. Amint kiérek az udvarra, és elérem a befelé nyíló nagykapu szárnyát, hangokat hallottam. Egy magasabb rangú csendőrtiszt állt az utcán – rangjelzését, mivel háttal volt, nem tudtam kivenni –,

utasítva az előtte álló tíz tábori csendőrt, hogy a szállásokra küldött elvonulókat összeszedve, a menetet azonnal indítsák tovább Losonc felé, majd utána átfésülni a házakat, az esetleg itt talált egyéneket falhoz állítani!

Ezek után visszatértem a házba és elmondtam társaimnak a hallottakat. Arra az elhatározásra jutottunk, hogy nem lehet kísérletezni, megyünk tovább. Mire kijöttünk a házból, a menet már kiért a faluból, hátránézve láttuk az udvarba belépő csendőröket. Nem siettünk, látótávolságot tartottunk és a losonci gypmesteri telepnél megállapodtunk éjszakára. Úgy gondoltuk, hogy inkább itt maradunk (mert előtte való nap Losonc volt a bombázás célja).

Másnap reggel utunkat folytatva, hátra-hátránézve láttuk, hogy többkevesebb ember követ bennünket és megbillenek a kakastollak is a távolban. A városhoz közeledve szemünk elé tárult a plakáton hirdetett szöveg: *Minden katonaszökevényt felkoncolunk, felakasztunk.* Szomorúan láttuk az útszéli fákra felakasztott katonákat, civileket a nyakukba függesztett táblákkal, rajta a felírás „*Igy jár minden szökevény és azokat rejtegető civil*”.

HIDASÍ JÓZSEF

1944. december közepe felé jártunk már, amikor az egyik napon a műhelyben felkeresett a villamosközpont főnöke, Hlinka János művezető. Először csak közömbös dolgokról beszélgettünk – hogy korán beköszöntött a tél –, majd rátértünk a gyár leszerelésének kérdésére. Tudod, engem nagyon bántott a gyár leszerelése és fennhangon szidtam a németeket és nyilasokat. Majd felvettem: hát nincs igazam! Mi lesz itt velünk gépek nélkül? Hlinka végighallgatott, megcsóválta a fejét, majd mindkét kezét a vállamra tette és komoly arccal megszólalt: „Csak ne olyan hevesen, Béla, és főleg ne olyan hangosan, mert a falnak is füle van!”. Majd folytatta: ő is megkapta az utasítást, hogy még ma be kell rakni vagonba a gyár két elektromos turbináját, mert Németországba szállítják. Erre én közbeszóltam: „És berakja, Hlinka úr?”

Erre már Hlinka is elmosolyodott és megszólalt: „Éppen azért vagyok itt, hogy a segítségedet kérjem”. Arról beszélt, egy páran úgy döntöttek, hogy nem rakják be a turbinákat, hanem elrejtik. Már mindent megtervezett, azt is, hogy hová rejtik el a turbinákat, csupán a szerszámlakatosok közül három önként jelentkező, megbízható emberre volna szüksége. „Hát ebben kérem a segítségedet. Úgy gondolom – folytatta –, hogy csak megbízható, jó szakmunkás jöhet számításba, mert ez nem gyerekes dolog” – fejezte be.

Meglepett a dolog. Erről a komor, kimért művezetőről – aki egyébként igen nagy tiszteletnek örvendett a gyárban – fel sem tétéleztem, hogy ilyen veszélyes akciót mer kezdeményezni. Még a hideg is végigfutott a hátamon az akció hallatán. De mint ahogy ő, én is megbíztam benne. Én is bizalmasabbra fogtam a szót, s megkérdeztem, hogy egynek én megfelelnek-e? Ekkor már másodszer mosolyodott el és megszólalt: „Hát elsőnek is rád gondoltam – majd folytatta –, de még rajtad kívül két fő kellene”. Kit tudnék javasolni?

Rövid ideig gondolkoztam, majd végül elmondtam a javaslatomat: „Hát itt volna egynek Jakabos Pista bá’, aki ugyan nem tősgyökeres salgótarjáni, de megbízható, becsületes ember. Erdélyből, Lupényből települt át, jó szakmunkás, izzig-vérig igazi munkásember – fejeztem be. Másiknak meg Horváth Gyulát javasoltam, akit szintén megbízható, becsületes szakmunkásnak tartottam.

Hlinka néhány másodpercig gondolkozott, majd megszólalt: „Hát jó, te ismered őket”. – És még hozzáfűzte: – „Ha esetleg nem vállalják, úgy keress meg és szólj nekem, hogy még időben lehessen intézkedni”. Hlinka már indulni készült, mikor megkérdeztem: „No és mikor csinálnánk meg a dolgot Hlinka úr? – Igenis – fordult vissza – a legfontosabbokról meg majdnem megfeledkeztem: délután négy órára jöjjetek be a villamosközpont géptermébe, s a portán mondjátok meg, hogy túlórában jöttök vagonra rakodni”. Nem mondom, egy kicsit meglepett az idő rövidsége, hisz’ már tíz óra is elmúlt. De beláttam, hogy egy ilyen akciót nem lehet hetekkel előtte szervezni, mert nagy a lebukás veszélye. Megegyeztünk abban, hogy két órákor hazamegyünk ebédelni és négy órára jövünk be vagonrakodás végett.

Hlinka művezető távozása után azonnal munkához is láttam. Felkerestem mindkét szakit, s külön-külön beszéltem velük, akik vállalták az akcióban való részvételt.

Délután négy órákor már mind a nyolcan együtt voltunk, mikor bejött az ajtón Hlinka művezető. Végignézett rajtunk, majd csendesen megszólalt. Arról beszélt, hogy ő nem a szavak embere, hanem a tetteké. Rövid mondanivalójában először azt fejtegette, hogy ez a gyár adott nekünk kenyeret, de azután is ad, ha most is megtesszük kötelességünket. Itt van a munkahelyünk, itt van a családunk, s nekünk a jövőben is itt kell majd dolgoznunk. Elmondta, hogy milyen veszélyes feladatra vállalkozunk. Majd folytatta: ha valaki úgy érzi, hogy nincs ereje ebben a munkában részt venni, inkább most mondja meg, nem haragszik érte. Menjen szépen haza és felejtse el az egészet. Ekkor ismét végignézett rajtunk, s mivel senki sem mozdult, senki sem szólt egy szót sem, folytatta. Arról beszélt, hogy gyorsan kell dolgozni, s az egész akciót egy óra alatt be kell fejezni.

Elmondta még, hogy az ácsok a „kavicsosbányáknál” dolgoznak, s görgőkkel, kötelekkel ők helyezik el a kiszemelt rejtekhelyen a turbinákat tartalmazó ládákat. Az ácsbrigád az elhelyezés után úgy temesse be az üreget, hogy ott semmit se lehessen észrevenni. A második csoport pórekocsikon a ládába csomagolt turbinaalkatrészeket folyamatosan szállítsa a rejtekhelyre. A harmadik csoport pedig megkezdte a ládákból levő ócskavas berakodását az üres vagonba. Erre azért van szükség, mivel a vagonok még súlyellenőrzésen is átesnek, s ha a vagon üresen menne ki, már itt azonnal kiderülne a turpisság. Érthető, világos? Van-e valakinek kérdése? Mivel nem volt, még hozzáfűzte: „Én személy szerint a vagon környékén tartózkodom – mondta –, mert ha véletlenül jön egy ellenőrzés, időben tudjak jelezni.”

Befejezésül arra kért bennünket, hogy az akcióról sem a gyárban, sem otthon ne beszéljünk, hisz’ a fejünkkel játszunk, de családunkat is meg-hurcolhatják.

(Mucsi Lajos összeállítása a salgótarjáni acélgyári munkások akciójáról)

Esős, őszi november volt és vigasztalanul esett az eső. Híreket már biztos helyekről tudtunk, és már délről-keletről ágyúdörgéseket hallottunk. Szaporodtak a légitámadások és sok estén néztük a Sztálin-gyertyáknak nevezett világító rakétákat. De ez időben már csak a győztesek légirajait lehetett látni, a német csapat húzódott nyugat, illetve kelet – Budapest – felé.

Karácsony előtti napokban motorkerékpáros német katonák jelentek meg Somoskőn. A motorosok megjelöltek házakat, de nem mindegyiket. Szálláscsinálók voltak. Estére jöttek a németek és beszállásolták magukat a megjelölt házakba. Hozzám is jutott egy lábon sérült tiszt és ennek sédőtisztje, valamint egy tiszthelyettesféle, aki összekötő futárszolgálatot teljesített. A család meg volt ijedve, hogy mi lesz, de komoly helyzet lévén, nem tudtunk előre semmit, csak azt, hogy az ágyúdörgés már közel van és igen hallani.

Karácsony előtti napokban elállt az eső és erős fagyás következett. A front már a Medves-hegység túlsó oldalán folyt. Egyik napon többen láttunk a Medves-hegység felől jönni civileket, akiket német katonák kísértek a helyi parancsnokságra. Ez a vár tövében levő Somoskeőy-kúria helyisége volt. Később derült fény e civil emberek sorsára, akik nyolcan-tizen lehettek. Öt főt szabadon engedtek. Másnap karácsony este! Kis-lányom karonülő, egyéves volt, akinek azért egy fenyőgallyat szereztem, melyen pár szem szaloncukor és gyertya égett, melyet meggyújtottunk. A nálunk levő két tiszt is megnézte a gyertyagyújtást, de nem szóltak semmit, elvonultak a szobájukba. A két ünnep alatt csak a harci zajok közeledtek, ami arra utalt, hogy erős ütközet folyik a Medves túloldalán. Ez igaz is volt.

Karácsony utáni napon a község lakói ébredéskor egy német katonát sem láttak. Akik nálunk szállásoltak, azok sem voltak a szobában. Az éj leple alatt kivonultak a községből. A Medves-hegy felől ágyúdörgés nem volt. Tehát igaz lenne? Talán szorult a gyűrű és odébbálltak? Igen, így volt! Felszabadult a község és az ágyúdörgés áthelyeződött a Karancs-hegység mögé, Balassagyarmat irányába.

Egyelőre csend volt és közben jött egy riasztó hír, hogy a németek azért „búcsúszó” nélkül csak nem mentek el. A volt német parancsnokság mellett, a gyümölcsösben, öt fő civil embert találtak agyonlőve, dermedtre fagyva. Azonnal a helyszínre mentünk, ahol borzalmas látvány várt. Öt ember feküdt a földön, akiket géppisztolysorozatok értek, a lövések erre utaltak. Hastól koponyáig kapták a lövést, melyik hol állt. Megdöbrentő látvány volt. Ismerősök voltak, Bást és Vecseklő községekből, kőbányászok valamennyien. Tehát itt hagyták a németek névjegyüket, s bennünk a háttalan gyűlöletet. Halott munkatársaink szüleit nem kellett már értesíteni, jöttek kocsival hozzátartozójukért. Már ők előbb tudták a dolgot, mint mi, mert az említett foglyok közül, akiket szabadon engedtek, azok otthon elmondták már nekik, mire számítsanak. Később kiderült, hogy ezen halott bajtársakat a románokkal vívott harc vonalban foglyul ejtették, zsebeikben 1–2 üres töltényhüvelyt találtak, s rájuk fogták, hogy partizánok. Tehát elvitték őket hozzátartozóik és mi e döbrent lelkiállapotban nem sokáig lehettünk, mert a Medves-hegység felől óriási zajjal, kocsizörgéssel, hangos beszéddel közeledtek a felszabadító csapatok. 1945.

új év a szó valódi értelmében. Az országnak csak fele része szabadult fel. Mi tehát a Debrecenben már megalakult Debreceni Ideiglenes Kormány és kommunista pártunk jelszavai szerint kezdtünk mozogni. Kezdetben ez abból állt, hogy eltemettük a hegyekben elesett román katonákat, tizenöt-húszt főt. Az abroncsospusztai véres események nyomára Valesk Józsi bácsi holttestének eltemetése emlékeztetett, különösen engem, mert ő volt az, aki engem is személyesen hívott partizánnak a fenti helyre.

A halottak eltakarítása során feladatunk volt az utak-hidak megjavításához való munkások, parasztok megszervezése. Közben a legfontosabb feladat volt számunkra a helyi pártszervezet megalakítása. Megkezdtük a szervezést, de csak öt fő jött össze, a többi még várt, mert az ágyúk a Karancs-hegységen túli irányból még dörögtek, s többen féltek attól, hogy egy-két napra a harcfront ingadozása még lehetséges lehet. Mi ezzel nem törődünk már és a salgói pártszervezet (itt hamarabb megalakult) küldöttjei jelenlétében létrehoztuk és kimondtuk az MKP létrejöttét, s megalakult a pártszervezet. Kézbe vettük a község irányítását és lassan az élet kezdett megindulni.

SOMOSKŐI JÓZSEF

Tudtam, illetve sejtettem, hogy volt a gyárban néhány kommunista munkás, akikről az ember akarva-akaratlanul tudta, hogy a párt illegális szervezetének tagjai, de legalábbis föld alatti kommunista pártmunkát végeznek. Ezek közé tartozott Alics János, Teleki János, Kovács István, Hajek Rezső, Brabecz (a keresztnévét elfelejtettem) és mások. Tisztelettel, sőt szeretettel néztem ezekre az emberekre a háború alatt, egy tisztességesbb jövő világ meggyőződéses híveit láttam bennük, és reménykedtem, hogy megérem ezt a jövőt. Őszintén megvallom, hogy a kommunista munkásokat abban a korban nem tartottam a szó mindennapi értelmében közönséges embereknek. Akkoriban ugyan még nem ismertem Sztálinnak azt a híres, mai fejémmel egyébként korántsem osztott véleményét, hogy „mi kommunisták más fából faragott, különös emberek vagyunk”, de valójában valahogy így vélekedtem a kommunista munkásokról, noha a neveltetésem inkább afféle „baloldali szocdem” szemléletnek felelt meg inkább. Lényegében idealizáltam őket, mint ahogy a munkásmozgalmat is olyasminek láttam, amely mentes az emberi gyengeségtől, a mozgalom hordozóit gyarlóságoktól megtisztultnak, a többség jólétéért és szabadságáért önfeláldozó módon küzdő harcosoknak láttam.

Külön szeretnék megemlékezni Hajek Rezsőről, az én hallatlanul derék Rudi barátomról. Hajek Rezső a faesztergyályos-műhely vezetője volt. A kiváló szakmunkás és ugyanakkor a kemény tartású, büszke munkásember típusa volt. Nálam jóval idősebb, ennek ellenére a háború alatt igen jó viszonyban voltunk. Kommunista meggyőződését a háború alatt sem titkolta. Volt is bizonyos aggodalma, hogy az utolsó pillanatban elhurcolják. Szerencsére nem így történt. Hangadó szerepet játszott az üveggyárban a felszabadulás után, ha jól emlékszem, ő volt az első übtitkár, vagy szakszervezeti titkár. Sajnos, az egyik üzemi bizottsági ülés közben, valamennyiünk szemeláttára, 1945. május közepén, szívroham

következtében meghalt. A vállalatra nézve súlyos csapás volt ez, mert higgadt, megfontolt magatartása csillapítóan hatott az izgágákra, abban a zavaros, kezdeti időben.

Resteltem, hogy a drámai eseményeket, a magyar történelem várva-várt nagy fordulatát nem tudom tárgyilagosan, a kívülálló higgadt szenvtelenségével és személytelenségével közel négy évtized elmúltával sem szemlélni, vagy elmondani, minduntalan beleszövöm a magam személyes élményét, látásmódját. Dehát talán senki sem képes arra, hogy kikapcsolja önmagát és mintegy a világürből jött lény módján számoljon be a dolgokról, történeésekről, folyamatokról, amelyek körülötte, vele zajlottak és amelyek annyi várakozást, reményt, feszültséget, oldódást, és ugyanakkor újabb, más jellegű feszültséget keltek mindannyiunkban.

1944. április 11-én bevonultam, először Egerbe, majd Miskolcra kerültem és 1944 júliusában a galíciai frontra vittek. Az 1944. évi nyári visszavonulásban a munkaszolgálatos alakulatom „részt vett”, olyan hangulatban, amelyet a maga vészterhességében, eszeveszett iszonyatával talán csak az emberiség legnagyobbjai, egy Dante Alighieri, Shakespeare, Goethe, Tolsztoj, Balsac tudott volna hihető módon leírni. A századom, mielőtt a frontra vittek benünket, Miskolcon, a Tiszai rendező pályaudvaron végzett romeltakarítási munka során végignézte kb. 250 000 magyar zsidó deportálását, mert az erdélyiek kivételével mindet ezen a vonalon szállították Auschwitzba, a megsemmisítő táborba. A legtöbbünk zülei, testvérei, gyerekei, feleségei, rajta voltak ezeken a rémvonatokon. Nehéz a maga teljességében és ördögi vonásaival ezeknek a „szállítmányoknak” a körülményeit a mai olvasó számára egyáltalán érzékelhetővé tenni. 1944. április 11. és december 25. között tehát nem voltam Tárjánban, így az ezen időszakban történeteknek tanúja nem lehettem. Természetesen, a hazajövetelem után, hamar értesültem mindarról, ami a városban végbement a felszabadulás pillanatáig. Kisterenyén, ahol két-három napig tartózkodtam, hogy bevárjam a németek kiverését Salgótarjánból, egy magas rangú, szovjet tiszt közölte velem és a munkaszolgálatból megszökött bajtársammal, Kürschner Ferencel, hogy karácsony este a Vörös Hadsereg bevonult Salgótarjánba. – „Igyi domoj” – mondta nekünk az a tiszt, „Gorod Salgótarján szvabodno”, és három kupicába pálinkát töltött, éltette az új debreceni kormányt, a magyar demokráciát és a magyar szabadságot. A debreceni kormány megalakulásáról tőle értesültünk. Meztláb, tetvesen, de lelkesen, így értem el a gyárkaput, kora délelőtt, ahogy azt előzőleg megemlítettem. A kapuban éppen Alica Jani álldogált. Már említettem, hogy őt jól ismertem, hiszen a fazekaskemencén dolgozott és a nézeteit előttem sohasem titkolta. Jermendi főmérnök döböntően nézett rám, meghívott mindjárt ebédelni, de kérte, hogyha tetves vagyok, előzőleg mosakodjam meg. A holmijaimat ugyancsak tüstént átadták, de előzőleg alaposan lecsutakolták. A felszabadulásom így kezdődött, de többé-kevésbé az ország egész népét „lecsutakolta” a történelem.

TATÁR ISTVÁN

TÖRTÉNELMI FIGYELŐ

M. KISS SÁNDOR–VITÁNYI IVÁN:

A Magyar Diákok Szabadságfrontja

M. Kiss Sándor és Vitányi Iván igénytelen külsejű könyvét az *Antifasiszta Ifjúsági Emlékmű Szervezőbizottság*, tehát egy „nem hivatásos kiadó” jelentette meg még 1983 végén. Különösebb visszhangra ennek megfelelően nem igen talált; folyóirataink közül talán egy sem recenzálta. Kár pedig, mert a II. világháború alatti magyar ellenállási mozgalom eddig jórészt ismeretlen vonulatát dokumentáló empirikus anyag, s a tényfeltáró fejezetekhez csatlakozó teoretikus fejtegetések okán egyaránt megérdemelte volna.

A *Magyar Diákok Szabadságfrontja* hét diákellenállási csoport közös szervezete volt, amely hivatalosan 1944. november 7-én, ténylegesen pedig 1944 októberében alakult meg. E hét diákellenállási szervezet közül a szerzők négygel foglalkoznak részletesebben.

A *Nemzeti Ellenállás Diákmozgalma* 1944 nyarán szerveződött meg a felosztatott Győrffy-kollégium diákjaiból. Gyakorlatilag a békepárt diákszekciójaként működött, amelyet az akkori KISZ irányított. Vezetője *Hegedüs András* volt. A szervezet 1944 októberéig főleg propagandatevékenységet fejtett ki. Ezt követően egy-két demonstratív fegyveres akciót is végrehajtott. E lényegében kommunista csoporttal szorosan együttműködött a *Szűcs Ferenc* vezette *Parasztfőiskolások Közössége*. Ennek bázisát a korábban Győrffy professzor körül tömörült parasztfőiskolások alkották. A két szervezet közösen adta ki 1944 augusztusától a *Szabad Diákfront* című illegális lapot, amely a németek elleni fegyveres ellenállásra szólított fel.

A *Szabad Élet Diákmozgalom* 1944 júliusában jött létre *Fitos Vilmos* irányításával. A csoport bázisa a rendszer hivatalos diákszervezetén, a *Turulon* belül még a harmincas években kialakult ellenzéki mozgalom volt, amelyet Fitos korábban a *Diákegység Mozgalom* keretein belül igyekezett egységes mederbe terelni és összetartani. A Szabad Élet Diákmozgalom ideológiai profilja ennek megfelelően sokszínűbb és ellentmondásosabb volt, mint a győrffysta szervezeteké. Tény viszont, hogy a legtekintélyesebb szervezeti bázissal és az egyetemisták között a legnagyobb befolyással ők rendelkeztek. Továbbá az is, hogy bátran vállalták az antifasiszta és németellenes harcot. S az adott helyzetben – állapítják meg a szerzők is – ez volt a legfontosabb. Lapjuk, a *Szabad Élet* mintegy 1000 példányban jelent meg, röpcéduláik pedig alkalmanként a több ezres példányszámot is elérték. Emellett külön katonai akciócsoporttal is rendelkeztek, amely októbertől nagy szerepet játszott a különböző fegyveres ellenállási csoportok szervezésében.

A *Demokrata Diákfront* a nyilas hatalomátvétel után alakult meg *Zimányi Tibor* vezetésével. Korábban a Fitos-féle Szabad Élet Diákmozgalom katonai csoportján belül működtek. Több sikeres fegyverszerzési akciót hajtottak végre. Többek között a *Fehér Lajos* vezette kommunista ellenállási csoportokat is ez a diákszervezet látta el robbanóanyagokkal és fegyverekkel.

A Magyar Diákok Szabadságfrontja, amelynek a fentiek mellett még a *Technikusok Demokrata Frontja*, a *Demokrata Ifjúság* és a *Protestáns és Katolikus Egyházak Demokrata Ifjúsága* nevű csoportok is alapító szervezetei voltak, 1944. december 12-ig működött. A nyilas elhárítás ekkor több vezetőjét letartóztatta, aminek következtében a szervezetszerű munka a továbbiakban lehetetlenné vált. A diákellenállás novemberben megszervezett fegyveres alakulatai, az ún. *Görgey* és *Táncsics* zászlóaljok azonban megmaradtak, s a szovjet csapatok megérkezéséig központi irányítás nélkül folytatták az antifasiszta harcot.

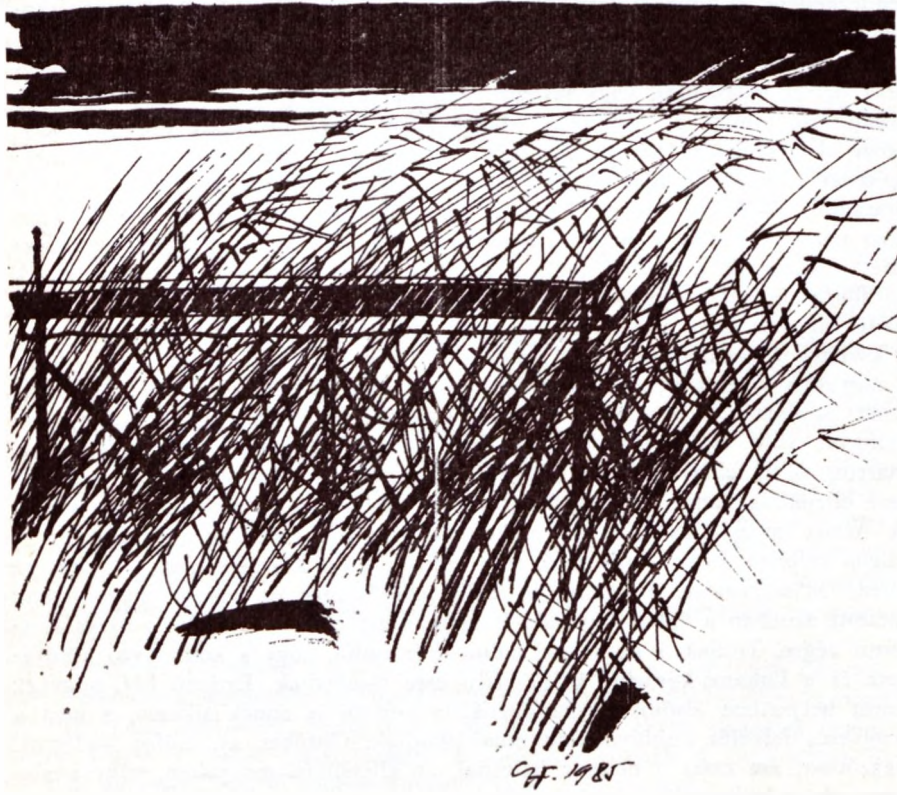
Röviden összefoglalva ennyi a kötet tényszerű, adatfeltáró hozadéka. Az empirikus fejteketeket kiegészítő elméleti igényű fejtegetések arra a jól ismert kérdésre kívánnak választ adni, hogy valóban Hitler „utolsó csatlója” volt-e Magyarország? Másként fogalmazva: vajon azért nem volt Magyarországon komoly, tömegeket magával ragadó és fegyveres felkelésben kicsúcsosodó ellenállási mozgalom, mert a magyar fasiszta nép volt, vagy pedig egyéb okok következtében?

A szerzők szerint – s általánosan elfogadott álláspontnak ma már ez tekinthető – Magyarország nem volt a náci Németország „utolsó csatlója”, s a magyar nép többsége ugyanúgy szembenállt a fasiszmissal, mint Európa más népei. Az ellenállási mozgalom kétségtelen erőtlensége más okokkal magyarázandó. A szerzők több determináló tényezőre hívják fel a figyelmet, amelyek közül megítélésünk szerint legfontosabbnak a Horthy-rendszer belpolitikai berendezkedése és háború alatti politikája s ezzel összefüggésben az ország szuverenitásának kései megszűnése tekinthető.

Erős antifasiszta ellenállási mozgalomhoz mindenütt két dolog kellett: egyrészt német megszállás, vagy fasiszta Quisling-kormány, másrészt ütőképes baloldali erő. Amint ez ismeretes, Magyarország 1944 tavaszáig nemcsak megőrizte szuverenitását, hanem úgy őrizte meg, hogy a parlament és a többpártrendszer is fennmaradtak. A negyvenes években, amikor Angliától és Svédországtól eltekintve immár Európa szinte minden országában totalitáriánus vagy tisztán autoritativ politikai rendszerek alakultak ki, ez meglehetősen kivételes jelenségnek számított, amit a baloldal is pozitívként könyvelt el. A harmincas és negyvenes években Magyarország és a térség belpolitikai alternatívája ugyanis nem a demokrácia, vagy korlátozott parlamentarizmus, hanem a korlátozott parlamentarizmus, vagy totális diktatúra volt. Ehhez járult, hogy a horthysta vezetés egészen 1944 őszéig kapcsolatban tudott maradni az angol-szász hatalmakkal. Mindezek a legális baloldali lojalitásra, sőt a Kállay-kormánnyal való együttműködésre, s nem szembefordulásra ösztönözték. 1944. március 19-ig tehát fegyveres ellenállásra egyszerűen nem volt mód, mivel ez nem ellenállás, hanem teljesen fölösleges és értelmetlen polgárháború lett volna. A német megszállás után ez a helyzet bizonyos mértékig megváltozott, s aligha véletlen, hogy – mutatnak rá a szerzők – ezt követően meg is indult az ellenállás szervezése. Továbbra is reális lehetőségnek és legjobb megoldásnak látszott azonban a háborúból való kiugrás, s ezt csak a hivatalos vezetés hajthatta végre. Tudjuk, s az akkori baloldal is tudta, hogy a kormányzó környezete és a Lakatos-kormány kifejezetten erre törekedtek. Érthető hát, hogy az adott helyzetben elsősorban az ellenállás vezetői is ennek sikerén, s nem a fegyveres felkelés kirobantásán munkálkodtak. Október 15. csúfos kudarccal végződött, ám ezért a magyar baloldal, az ellenállási mozgalom, vagy a magyar nép a legkevésbé tehető felelőssé.

A nagyobb arányú ellenállás kifejlődését gátló tényezők közül utalnak még a szerzők a magyar baloldal viszonylagos gyengeségére, 1919-ig visszanyúló traumáira és hagyományos megosztottságára, továbbá a szovjet hadseregtől való félelemre és néhány egyéb körülményre. Egy fontos szempontról azonban mintha elfeledkeztek volna. Nem írnak arról, hogy Németország és Magyarország között külpolitikai téren bizonyos mértékű érdekazonosság állt fenn. Jugoszlávia és Lengyelország, ahol a kelet-európai országok közül magyarányú ellenállás bontakozott ki, Németország áldozatai voltak. A szerb és a lengyel nép nemzeti érdekei tehát feltétlen németellenességet diktáltak. Magyarország ezzel szemben Németország támogatásával realizálni tudta a trianoni békeszerződés revízióját, ami a két világháború közötti magyar külpolitika, sőt politika alfája és omegája volt. A magyar ellenállási mozgalom kései kibontakozásának és erőtlenségének úgy véljük, ez is igen fontos (ha nem legfontosabb) oka volt. (Az Antifasiszta Ifjúsági Emlékmű Szervezőbizottsága, Bp. 1983.)

ROMSICS IGNÁC

Nincs annál szörnyűbb

Bizony nincs annál szörnyűbb,
mint akkor halni meg,
mikor még lelke nem nyűg,
a test alig beteg;
mikor még szép a látás
és semmi sem kevés,
s a szívben zsenge hajtás
csupán a szenvedés;
mikor még mindegy minden,
az ember oktalan,

naiv, nem sejtí azt sem
mért él, mi dolga van;
mikor még minden úgy jó,
ahogy van, nem vitás,
ifjú a vér és forró,
és lenni még csodás;
mikor még célja nem volt,
sem titka – senkivel...

Nincs annál szörnyűbb hóbort,
mint akkor múlni el.

KARÁCSONDI IMRE

Pedig

pedig kitapinthatóan itt a nyár
egyre nagyobb mellekkel jönnek szembe a lányok

itt a nyár lenyíratkoztak a rockénekesek
megteltek a parkok ölebekkel és tinédzserekkel

itt a nyár lenyíratkoztak a rockénekesek
szexelnek a kutyák

itt a nyár üvölt a heavy metall
dönögnek az elektronikus dzsessz legyci

itt a nyár feltalálva rég a kerozin
űrhajók műholdak boeingok

itt a nyár repülni kéne egyet
valahogy egyenest
valahogy bele a Napba

V I T A

KERÉKGYÁRTÓ T. ISTVÁN

„...ami meghódításra vár, azt látványosan nem lehet megközelíteni”

A költészet és a politika évszázados összetartozását valóban nem nehéz bizonyítani. Még ha koronként más és más formában is, a költészettől sohasem volt teljesen idegen a politika világába tartozó jelenségek önálló lírai témaként történő feldolgozása. Csakhogy a politika – világi és külsődleges jelenség lévén – éppoly' változékony, mint a valóság állapotai általában. Kezdetben főként a polisz típusú közösségre vonatkozó államszervezetet és -rendet jelentette, s csak a későbbiekben vált jelentése önmagában is többoldalúvá. S azt sem nehéz kimutatni, hogy a politikai költészet akkor teljeseedett ki leginkább, amikor a politika az állampolgári létből elkülönült életet élt, s az állampolgároknak a legkevesebb lehetőségük volt a közügyek irányításában való részvételre. Mert ahol az egyén – Hegel szóhasználatával élve – közvetlenül összefonódott az állami élet általánosságával, ott a szubjektív sajátosság és ennek privát partikularitása még nem szerezte meg jogait. Csak a politika önálló sodásával vált lehetővé, hogy az egyén szuverén módon éljen a mindenkori politika elfogadásának, bírálatának vagy elvetésének jogával.

Másrészt ezen a szabadságon belül is felébredt a szubjektum önmagában való, magasabb rendű szabadságának szükséglete, amely azután igényt tartott arra, hogy ne csak a politikát megtestesítő államban, ne csak az adott erkölcs és törvényesség keretei között, hanem saját bensőjében is szabad legyen, amennyiben a jót és az igazat önmagából, szubjektív tudása révén akarja a maga számára megteremteni és elismertetni. Nemcsak, s nem is elsősorban azért, mert az egyének – így maguk a költők is – távol akarták magukat tartani a társadalmi szerkezet érdek- és értéktagságára épülő, azt szervező és tudatosító erőcsoportok *batalmai* harcától, hanem sokkal inkább azért, mert – ha mégoly hihetetlennek tűnik is – a politikai cselekvés valódi alternatívái hiányoztak. S innen nézve kiderül, hogy a politikai költészet a maga sajátosságaiban és következményeiben szorosan összekapcsolódik a konkrét politikai cselekvések hiányával. *Sőt úgy látszik, mintba éppen a tettek hiánya teremtette volna meg a szavak tettét.* Ám ez a paradoxon – Alföldy Jenő állításaival ellentétben – egyrészt szűkebb, másrészt szélesebb területre vonatkozik. Mert ha igaz is az, hogy a politika demokratikus és nyilvános fórumai többnyire valóban tehermentesítik a lírikusokat, sohasem abban az értelemben, hogy működés-módjaiknak elfogadása vagy elvetése többé ne lenne szubjektív választás kérdése.

Előzmény: 1. Alföldy Jenő KÖLTÉSZET ÉS POLITIKA NAPJAINKBAN című vitaíndítója (1984/5. szám); 2. Gyertyán Ervin A VIHARMADÁR – KALITKÁBAN; Héra Zoltán A TISZTA POLITIKUM (1984/6. szám); 3. Sik Csaba NAPLÓJEGYZETEK – ALFÖLDY JENŐ CIKKÉHEZ; Petrőczy Éva ERTE, ÉRTED, ÉRTÜNK!; Tandori Dezső VERS ÉS KÖZ (1983/1. szám).

Ellenkezőleg, a szavazó, a nyilvánosság előtt véleményt mondó magatartás mindig választáson alapul, még ha nem is jelenik meg versekben. És nem is kell, hogy költeményekben fejeződjék ki. A citoyen magatartás ugyanis a legköznapiabb politikai, közéleti tevékenységek során épülhet ki. S éppen így mutatkozik meg a legélesebben a citoyen és az individuális költői magatartás elválása. Míg a költői attitűd alapja – legáltalánosabb értelemben – az individualitás önállósulása, elkülönülése, s ismérve az egyéniség, amely személyességében fogja össze az embernek a világhoz fűződő viszonyát, addig a citoyen magatartás és tevékenység – érdekformáló, érdekképviseleti és érdekvényesítő sajátosságai révén – a társadalom minden területén s annak legkülönbözőbb válfajaiban érzékelhető. Meglehető, a vitaindító cikk szerzője számára elfogadhatatlan, ám filozófiai-szociológiai szempontból mégis szükséges egyértelműen kijelenteni: *a citoyen magatartás valójában csak a citoyen közösségek magatartásmódjaként jelenhet meg.* Az alkotó szempontjából viszont elképzelhetetlen az individualitás, s az imént említett elkülönülés hosszú időn át történő felfüggesztése. Mert ha *József Attila, Kassák Lajos, Illyés Gyula* vagy éppen *Petri György* tudatosan politizáló versekben a citoyen szemléletmódot képviselték is, ezzel egyszersmind a többség számára elérhetetlen politizálás lehetőségét nyilvánították ki.

S bármily erősen és szükségszerűen fonódtak össze bennük az individuális és a citoyen tulajdonságok, bármily erőteljesnek érezzük is költeményeikben a „közéleti töltést”, mégiscsak a belülről vezéreltség volt számukra a legdöntőbb. Eppen ezért sokat árul el e tekintetben az, hogy a vállalt költői szerepek mennyire presztízsszempontúak? A tekintélyvesztés ugyanis – és ezt akár a politikai költészet egészére vonatkoztathatjuk – nem azért következett be, mert a „felszabadulás utáni évtizedekben jelentőssé nőtt költők (és nemcsak költők, hanem epikusok és közírók is) megfelelő utánpótlás nélkül haltak meg, vagy hallgattak el”, még csak nem is azért, mert a közéletiség devalválódott, hanem sokkal inkább azért, mert időközben az olvasói közönség „nyagkorúsodott”. Miután a politizálás – a kívánatos ideáltól némileg eltérő módon – mindennapi életünk részévé vált, jóval több ismeretet és élményt szerezhetünk a társadalmi nyilvánosság intézményes és intézmény nélküli fórumairól, mint azoknak a költőknek a műveiből, akik a közéletiség szerepét magukra vállalták vagy vállalják. Ha nem is explicit módon, Alföldy Jenő írásában ezt mindvégig tagadja. Következtetési mintha azt a fikciót erősítenék, hogy a költők számára *ab ovo* adottak a politikának olyan tartományai, melyeket a lehető leghívebben kell „kifejezniük”; hogy tehát a „nézőpont” és a belőle nyert kifejezőeszközök a maguk sajátos lehetőségeikkel egy az egyben a szocialista citoyen formálódására hatnak.

Am annak, hogy ez a hatás tényleg érvényre jusson, az volna a feltétele, hogy azok a társadalmi folyamatok, melyekben a politizálás alternatívái rejlenek, újra *anonimná* váljanak, és csak az alkotói magatartásnak és megnyilatkozásnak a citoyen közösségek magatartásától való különbözősége módosíthatja, artikulálja őket. Csakhogy ezt nincs jogunkban feltételezni, mert napjainkban a közéleti demokrácia valóságos formái másfajta érvekkel szolgálnak. Még akkor is, ha tudjuk: a jelenlegi gyakorlat korántsem mentes ellentmondásoktól. Ennek ellenére olyan előfeltételként kell elfogadnunk, amely ugyan önmagában nem cáfolja a politikai költészet szükségességét, de nem is teszi nélkülözhetetlenné. Hiszen egyáltalán nem magától értetődő, miért van szükség

politikai költészetre, ha a politizálásnak evilági, gyakorlati formái és módszerei mindenki számára elérhető. A „tudatosan politizáló költészet” követelése a döntő ponton azzal a következménnyel jár, hogy a költőkre *újra kívülről vezérelt szerepeket kényszerítenénk*. Így a feltételezett hatás előírt volta által immár nem belülről vezérelt magatartás kilép lehetőségei köréből és kudarcot vall. Mert a mégoly tiszta politikum megjelenítése sem rendelkezhet önmagában azokkal az „iránymeghatározó” tényezőkkel, melyek elvezetnének a valódi politikai gyakorlathoz.

Bárhogyan nézzük is, politikai költészet nem születhet megrendelésre. Politizáló versek ugyan íródhatnak, s magukban véve is értékesek lehetnek a cselekvési alternatívák felismerésében-felismertetésében, de a politizálás paradigmáiként mégsem foghatjuk fel őket. Ha belső felismerésekhez, iniciatívákhoz nem kapcsolódnak, nemcsak elméletileg és esztétikailag érvényes művek nem születhetnek soha, hanem éppen az, amit a politikai költészet akar – aminek paradox lényegére már utaltam –, annak lehetetlensége igazolódik. Csak a valódi politikai cselekvések révén küzdhető le a „tiszta politikum” megjelenítésének elvont pozitivitása, s csak a belülről vezéreltség minden, a valóságot beszűkítő „pártos nézőponttal” való szembenállása által lehet igazából alkotóként is politikusnak lenni. S ha a felszólító imperatívuszokat tartalmazó versek lehetnek is tettekre sarkallóak, értékük – egy valóságként megformált eszmei teljesség hordozójaként és alapjaként – a politizálás mindennapi gyakorlatában teljesebben ki. A merő tiszta politikum megjelenítésével erre nincs lehetőség, hiszen a politikai költészet értéke és funkciója csak abban állhat, ha nem pótszerként lép fel. Még ha tartalmat is adhat az elvont politikai viszonylatok magában véve üres törvényszerűségének, hatása az egyéni tetteken múlik.

Más oldalról viszont a politizáló verseknek napjainkban is megvan a szerepe a hamis szemléletmódok leleplezésében. Jelentőségük a politika önhelyesbítésének, önkorrakciójának megindulásával értékelhető igazán; azzal a megszorítással, hogy a valóban tudatosan politizáló költők – a szűk értelmű „pártos nézőpont” bárminemű figyelembevétel nélkül – csak az emberi élet humánumával összefüggő jelenségek kifejezésére törekedhetnek. A politika irányítóinak ezt is tudomásul kell venniük; mindenfajta apriorisztikus szükségyszerűség elfogadtatása vagy kizárólagossá tétele nélkül. Ami persze távolról sem jelentheti azt, hogy a politizáló költemények csupán a politika kritikájaként nyerhetik el sajátos funkciójukat. Mert azok a jelenségek, melyek az élet egyéb szféráiból sugároznak bele a műbe, s amelyek egyéb szférák mediátorain át sugároznak a befogadóra, végső soron, ha közvetetten is, kötve vannak a mindenkori társadalmi gyakorlathoz.

Ahogy lehet olyan költői magatartás is, amely értékválasztás alapján azonosul a politika által képviselt ügygel, ugyanúgy megőrizheti létjogosultságát az a lírikusi attitűd, amely bizonyos distanciával közelít a politika világához. Mindezt azért is kell hangsúlyoznunk, mert a „szocialista társadalom irodalmát nem pusztán az jellemzi, hogy a szocialista mozgalom vagy a szocializmust építő államiság irodalma, illetve, hogy teoretikusan kikövetkeztetett formai, módszertani, tematikai kötelmeket és igényeket példázó irodalom. Nem a szocialista voltukat látványosan igazoló publicisztikus, illusztratív művekkel, műfajokkal, műrétegekkel határozza meg önmagát és öntudatát, hanem mindenekelőtt irodalomvoltának, esztétikai lebetőségeinek a teljességével”. (Szili József). Ha ezt figyelmen kívül hagyjuk, a költészet és a politika viszonyát sem érthetjük meg.

Az irodalom/költészet művészete

Bár hazai folyóiratstruktúránk ennek nem látványos bizonyítéka, mégis, ma már mindenki számára egyértelmű: irodalmunk *pluralistává* vált. No, ez így meglehetősen csúnyán hangzik, fogalmazzunk tehát másképp, magyarosabban: ma stílusok, irányzatok egymásmelletiségéről beszélhetünk. Jelenkori prózáinkban például egyszerre van jelen *Balázs József* és *Esterházy Péter*, vagy érezhetően másképp fogalmazza meg mondandóját *Czakó Gábor*, mint a Csepregen élő *Molnár Miklós*, aki felfogásában inkább a párizsi Magyar Műhely vonzáskörébe tartozik. A költészetben – a prózához képest néhány évi lemaradással – ez a folyamat napjainkban vált egyértelművé: különösen a JAK-füzetekben megjelent VER/S/ZIÓK tette világossá azt, hogy bekövetkezett a stíluspolarizáció, a költészet jövőjét másképpen és másképpen elképzelő költők lépnek fel egyre határozottabban, nemritkán csoportba szerveződve, önmaguk és irányzatosságuk tudatosításának igényével.

A sokféleség – természetesen – a politika, a „társadalmi elkötelezettség” meglétét is jelenti, egyes alkotóknál. A – hadd fogalmazzak ilyen egyszerűen – *politizáló* költészet napjainkban is – változatlanul – meglehetősen erős, sőt, annak bizonyos területe egyre erősödik. Én magam – nyilván a Figyelmes Olvasóhoz hasonlóan – ismerek jó néhány folyóiratot, rendszeres vagy alkalmi kiadványt, melyekben *pro* és *kontra elkötelezetten* jelenik meg a „társadalmi mondanivaló”, és ismerek költőket (*Garai Gábor*, *Csoóri Sándor*, *Petri György*), akiknek lírájában a közéletiség gyakori vendég, és ez csupán megállapítás, nem értékelés; hogy kinek ki a szimpatikusabb, illetve a „költőbb költő” azt most hadd bizzam az Időre, vagy ismét a Tisztelt Olvasó megítélésére.

Mielőtt még – napjaink vitaszelleméhez igazodva – teljesen beletemetkeznék önnön monomániámba, egy vékonyka szálon kapcsolódnék *Alföldy Jenő* írásához. Hiszen az író és a társadalomban élő ember szükségszerű „politizálásának”, „pártot vállalásának” tudatossága és mértéke valóban nem lehet közömbös. Ahol minden és mindenki fehér, ott nem tűnik fel, hogy valami vagy valaki *fehér*, ahol mindenki fekete, ott senki sem *néger*, az állítással tehát, miszerint mindenki „zoon politikon”, nem igazán tudok mit kezdeni, bár valószínű igazságát belátom, annak ellenére, hogy hamisságára is lehetne érveket mondani. Vagyis: állításunkkal még nem mondtunk semmit. Az ember két lábon járó lény: ez még nem jelenti azt, hogy mindenki *fut*, vagyis társadalmi jelenlétünk, „íróságunk” szempontjából valóban *jellemző lebet* önmagunk és művészetünk politizáltsága, illetve nem politizáltsága, a politika jelenléte a művekben, és a művek jelenléte a politikában, jellemző lehet, de *nem kell*, hogy jellemző legyen. Az ember két lábon jár, ez a mondat anyyi, mint hogy „az ember társadalmi lény”, és a következtetés, hogy „tehát fut”, illetve „tehát politizál” igaz és hamis egyszerre, pontosabban *semmitmondó*, mint minden *közbély*. Az „aki nincs velünk, az ellenünk van” légkörében igaz lehetett az Alföldy-esszé elé tett lukácsi mottó, miszerint írás egyenlő pártot vállalás, hiszen egy ilyen légkörben nyilvánvaló ellenzékiségnek tűnhetett az „ige” nem

elég lelkes propagálása is, de tudatosítani kéne már magunkban, hogy nem csupán ez az irodalom feladata. Egy egészséges társadalmi, politikai, irodalmi légkörben egy mű, egy író zseniális lehet anélkül, hogy minimálisan is érdeklődne a politika iránt. Persze, minden mű önnön korszakának és társadalmának egy-egy szeletét mutatja meg sajátos megvilágításban, ám ezzel még nem mondtam többet annál, hogy az ember két lábon jár, így kénytelen vagyok kimondani, hogy míg Csoórit politizáló költőnek tartom, addig *Weörest* nem, hogy egyértelműen létezik olyan költészet, amely *nem* politizál. (Ebben a pillanatban úgy érzem felesleges dolgokat írok le, mindez számomra annyira egyértelmű, és mindenki számára az, úgy gondolom. Jó lenne, ha így lenne.) Felreértés ne essék: ha egy költő nem politizál, ez nem azt jelenti, hogy bármivel is szembenáll, egyszerűen azt, hogy *nem érdeklődik, nem ebben él, nem foglalkoztatja, észbe se jut stb., stb., stb.* Tandori Dezső, a mai magyar irodalom egyik legnagyobb alakja, de aki azt állítja, hogy költészetében politizál, az hazudik. Valahol persze minden mindennel összefügg, én azonban *az irodalmat is* – talán kissé szokatlan ezt hallani – *művészetnek tartom* és egy *szonettben* ugyanolyan értékeket vélek felfedezni, mint egy *szonátában*, különbséget tudok tehát tenni politikus és apolitikus irodalom között. Verlaine *Őszi chanson* című alkotása más csoportba tartozik ilyen szempontból, mint Ady *A magyar ugaron* című verse. Szonett és szonata: ezek elsősorban *művészeti* kategóriák, mind az irodalomban, mind a zenében. *A l'art pour l'art* irodalma, és a közismerten kevésbé politikus nyugat-európai költészet a régmúltban és a közelmúltban is maradóan értékeket tudott produkálni, elsősorban emberi, művészi értelemben. Az író tehát nem szükségszerűen politizál akkor, ha ír. És akkor sem, ha netán nem ír. Mindkettőnek még egyéb okai és eredményei is elképzelhetők.

Közeledjünk önnön monomániánkhoz! Kiadói és folyóirat-struktúránk mintegy 34–35 éve változatlan: elöregedett, idejétmúlt. Ennek is köszönhetően az irodalom elvesztette frissességét, korszerűtlen lett, közönségének száma csökkent. Más művészeti ágakkal ellentétben a költészet nem követte az idők változásait: míg a képzőművészetben és a modern zenében (komoly?, könnyű?) sorra jelent meg a *koncept*, a *pop*, a *mail*, a *minimal* stb., addig az irodalom ezekről nem vett tudomást, pontosabban csupán néhány alkotó elszigetelt tudomásulvételéről beszélhetünk, köztük Tandori legújabb „Szép Ernő-költeményeit” én a nemrégiben felbukkant *posztmodern* kategóriába utalnám. A legújabb, legfrissebb törekvések gyors megmutatkozása, nyilvánossághoz jutása nem következik be, így irodalmunkban látszólag minden változatlan. De ennek az is a következménye, hogy az idősebb generációk tájékozatlanok, nem ismerik a fiatalabbak „másságát”, törekvéseit. Az újabb törekvések pedig nem tudnak a régi folyóiratok hasábjain artikulálódni, talajukat vesztik. *Költészet és politika?* Meggyőződésem, hogy a vitafelvetés inkább a struktúra jellegéből adódóan jogos, *nem napjaink igénye* ez. Pontosabb persze, ha így fogalmazok: nem kifejezetten az én igényem, amire jellemző, hogy a szerkesztőség jelzése nélkül, miszerint a vita létezik, és szívesen fogadnának tőlem, mint a legfiatalabbak egyik képviselőjétől hozzászólást, megvallom, nem valószínű, hogy tollat „ragadok”.

Gondolom, álláspontom már a fentiekből is körvonalazódni látszik. Nem álítom, hogy ez az álláspont feltétlenül másoké is, de a lehetőség erre kétségtelenül megvan. A mai fiatal költészet alapvetően két kihívással kell szembenéznem: az egyik az ironikus önmagunk-helykeresés társadalmizáltsága és politi-

záltasága, a másik az „ügynevezett avantgarde”. Sietek leszögezni: mindkét kategória hibás, ráadásul számtalan egyéb erővonal is létezik mai líránkban. Az átfedésekről nem is beszélek. Mégis ezt a kettőt tartom én a legjellemzőbbnek, mert egyre jobban úgy tűnik számomra, hogy a valóban korszerű, modern törekvések közül – minden látszat ellenére – ez a kettő *nem* egy irányba visz, képviselői más-más korosztály, más-más időszak gyermekei, és – ugyanakkor – mindkettő járható út, hat egyik a másikra, színvonalas, szembenézésre kész, mindkettő reális alternatíva, amennyiben egyik irányzat sem tart igényt „egyeduralomra”, úgy az igazi sokszínűség első két tartópillére lehet. Az első irányzat, a groteszk, a pátosz nélküli énlíra, az ironia a „költő” szerepét vizsgálja felül, úgy, hogy egyszersmind az egyén szerepét is nagyítólencsére teszi. A bizonytalanság költészete ez, a vállrándításé, az „engem ez az egész hidegen hagy” elutasító gesztusé. Fanyar nevetés ez, mégis átpolitizált, alapvetően társadalomközpontú. Társadalomközpontúnak nevezte ezt a költészetet, mert a „minek vagyok én itt?”, „mi a francot akarok?” kérdéseit fogalmazza meg, és válaszaiban meglepően tudatosan az őt érintő környezetre irányítja a figyelmet. Az utóbbi évek legfontosabb vonulata ez, elsősorban a *Félkorsó biány* nemzedékéé, *Parti Nagy Lajos* egyik jellemző költője a mai harmincasok közül, az idősebbektől *Petri György* előzményként mindenképp idekapcsolható.

Az „ügynevezett avantgarde” alatt érthetjük elsősorban a párizsi Magyar Műhely körét, az idősebbektől Tandori Dezsőt, *Erdély Miklós*t, a fiatalabbak közül a VER/S/ZIÓK utolsó fejezetének szerzőit, *Zalán Tibort* és másokat, az olyan avantgarde szellemiségű alkotókat, mint *Székely Ákost* Szombathelyről, vagy *Szombatby Bálintot* Jugoszláviából. A vonulat meghatározása roppant nehéz, éppen annak sokféleségéből fakadóan. Akusztikus (*Ladik Katalin*) és vizuális (*Nagy Pál*) költészet, automatikus-filozofikus szöveg (*Erdély Miklós*) és posztmodern „új érzelmesség” (Tandori Dezső), mindezek megtalálhatók ebben a napjainkban megerősödő irányzatban, melyet (rosszul!) gyűjtőfogalomként avantgardnak szoktak nevezni. Legyen inkább „*ügynevezett avantgarde*” ez az egész, és vizsgáljuk meg, hogy a politika jelenléte szempontjából milyen általános jellemzői vannak ezen törekvéseknek. Meglepő eredményre jutunk: a „klasszikus” avantgarde irányzatokkal ellentétben, melyektől nem volt idegen a politika felvállalása, a mai törekvések egyértelműen politikamentesek, kevésbé kifeléfordulók, a költészet *szövetét* és az egyént vizsgálják. Akár „új érzelmek”, akár ironikusak ezek a szövegek, mindenképpen hangsúlyosan a nyelvvel és az ahhoz kapcsolható új médiumokkal (vizuális és akusztikus elemek) foglalkoznak, mondandójuk szinte mindig elsősorban művészi és emberi, soha nem politikai. Erősödőben van a „nyelv mint művészeti közeg” felfogás, és ez a társadalmi szerepvállalás tagadását eredményezi. A vizuális költészet kissé kézműves jellegétől idegen a vátesz szerepe és a pátosz is.

A politika kilép az irodalomból. Ebből a fajta irodalomból legalábbis eltűnően van. A szépirok fellélegeznek: mesterségük, amely az utóbbi időben meglehetősen elhagyatottan tengett-lengett a *társadalomtudományok és a művészetek között*, ismét bebocsátást nyert. Elsődlegesen *művészet* az irodalom, és így az annak legérzékenyebb gyermeke is, a líra, mely új kifejezési formákkal látszik gazdagodni. *A költészet a művészeté*, és nem a politika szolgálóleánya.

Érdekeltségek konfliktusa

A magyar sajtóéletben oly sajnálatosan gyakori személyes indítékon alapozott vitamódszerre figyelmezve, pontosabban azt elkerülendő, idézem ide bevezetőül az alábbi passzust (A magyar nyelv értelmező szótára, VII. 513. o.): „*vita fn vitát, vitája I. Két v. több személynek szóban v. írásban érvek és ellenérvek felsorakoztatásával folytatott küzdelme vmely kérdés eldöntésére. vmely álláspont kialakítására, lerögzítésére.*” Különösen fontosnak vélem ezt a hivatkozást akkor, amikor *Alföldy Jenő* egy korántsem kellemetes kérdéskörre hívja fel a figyelmet, ráadásul megfontolásai is meglehetősen sajátosak ahhoz, hogy a kapcsolódások fontoltan-fontolatlanul hamis irányokba indázzanak, éretlen-ízetlen „gyümölcsöző” juttassák az olvasót. Mindez persze végső soron a szerkesztőség, s szerzőként kinek-kinek hitbéli dolga; mondogatom hát következőképpen csak csupán magamnak.

Mert értő fül számára könnyed olvasmány ugyan *Alföldy Jenő* „dolgozata”, ám benne rejlik a rutiner szakírónak minden (számos) olyan gesztusa, ami egy vitaindítóknak szánt írásban nemes értelemben vett „csapdaként” fogható fel. Abból a feltevésből indulok tehát ki (jöllehet, a szerzőt személyesen nem, írásait azonban annál tüzetesebben ismerem), hogy *Alföldy* egy (akárha csak önmagával egyeztetett) feladványt szerkesztett – látszólag önellenére is.

Nos, már előjáróban bevallom, hogy engem a vitaindítóban felvetett kérdések másféle összefüggésben, sorrendben és hangsúlyok szerint nyugtalanítanak: egyetértéseim és replikáim ilyen módon nem igazodnak paralell formában *Alföldy* gondolatmenetéhez.

Mindenekelőtt: az alapvető és cimbén is megfogalmazott gondot, hogy tudniillik költészet és politika között közvetlen kapcsolódás létezik – akár összhang, akár disszonancia formájában –, lehetetlen eltagadnunk, hogy napjainkban a disszonancia, vagy a közvetlenség hiánya dominál, nehéz megcáfolnunk. Hasonlóan nehéz azonban elfogadnunk azt a sugalmazást is, miszerint e kettő meghatározottsági viszonyában bármikor is feltételezhető lehetne a felcserélhetőség elve és gyakorlata, kívánná az egyik, s engedné a másik a determináció jogkörét átvenni-átadni. (Bár az előbbiről, közvetett-közvetlen tények ismeretében nem vagyok meggyőzve.) A feladatátvállalás kérdését pedig – történelmi vonatkozásban és napjainkra értelmezve egyaránt – differenciáltabban szükséges megközelítenünk.

A köztudatba valóban az a képlet ivódott, hogy Magyarországon egy olyan, századokon át konzerválódott társadalmi közegben, amelyben a politikát kisajátító szűk réteg – uralmi pozíciója folytán – arra kényszerítette a tömegeket és azok elit gondolkodóit, hogy kiszorítottságban éljék meg a társadalmi és nemzetsors konfliktusait, az irodalom vállalta fel a politikai tudatformálást, sőt nemegyszer a társadalomtudományos és filozófiai elméletalkotás hatáskörébe tartozó feladatokat is. Hogy az irodalomnak ezt a szerepét kevésbé illuzorikusan értékeljük, ahhoz iro-

dalom (költészet) és politika mindenkori adott viszonyát szükséges áttekintenünk. Szabó Ervin például 1904-ben ezt mondja: „Valójában úgy áll a dolog, hogy a magyar szépirodalom jellege egészen a negyvenes évekig még nemzeti sem volt, nemhogy forradalmi lett volna (még ha forradalmin csupán a reformert értjük is). (...) De, ha akár a nemzeti-ség eszméje, mint a magyar nyelvet beszélő nép egyenlősége és függetlensége, akár a nyugat politikai áramlatai kifejezésre jutottak volna is ezen kor költészetében, mi hatásuk lehetett volna? Hisz' a magyar íróknak alig voltak olvasói.” A társadalmi közhatásra tekintő, kemény, némely részleteiben cáfolatot igénylő, de lényegét illetően valós megállapítás ez. Társítsuk mellé Hatvany Lajos 1911-ben lejegyzett sorait: „Az irodalom-politika a XIX. század szülötte, s az arisztokrata művészetnek a demokratával, a tömeggel szembekerüléséből származott... Pedig a közönséggel bánni kell tudni, nem ugyan a művészi munkán esett engedményekkel, hanem épp ellenkezőleg, a tiszta, engedmény nélküli munka produkciója céljából... Az olyan művész, aki csak művészi kötelességének tett eleget, s a művészetpolitikai kötelességét elmulasztotta emberi gyöngeségek miatt, súlyosan vétkezik a saját tehetsége ellen, melynek megtermékenyítő hatását töröli ki a művészet történetéből.” A politikai hatás mint társadalmi hatás kerül hát itt szóba. Belső inspirációból fakadó befolyásoló szándékként, s nem a politikai intézményrendszer általi befolyásoltsággént. De akár a legtudatosabb politikai befolyásolás alaptétele is töröképesnek minősíthető, akárha Lenin 1905-ben a párt szervezete és a pártos irodalom tárgyában írt munkájának idevonatkozó kitétele szerint is: „Nem vitás, az irodalmi munka türi a legkevésbé, hogy gépiesen uniformizálják, nivellálják, hogy a többség uralkodjon a kisebbségen. Nem vitás, hogy itt feltétlenül nagyobb teret kell engedni az egyéni kezdeményezésnek, az egyéni hajlamoknak, teret kell engedni a gondolatnak és fantáziának, a formának és a tartalomnak.” Ami gondolat sor persze így folytatódik: „Ez mind vitathatatlan, de mindez csak azt bizonyítja, hogy a proletariátus pártmunkájának irodalmi részét nem lehet sablonosan azonosítani a proletariátus pártmunkájának más részeivel.”. Azaz (értelmezésem szerint: KVM) „külügy” és „belügy” dialektikus, s nem mechanikus-drasztkikus viszonyaként értelmeződik politika és irodalom kapcsolata. Amit persze a legkevésbé sem konzekvensen valósított meg az elmúlt évtizedek gyakorlata.

*

Politika és költészet ilyen módon tehát soha „egymást szem elől nem veszíti”, sőt mondhatni különös figyelemmel vannak egymást iránt. Miért akkor mégis, hogy egy tudományos alaposságú áttekintő vizsgálat összegző tanulmánya is csak azt a tényt erősítheti meg, hogy az utóbbi időben csökkent az irodalom közvetlen átpolitizáltsága, direkt közéletisége, hogy a művészet sajátos visszatükrözési módjának megfelelő eszközkészletet, minek jóvoltából felszabadul a művészet, s a közvetlen világismeretet nyújtó műfajok veszik át a korábban a költészet által vállalt emelt vállalkozásokat? Ezen belül is milyen eredőkre vezessük vissza, hogy háttérbe szorult az ún. közéleti költészet?

Nyilván nem térhetünk ki a visszautalás elől, mely szerint a felszabadulást követő (nem röpké) időszak egészségtelen politikai gyakorlata olyan, szinte már abszurd, követelményeket támasztott az irodalommal szemben,

amely – ritka tisztos kivételektől eltekintve –, csak lehangoló eredményeket szülhetett. Az ötvenes évek kincstári költészete ugyan homályba merült, e köd azonban nem fedi el azt a közfelfogásra gyakorolt hatást, aminek okán máig is fanyalgó gyanakvás kíséri az úgynevezett közéleti költészetet, illetve annak mégoly rangos művelőit. Ami viszont azért nem indokolható egyértelműen, mert a hatvanas években viszont politika és irodalom harmonizálásának következtében olyan költőnemzedék, (s nem csupán költőké) lépett színre, amely alkotói és magánéleti-közéleti minőségében, opuszai által egyaránt a politikával való meggyőződéses azonosulásra utalt, élményadó erővel kutatta, s tárta fel a „jelenidőt” jellemző alapvető érdekeket és értékeket. Szinte a szónak szoros értelmében véve keltvén czáltal egybehangzó (előadók különféle szintjeire is utalván: demonstratív) lelkesültséget.

Ma e nemzedék reprezentánsai többek közt így vélekednek: „... az olyan vers, amely közvetlenül az értelemhez vagy az érzelemhez szól, manapság nemcsak hogy nem divat, hanem egyenesen a primitívség, a fantáziátlanság, a költőiellenség gyanújába kerül.”, „... arra a közéletiségre, amit mi – rendszeresen vagy olykor-olykor – művelünk, nincs igazán szükség. Legfeljebb annyira – vagy még annyira sincs szükség rá, mint a belterjes, egymás lelkéből szemelgető lírára, amely egyébként értehetően foglalta el az uralkodó helyet költészetünkben.”. Hogyan is öröltek hát az idő malmai, ha nem vitatjuk el Mezei András és Garai Gábor itt idézett (és többek mások itt nem citált) megállapításainak igazságát?

Azt hiszem, ismételten hivatkoznom kell a már korábban többször említett közhatás jelenlétére, illetve hiányára, figyelembevételére vagy figyelmen kívül hagyására; ennek kapcsán pedig a már egyszer rangos oknál fogva elfogadható érvényűnek tekintett tanulmányra.

E tanulmányból elsősorban az érdemleges itt és most, hogy tudniillik megállapítja: a mai magyar társadalom politikai kultúrája és tudatossága korántsem megnyugtató, s ez nem a politikai ismeretek, hanem a politika presztízisének félreértelmezésében mutatható ki. Úgy tudniillik, hogy a mindennapi ember megítélése szerint minél távolabb esik valamely szervezet, funkció, személy a napi gyakorlattól, annál inkább tulajdonít annak politikai jelentőséget, s ruház fel politikai jelleggel olyan foglalkozást is, amelynek valójában ahhoz vajmi kevés köze van.

Ha ezt igaznak, (s tapasztalásom szerint igaznak) fogadom el, akkor egyúttal azt is megállapítom, hogy az egyszeri olvasó számára az előbb említettek szerint a költő egyben politikai szerepkörrel is bír; mivel pedig maga Alföldy Jenő sem állít mást, mint hogy egy tevékeny közéletiségre ténylegesen mozgósító demokratizálódási folyamat részesei vagyunk, mely a költészetre is inspiratív erővel hat – a közéleti költészet „hanyatlásának” okaként nem nevezhetjük meg sem a politikát, sem a befogadót (sőt, túlhangsúlyozva így is mondhatnám: várakozó) közeget.

Az első – a politikát –, az irodalomhoz való viszonyát, természetét és törekvéseit elfogadottan adottnak tekintve, szükségtelennek tartom elemzés tárgyává tenni. Szükséges azonban tekintetbe venni a befogadó közeget, az adott társadalmi viszonyok között adott művel szembetalálkozó olvasó „várakozásait”. Ami ugyanis az előzőekben a mindennapi ember po-

litikához való viszonyaként felemlítődött, korántsem önmagáért történt, sokkal inkább tisztázandó szerző és olvasó felelősségét.

Egyik oldalon ugyanis feltételeződik az állampolgárnak az a törekvése, hogy tevékeny részese legyen a társadalmi folyamatok (ilyen-olyan nagyságrendben történő) alakításának, s jelen tudatállapotának megfelelően politikai tájékoztató-orientáló jelleget tulajdonít a költőnek, a költészetnek, az irodalomnak. Korábbi tapasztalataira hivatkozva, vagy tájékozatlanul jóhiszeműen. Ide azonban be kell iktatnunk *Roman Ingarden*-nek egy figyelmet érdemlő fejtegetését, miszerint az olvasó „*az irodalmi műalkotást gyakran csak külső ösztönzőként használja, mely érzelmeket és egyéb általa értékesnek tartott pszichikai állapotokat vált ki belőle, s a műalkotást épp csak annyira engedi érvényesülni, hogy megtehesse neki ezt a szolgálatot. (...) Valójában azonban nem saját értékei miatt értékeli, mert azokat ilyen beállítottság mellett be sem tudja fogadni, sőt a szubjektív érzések sokasága el is fedi őket. Csupán értékesnek ítéli a műalkotást, mert az eszköz arra, hogy kiváltsa a számára kellemes élményeket.*”

Látszólag ellentmond ez annak, amit korábban a költészet közhasznúsága, közéletisége, politikussága okán szóba hoztunk. Valójában azonban élesen utal a költészet nagyon is közvetlen felelősségére. Kétségtől igazat kell adnunk Alföldy Jenőnek abban, hogy a szocializmus irodalma – részben az irodalom kiemelkedő személyiségeinek viszonylagos tartózkodása, részben az „árnyékukban” felnőtt nemzedékek ilyen sajátos nevelődésének okán – „nem futotta ki” adottságait, képességeit. Igaz ugyanakkor az is, hogy a személyiség legbensőbb rendjét-rendezetlenségét óhatatlanul „kiadásra kényszerítő” líra helyett, a külső vagy belső rendezetlenség állapotának közvetlenül szerzőre visszautaló kodifikáló líra helyett költőink java része a veszélytelenebb utat választotta – elmozdulva (alkotói tevékenységét értve itt) a személytelenebb műfajok, az igen gyakran önmagába kaccolódó „lelki szemelgetés” irányába tolódott el egyedi esetekben a nézetek és fórumok szélsőségei felé.

Bármily átgondolt és elmélyülten megalapozott tehát Alföldy Jenő okfejtése a „kisembert”, „költőt”, s a társadalom egyéb tagjait illető „zoon politikon”-lényegét illetően, a közéleti költészet most és itt jelenvaló változával összefüggő gondjaink feloldani kész szándék igénye szerint változatlanul nem látunk más lehetőséget, minthogy egyfelől a mai magyar költészetnek arra a sajátosságára hivatkozni, ami belső szándék szerint „szemelgetőnek”, külső hatást tekintve (a Lukács által tételezett) „tendenciózusság”-nak nevezhető – jobb híján. Végkifejlete pedig ennek az, hogy mivel az átlagolvasó tájékozottságának kivételezett forrása a tömegkommunikáció, s a költészet politikailag számottevő szerepét történeti alapokon is számottevőnek tekintő „mai elit” is hasonlóan eligazodásra induló szándékkal veszi figyelembe az irodalmat (költői munkákat), jobbára vagy a Garai által „szemelgetőnek”, vagy a Lukács György által „tendenciózusnak” nevezett valóság-visszavetítéssel találja szemben magát.

Rendkívül elgondolkodtató tehát az előzőek ismeretében, miért tekintti, (s nem csupán) Garai Gábor ezt a helyzetet olyan természetszerűnek (kcszerű hangsúllyal megerősítve), amit jellemzően így vél helytálló-nak: „érthetően”.

M Ű H E L Y

Egy harmadik vörösesszőkéhez

Zalán Tibor verse elé

Apollinaire 1918-ban, halálának évében írja meg egyik legszebb versét az *Egy szép vörösesszőkéhez* címűt. A vers a költő „irodalmi végrendeletként” is felfogható. Túl van már két fejműtéten, jól ismeri a kloroformrészség másnaposságát. Zseniális rá- és belcérző képessége mellett – talán a barátság okán is – megírt már egy-két marhaságot is Braque-ról, Picassóról, Picabiáról, a kubizmusról és Henri Rousseau-ról. Ha még nem is megfontolt – ahogy versében írja –, már korántsem az a régi „bohóc”, aki fehér ingre fekete olajjal festett csokornyakkendővel jelenik meg egy polgári vacsorán. Valóban: mindazt tudja már „az újról, s régiről, amit ezekről így egy ember egymagában tudhat”. Mégsem minden befejezett még. Továbbra is a Kaland és a Rend teremtheti meg számára – és csak, csakis így együtt, egy időben – az egyetlen közeget, amelyben vergődnie már nem szükséges, de autonóm életet élnie lehetséges. Az „értünk zajló harc” két – mustárgáztól csípős – lövedéke között, abban a pillanatban, amikor a korábbi ellenségek ugyanabból a forrásból merítik ivóvizüket – könnyűnek tűnik elítélni a „hagyomány, s a lelemény hosszú vad vitáját”. Pedig éppen ezeknek a vitáknak volt korábban ugyanő – egyszerre gyermekded és zseniális – provokátora. Ekkor, egy világháborús fejseb birtokosának a Kaland már nem hadjárat, és különösen nem a Rend ellen való. Ekkor – az izmusok egyik megharcolt szünetében – a meg- és túlélt Kalandot már szolgálni is lehet. Szolgálják is sokan: mindig egy (a) Rend ellenében. Költőkről van szó – ne feledjük –: művészekről, nem politikusokról.

„Nem ellenetek harcolunk mi / Csak az óriási, s furcsa birtokokra vágyunk” – írja Radnóti fordításában a francia költő. Kalandra készen szolgálni a birtokot csak az képes, ki ura is a Kalandnak. Ne feledjük: költőkről, művészekről van szó – nem politikusokról.

„Nevessetek hát rajtam emberek” – írja, ugyancsak a francia. De hát kinek van kedve nevetni akkor, amikor az óriási furcsa – de tudjuk, hogy öröklött! – birtokokon valóban „virágzó rejtelem hajlong” az új értékek új kalandorai felé. A rejtelem már nem csupán a beavatottaké: „új tüzek”, „ezernyi súlytalan lebegő látomás”, „eleddig nem látott színek” lobognak ott, ahol addig lefeljebb az „Isten szájához basonló száj” volt „maga a Rend”.

Legyetek elnézőek, ha minket – „akik ápolják és folytatják e rendet” – összemértek (kiemelés tőlem – Kápéjé). A „jóság tájai” így és itt kutathatók.

Fontos – mindenkor fontos – vers az *Egy szép vörösesszőkéhez*, mert könyvedén és gátlástalanul, mert Erasmus győztesének lelkiállapotában nyújt békejobbot a legyőzöttnek. A költő, győztesként és örökösként, az örökbehagyók és a legyőzöttek helyett, az ő nevükben is tisztességgel fogalmazza meg minden korra érvényes „ars poeticáját”.

Nem véletlen tehát, hogy Zalán Tibor *Egy másik vörösszöke* című versét Apollinaire-remniscenciával kezdi. Számára a vörösszöke szépségének már nincs különösebb jelentősége, de a neki ajánlott vers élesre töltött gondolatait a két legsúlyosabb Apollinaire-sor erős oszlopai közé ékeli. A mindenkori „kalandorok” szeméi előtt szöknek – szökjenek! – „parázna fénybe” ezek a függőleges betűsorok.

Felesleges kitérni arra, hogy Zalán – számos korosztályos társával együtt – újra kénytelen élni „A Kaland és a Rend pörpatvarát”. Nincs korosztály, amely – és nincs autonóm költő, aki – ha erős, minden időkben ne erre kényszerült volna.

Budapesten vagyunk már, illetve Budapestországban. Ahogy egy másik versében írja az éppen, és már harmincéves magyar költő: egy zalántiborongós, marcipánból égetett Európában. Örökségünk a „vad temetkezési zene”, az andrássyút (így, egybeírva), az ezüstös szabadság repülőgépszaga. A Kaland és a Rend számunkra sohasem hordoz *csak* pusztán esztétikai értékeket. A Kaland és a Rend számunkra mindig mozgás és lehetőség: kalandokra és rendre utasítanak; többnyire: a kaland Rendre, a Rend kalandra. Számunkra a Kaland és a Rend csak a legkritikábban a „magas esztétika” szolgája. A Kaland során felfedezhető óriási és furcsa birtokok határait nálunk, és számunkra legtöbbször – és nagyon sokszor – a vasúti sínek és a tarkólövések jelzik. Képtelenen szölvá, természetesen. A Kalandhoz és a Rendhez, a Kaland és a Rend felé bennünket nem az esztétika jelzőtáblái vezettek. „Költő vagyok” jelenti ki az emberről, aki vállalja, *rendben* a Kalandot, a *kalandban* a Rendet. És: „Íme ember vagyok”, aki most költőként próbál szabadulni *ettől* az örökségtől, és önmagára nézve is „kártékony gusztusai” mögé kénytelen menekülni. Menekülni? Ugyan! Önmagával szemben is megvédi azok az öröksők, akik „megfélemlített hajnalaimban sorfalat állnak”, és akik ráküldik a „nyájas arcú pribékeket”. „A kor bűne hogy ilyen, s nem más” vagyok – írja. A kor bűne, hogy a jelzőtáblákon *nem a művek* olvashatók. De melyik koré?! Kik állnak megkövülten, cementporba, kőporba áztatottan a leköpött rímek és metrikák (cafrangok) *mögött* olyan mozdulatlanul, hogy most újra írni kell a másik – és harmadik – és a meghurcolt vörösszökekéhez?!

Miért épül újra általam is a halál karcsú temploma? És Zalán Tibor sorai közt miért éppen Radnóti Miklósnak, az Apollinaire-vers fordítójának a halála évében írt *Hetedik ecloga* című verse kell emlékeztessen mindezekre?

„...sort sor alá tapogatva” Zalán Radnóti is pontatlanul idézi – persze akárcsak a francia költő versét. Sem a francia, sem a magyar költő „kalandjával” nem azonosulhat: a franciáé merőben esztétikai, a magyar költőé... magyar kaland.

Az idézetek és szóba hozottak mellett számos rokon vers van még Zalán Tibor itt olvasható művének, hiszen ez is – akarva-akaratlanul – programot fogalmaz meg: a vers mellett, a kalanddal szemben, de a Kalandra „kérve engedélyt”. A vers számos sorával céloz József Attila közismert gondolataira, de Kassák költészetének következő három sorba sűrítendő ítéletére-intelmére is: „a költemény / nem nyalánság / elkéntetett gyermekek számára”.

Biztosan lesznek majd, akik megkérdezik: honnan ez a rengeteg dísz kortársunk versében, és általában: verseiben. Ezek – Ők! – nézzenek magukra és szagoljanak magukba: „meleg poharak homályos éjén” megérik majd – kint és bent – a „poshadt tintával” lilára festett ég bűzét, habzó illatát.

Sokan lesznek majd, akik azt gondolják, hogy Zalán újra a versen, a költészetten kívül keresi verséhez – verseinkhez –, (költői) (maga)tartásához a fogódzókat. Súlygyökök összehajolnak és dudorásszák (majd?), hogy az immár érett költő, (költői) gesztusaival a költészetten és a költészet^{en} kívüli mozgáslehetőségeket, az elfogadható mozgástereket célozza meg újra és újra. Akik ezt gondolják, akik így dudorásznak – Ők! – nézzenek arra a szerencsés költőre is, akinek hazája a szó, és nyughelye lehet a furcsa birtok jóságos tájain. A költő, aki újra leírja: ember vagyok, korai nyughely helyett vállalható nyugalmat keres, vállalható Kalandokkal elérhető.

Mert Zalán Tibor versének utolsó sora szintén idézet: Dante *Isteni színjátékának Poklából* való. Ott, a *Huszonbatodik ének* így folytatódik: „nem születettek tengeni, mint az állat, / hanem tudni és haladni előre.” Ami a fenti sorok előtt olvasható Danténál, az az egyetlen pontos idézet kortársunk versében. „Gondolatok a dolgozó erőre” – lásd fentebb, a pontatlan idézeteknél, hogy miért.

KÖRÖSSI P. JÓZSEF

ZALÁN TIBOR

Egy másik vörösseszőkéhez

N	Íme ember vagyok – költő	N
E	kinck nevére megzendülnek	E
M	a tűnődő pálmafák Grönland hallgató jegén	M
E	a semmibe haló ég zuhogtatja rám paráznán	E
L	fényét	L
L	állok lemeztelenítve fogaim között erőmet faló	L
E	elektromos violával	E
N	agyamat hidverő gépek csörömpölik véresre imára	N
E	kulcsolom kezem hallgatom a föld megnyíló gyomrából	E
T	áradó vad temetkezési zenét	T

E	Mondom	E
K	nem álltam a kivégzőfalaknál	K
H	nem verték le herém vesém az andrássyút mélyben	H
A	én már csak a spicliket örököltem: megfélemlített	A
R	hajnalaimban sorfalat ők állnak	R
C	ők figyelik a repülőgépek felém küldött ezüstös	C
O	szabadságszagát	O
L	eső hull – őket áztatja el	L
U	nap süt – nyájas arcuk nekik sül pribékkékre	U
N	engem ellenük is megvédenek. nyugodt vagyok. felszámolják	N
K	önmagamra nézve kártékony gesztusaim	K
C	Mondom	C
S	költő vagyok a kor bűne, hogy ilyen s	S
A	nem más hogy már köpök rímekre metrikára	A
K	s költőkre kik fontoskodva átírják poshadt	K
A	tintájukkal az eget lilára	A
Z	s költőkre kik nem írnak csak hallgatásuk köré	Z
Ó	szövik mítoszuk mint hálóját a halálos pók	Ó
R	valamint köpök a költőkre kik feltámadtanak	R
I	s azokra is kik rég alszanak meleg poharak	I
Á	homályos éjén	Á
S	Mondom	S
I	magam vagyok. a teremtés így ér el céljához velem	I
F	<i>sort sor alá</i> írva épül karcsú templommá	F
U	a halál általam	U
R	titkok tenyésznek bennem s fálnak mint a rák	R
C	s ahogy fogyok úgy nővök közétek messzi birtokokon	C
S	felejtkezett mosolytalan társaim	S
A	hozzátok utazom vörösborok átvirrasztott éjszakáján	A
B	miattatok emelem ki a mocsokból elfáradt-fejem	B
I	Mondom	I
R	költő vagyok	R
T	van népem hazám s nyughelyem	T
O	: a pontos törhetetlen verssorok vezetnek	O
K	sem a harc nem érdekel sem a magát eladó ének	K
O	sem a magát népnek kiadó számító söpredék	O
K	a költészet nem a politika szolgálólánya	K
R	sisakrostélyán át zene ömlik a nyújtózkodó térbe	R
A	(ezt nem kell mindenkinek értenie	A
V	a vers nem mindenkié	V
Á	a műértés nem állammonopolizálható gesztus)	Á
G	– mégis –	G
Y	minden versemkor mint nyúlánk diáklány vörösesszőke	Y
U	karját nyakam köré fonja a halál	U
N	szégyenem lüktető testével lágyan fölítatja	N
K	<i>gondolatok az emberi erőre</i>	K

MÉRLEGEN

Egy költő „pártoló énekei”

Váci Mihály: Értelmes terhek alatt

Váci Mihály most karácsonykor töltötte volna be hatvanadik életévét. Még csak a hatvanadikat, de már tizennégy éve nincs közöttünk.

Ez idő alatt veszteségünk megkettőződött. Azt is tapasztalnunk kellett, hogy művei sincsenek jelen érdemük szerint, még a szűkebb irodalmi élet érték-börzsjén sem – leginkább azon nem! – s lassan már az amatőr előadói reper-toárból is kikopnak versei, vagy nem megfelelő hangsúlyokkal szerepel élet-műve. Mindezt súlyosbította bizonyos kritikai ítélkezések divatja, amelyek jó-formán egész irodalmunkból szerették volna kiiktatni mindazt, amit Váci köl-tészete jelent és képvisel. A tét nagyobb volt, mint egyetlen életmű helyes ér-telmezése. Ha visszalapozunk a mögöttünk hagyott időszak vitáira, figyelmet keltő tanulmányaira, avagy a szalmacséplő recenziók tömegére, tanulságpárla-tunk megadja az általánosítás ilyenfajta lehetőségét. Ujraolvasva például a *Kritika* (1975) tanulmányait és az *Élet és Irodalom* (1979) szenvedélyes vi-táját Váci Mihály költészetéről, mindkettő megbízható értékelését csak az előbb jelzett tágabb keretben végezhetjük el. Kérdés persze, hogy nem szít-juk-e fel az indulatok parázsát. Mert nem gondolhatjuk, hogy már valaminek a végén vagyunk. Még akkor sem, ha már némi távolság segít bennünket a mérlegelésben. Tagadhatatlan ugyanis, hogy az elmúlt egy-másfél évtizedben a magyar irodalom belső viszonylatai és társadalmi erőtere – egymástól egyál-talán nem függetlenül – átrendeződtek, s a jelen vitái, eseményei, művei nem a megnyugvást szemléltetik. Nem kell bizonygatni, hogy egyetlen közelmúlt-ban lezárult életmű, vagy alakuló pálya sem vonhatta ki magát e változások alól. Így Vácié sem.

Azt azonban már ma is tudjuk, hogy az övét igen súlyosan érintették a zajló folyamatok. Viták dúltak körülötte, amelyekben a megszólalókat nem mindig a higgadtság vezérelte. Akadt híve, aki jóformán az egyedül érvényes mintaként mutatta fel, míg az ellentáborban mindenestül korszerűtlennek minősült.

Nem tudhattuk, mi várható a mostani évfordulótól, ám az kézbevehető tény, hogy az olvasó szép ajándékot kapott az *Értelmes terhek alatt* című kö-tettel. Váci Mihály halála után – gondos kezek jóvoltából – olvashattuk posztumusz kötetét, fordulatot (vagy óvatosabban: annak lehetőségét) jelző verseivel. Kiadásra került gyűjteményes kötete is. A bürokráciáról írott könyv-nyi ciklusán keserűen nevetve, maró szatiráján lepödhettünk meg. Amely – egyáltalán nem mellékesen jegyzem meg – a politikai, avagy közéleti költészet új lehetőségeit kínálta. Megkockáztatható, hogy ezen hangvétel következetes folytatódása és költőnk hangsúlyos jelenléte – Váci Mihály esetében egyiket sincs okunk kétségbe vonni, s ez az örökösen égő alkotó még igazán messze volt az emberi élet végső határától – segítségére lehetett volna a halála után is rendületlenül sorjázó új költői évjáratoknak, akiknél (és főleg: akikkel kap-solatban) a személyiségképletekbe és a formai kísérletekbe való bonyolódás

mindmáig nem kis zavart okoz. Éppen azért, mert nem csupán irodalmi, hanem társadalmi érvényességüket is óhajtják. Ha másképpen is – erre még visszatérünk –, mint Váci. Váci nélkül azonban nehezebben. Miként *Nagy László, Illyés Gyula* vagy *Veres Péter, Németh László* és mások nélkül.

Erre a másképpenre és erre a hiányra érzett rá a vadonatúj Váci-kötet verseinek válogatója és gondozója. Kereshetnénk ebben, mi az, ami kimaradt, mi az, amit a magunk ízlése szerint inkább elhagytunk volna. Mégis félretolom az összegyűjtött versek vaskos kötetét. Nem erről van szó. Hanem Váci Mihály költészetének lehetséges mai metszetéről.

Más ez a kötet, mintha teljességre, vagy időrendi keresztmetszetre vállalkozott volna egy lelkiismeretes szerkesztő. A legközelebbi, a legkitünőbb társakozata ez, „aki – *Kovács Sándor Iván* szavaival élve – mindig is összefogta élete lobbanásait.” (De ajánlatos elővenni Illyés Gyula közismert Váci-tanulmányát is, amelyben – Illyés Gyula jellegzetes tapintatosságával és sokak számára érthetetlen szemérmességével – a feleség szerepe először kap fontossága szerinti méltatást.) Váci Mihályné *Juhász Mária* munkája előtt tisztelgünk, aki érzékeny megfigyelője napjaink irodalmi folyamatainak, s legbensőbb ismerője Váci költészetének. Ezért volt képes olyan válogatásra, amelyből a Váci-portré vonásai úgy rajzolódnak meg, hogy a vonalháló rejtettebb, általánosabb helyzetekre is utal. Juhász Mária nem titkolja el ezt az összefüggést, nem is választja szét, nem is helyezi egymás fölé az összetevő elemeket. Tisztában van vele: ha a versekben megvalósuló személyiség érvényessége nem bizonyított, nehéz bármit is elfogadtatni, ami túlmutat az egyéni, mint költéssel kacérkodó valakin. Neki tehát a korát átélő, pályáját nem szűnő hevülettel befutó ember a fontos. A mába hosszítható képzeletbeli úttal. Vagyis kor és személyiség konfliktusláncolatából – amelyhez az újabb szemeket magunk kovácsolhatjuk – válik világossá e kötet olvasója számára Váci költészetének időszerű jellege.

Nehéz egyetlen jelzővel, vagy akár egy körülményes mondattal meghatározni, mire is gondolunk, amikor az időszerűséget hangsúlyozzuk. Válaszunk a kötet szerkezetének feltárásával kerekedhet ki.

A Váci Mihály költészetét kicsit is ismerők előtt nem kell bizonygatni, milyen mértékben meghatározója ennek a lírának az önéletrajziság. Ez a nyolc ciklusba szervezett kötet még inkább megerősíti eddigi véleményünket. Mintha nyolc más-más időben írott önéletrajzot olvasnánk, a szükségképpen ismétlődő állandó elemekkel, amelyekhez az új vonatkozásokat a telő idővel halmozódó újabb tapasztalatok és élethelyzetek társítják.

Ennek a képletnek megfelelően olvashatunk minden ciklusban a (1.) *származást*, az eredetet feldolgozó verseket. Váci köztudottan a társadalom legmélyéről jött népi tehetségeink közé tartozik. Ez a meghatározó életrajzi tény közössé teszi sorsát sokakéval. Elsősorban a kialakuló új értelmiség legjavával. Magatartásuk lényeges eleme éppen az útra indító körülmények felmérése és az ahhoz való viszony. Milyennek látják? Mit őriztek meg belőle? Kapcsolatban maradtak-e vele?

Olyan kérdésgyűttestről van itt szó, amelyet újra és újra fel kell tenniük, nem lehetséges egyszer és mindenkorra megválaszolni. Nem elvtelenségből, hanem *szükségképpen* másként és másként hangzik a felelet. A kiszakadás pillanatában nosztalgikus, idilli elemekkel vegyűlten vagy kegyetlen realizmus-

sal, mivel a szegénységen, a lent levők állapotán nincs mit visszasírni. Vácínál ehhez szervesen társul a (2.) *vállalat* magas hőfokú kifejezése is. A maga felemelkedését feladatként fogja fel: segíteni az otthon maradottakon. Ehhez szintén a társadalmi méretekben való gondolkodás társul. A (3.) *közügy* állandó témává lép elő, amelyben az otthoniak mindig jelen vannak, mint akik a közgondokat emberléptékűvé teszik a költő számára, ám amely gondok túlnőnek a közvetlen személyesség körén, tömegek élethelyzetére vonatkoznak. A költő (4.) *társadalmi megbízatás* teljesítőjének tudja, hiszi magát. Megszólalásában ez a hit dolgozik, ettől magabiztos. Még a (5.) *szerelem* is – bár vannak tisztán szerelmes versei – a közelet, a társadalom gondjaival együtt kerül a műbe. A felsorolásból kihagyhatatlan Váci Mihály (6.) *betegsége*. A hanoi utolsó utat követően olvasva verseit, s most ezt a válogatást, vált nyilvánvalóvá, hogy egész életén át haláltudattal, halálvárással élt. Következésképpen felfokozottan. Közéletiségének – pontosan kiolvasható ebből az összeállításból – nem csupán a származása és a belőle fakadó elkötelezettség volt az ösztönzője, hanem a test kiszolgáltatottságának műtőasztalon, kórházakban megélt döbbenete is. Vácinak a haláltudathoz nem kellett intellektuális felfokozottságból vagy a művészlélek depressziójából kinövő hypochonderség. Hiszen betegségei még a származásánál is meghatározóbban visszafogták kibontakozását. Megkésettiségének talán nagyobb hányadban volt okozója gyötrető betegségeinek sora, mint a viszonyok, amelyek akár röptették is volna. Mint ahogy az be is következett irodalmi jelentkezése után. Ebben az összefüggésben is van okunk csodálkozásra, ha feltesszük magunknak a kérdést: hogyan válhatott az évek során a derült egű, felhőtlen optimizmus költőjévé Váci Mihály, amikor a leghitelesebb tanú válogatásában személyiségének inkább kinokat is kiálló jellege válik egyre szembetűnőbbé. Különösen akkor, ha az eddig felrajzolt vonásokat ciklusról ciklusra kísérik figyelemmel, amint az idő árnyaló, kiegészítő, módosító, korrigáló munkáját végzi.

A hitvalló versek lassan fogyatkoznak, egyre gyakrabban csapnak át szemrehányásba, vádba. Végül elégedetlen lesz övével is. Akiket vállalt, akikről az volt a reménye, majd ajkukon hangzik fel a neve. A kiszakadás dilemmái megszűnnek, tudja, nincs visszatérés. Már a „gyalogutak ihletét” is elvesztettek érzé. A korábbi szerep felbomlóban van, mindent újra kell értékelnie, újra kell fogalmaznia. Hiszen azt ebben a zavarodott állapotban sem tetheti, hogy azokban tegyen kárt, akiket vállalt. Bármennyire nem tetszik neki, ahogyan az átalakulási folyamatokat megélik. Ennek a szerepváltásnak egyik szorongató lenyomata a *Staccato* című verse. Sűrűsödnek az önmeghatározást újra és újra megkísérlő sorok. Kezdetből fogva megfigyelhető erős éntudata most ennek az ének ismétlődő körülfutására irányul. Ezekben a származás már kisebb szerepet játszik. Az élethelyzet – mint versbéli kiindulópont – köznapian valóságos, rendszerint a városi mindennapokhoz kötött. A *Staccato*-hoz kapcsolható versek legjava azért izgalmas, mert nem eldöntött bennük, hogy a beilleszkedés görcséről, a küldetéstudat aprópénzre váltásáról van-e szó, esetleg a mindennapok természetének felismeréséről, avagy a városi értelmiségi lét, általában is a nagyvárosi lét kritikájáról. Csupán az elégedetlenség egyértelmű: „kis ügyecskék” nagy dolgok helyett.

Tudnivaló, bizonyos felismeréseinknek nem könnyű átadni magunkat. Minden igyekezete ellenére Váci Mihálynak sem sikerült. Hiszen még a felismerendőket is pontosítani kellett. Végezte ezt is szívósan, miközben hite folytonos megerősítésére is szüksége volt. Másként nem győzte volna. (Így is idő

előtt alul marad.) Ezért szerepel párban a *Staccato* és a *Szelíden, mint a szél*; utóbbi már a szereptudat módosításaként. Egyáltalán nem véletlen, hogy a későbbiek során is ilyen párdarabokra akadunk. Legfeljebb azzal a különbséggel, hogy a kételkedésben, vagy a valóság csapásai alatt, vagy a betegségben a szerelem jelenti-e a segítséget, esetleg egy-egy külföldi út, s még inkább a harmadik világ forradalmi folyamatai (Kuba, Che, Vietnam) képezik-e a helyreállított hit új bázisát.

Ma már kockázat nélkül megállapítható: válságköltészet a Vácié. A hatvanas évek középső harmadától egyetlen elhúzódo átalakulási folyamatból áll költészete, míg eljut a *Valami nincs sebol* keserűségéig.

Ebben a versében (jelképesen kötetzáró!) Váci saját hitével szembeni konok realizmussal hiányokat állapít meg. A hatvanas évek elejéhez képest nem képzei már, hogy minden napunk feltétlenül újabb lépés a teljesség felé, hogy tetteink mindig érvényesek, hogy az emberi személyiség oly közel lenne a beteljesüléshez, hogy a Történelem minden ígérete mirajtunk – itt és most, vagy a nem túl távoli jövőben – fog beteljesülni, a Jövő (így, nagybetűvel) szinte személyes ismerősünk stb., stb.

E hiányleltár után világosan leszögezi: „*De már reánk tört a tudás: – Valami nincs sebol!*” Azon túl, hogy eltöprenghetünk, milyen korán tette ezt a szigorú megállapítást a költő, amihez társadalmunk egészenek hosszabb tanulódőre volt szüksége, még legalább két vonatkozást érdemes megidézniük.

Az egyik, hogy tanult esztéták egybehangzó, maig helytálló megállapítása szerint a hatvanas, hetvenes évek fordulóján indult költők élménye éppen a Váci Mihály által is megállapított *hiány* volt, átszínezve az ifjúság mindenkorai sajátosságaival. Ami eleve meghatározta alkotásmódjukat, a versformálás mikéntjét is. Vácínál azonban közérzetének ilyenfajta alakulása nem eredményezhetett rögtöni poétikai fordulatot is, hiszen nála nem kezdésről volt szó, hanem egy megtett út lehetséges új szakaszáról. Az előzmények tehetetelével és kötöttségével.

A másik kétségtelenül számon tartandó tanulság az elkötelezett költőre általában vonatkozik. Benjámin László és mások példájából ismerjük egyféle korunkbéli változatát. Vácié másféle. Neki nem egy nemzeti kataklizma tisztítótüze adatott, hanem a magát reformokkal megújító társadalom. Ennek az újfajta – a létező szocializmusok történetében remélhetően korszakos jelentőségű – gyakorlatnak is a kezdeti próbálkozása. Összetettebb politikai mozgások, bonyolultabb társadalmi struktúra a velejárója ennek a szakasznak. Újfajta elmentmondásoké is, amelyek bizonyos elemekkel visszatetszést szülnek az olyan hitekkel szemben, mint a Vácié is.

Sarkítva úgy is választhatjuk Váci dilemmáját, mint a hit- és a társadalomismeret (az ittlét) összeütközését. A nyolcvanas évek olvasója előtt számos vers társadalomfelfogása közel jár a naivsághoz. (Egyáltalán nem mellékesen: másokat is lehetne ebben a vonatkozásban idézni, nem csupán Vácit.) Utólag vagyunk okosak: a következmény nem is lehetett más, mint a *Valami nincs sebol* csalódástömege. Ekkor érkezett el az idő, hogy józan társadalomismeret alapján az eddigiektől eltérő költői program és szerepfelfogás kimunkálásába kezdjen.

Szinte fáj végigkövetni, ahogy a heves indulati töltés lecsihad, mindenféle külső tényezők hatására megfékeződik a rohanás, elbizonytalanodás jön, majd egy megfáradt, törődött ember portréja rajzolódik ki a sorok mögül. Váci Mihály azonban nem tartozott a könnyen legyűrhető táborába. Pedig legnehe-

zebb óráiban még a halált is sóvároga. Napjait egyre gyakrabban gyűlöli, magányosnak érzi magát, szenved testi erejének felörlődésétől, nincs már tanácsa másoknak, hiszen ő is kívülről remél segítséget, támaszt.

Ez az erős érzelmi hullámszerű költészet EKG-görbénél pontosabban leolvasható láttelejét adja a társadalmi mozgásoknak, amelyek Vácra hatottak, s a hetvenes évekre teljesen átformálták társadalomképünket. Természetesen nem szociológiai műszavakba burkolt valóságkép ez, hanem egy költői érzület, közérzet alakulásának folyamatábrája. Ennélfogva nem csupán megérthető, hanem *átélhető*. A költő válsághelyzete mai magunknak jelent útmutatást. Arról ad leckét – nem követendő példát! –, hogyan kezeljük szemléleti válságainkat. Akár társadalmi méretekben is. Nem ismerünk nála elkötelezettebb költőt, mégis – vagy: éppen ezért – neki volt bátorsága feltenni a kérdést: mi vé lesznek a hitek, társadalmi eszmények a valóság próbakövén? Megtoldotta egy másikkal is: hogyan őrizzük meg magunkat, elkötelezettségünket, miként lehetséges érvényesnek megőrizni alapvető társadalmi célkitűzéseinket?

Még nem volt az út végén. Még csak sejthette, mit kell tennie. Legnehezebben talán a „postaláda”-szerepen, a népröbületi attitűdön módosított volna. *Fekete Gyula* szellemesen fogalmazza meg, miről van szó: „*Tanulságok egy nemzedék tapasztalatából*:

– *Nem tűrhetjük, hogy belyettünk mások politizáljanak.*

– *Még kevésbé szabad eltűnnünk, hogy mi politizáljunk mások belyett.*”

Gyökeresen másfajta társadalomkép társul az utolsó mondathoz, mint az előzőhöz. Helyes politikai-költői program – ma úgy látjuk – inkább az utóbbira, illetve a kétféle tapasztalat együttes tanulságaira építhető. A közéleti költészet centrumában, természetesen, mindig a társadalmi igazságosság elvének gyakorlati érvényesítéséért folyó küzdelem az egyik legfontosabb mozzanat. Láthattuk az elmúlt évtizedekben, hogy igen nehéz eltalálni azt a kényes versbéli egyensúlyt, amikor sikerül elkerülni a politikai balekságot, és a költőnek egyszerre van igaza a jelenre érvényesen is és távlatosan is. Mára vonatkoztatva: paternalista módon aufklérista gyógypedagógiával közelíteni a társadalom felé, aligha nevezhető távlatos felfogásnak. Struktúrájában más az, aminek kifejlődését mai programok célozzák. Ehhez is megtalálható a költő számára az út. Mint ahogy az új helyzetben mások viszont politikamentesen is képesek elképzelni a maguk irodalmi-művészi pályáját – amiért szintén nem ostorozhatók. Nincs nehezebb, mint eszményeinkkel elszámolni. Láttunk rá elég példát a közelmúltból is, amikor ez leszámolást jelentett. Vácinak volt hozzá elég ereje és bátorsága, hogy ezt a zsákutcát elkerülje. Mégis felemás versek születtek így. Verseinek ismétlődő képlete szerint előbb hiteles vívódásról olvashatunk, majd a *vers belső logikájából nem* következő, ám a versíró egyén számára nélkülözhetetlen „és mégis”-típusú lezárás iratik. Ami után nehéz eldönteni, bátorság diktálta-e a versforma ilyenfajta alakulását (fittyet hányni az esztétikumra!), avagy emberi szükséglet (nincs mibe kapaszkodnom, ha a logikátlanságnak ez a szalmaszála is elvész). Sejtésünk arról lehet, hogy a költő tanulmányaiból, esszéiből megismert felkészültsége ezt a formai-tartalmi ellentmondást előbb-utóbb tudatosította volna, s annak felszámolására készíteti. Ebben az irányban fejlődve, költészete új szakaszba érkeztetett volna. Nem oktalán reményről van szó. Utolsó versei pontosan ezt tudatják velünk. Ám a halál megrabolt bennünket. Mint azt oly gyakran tette, ha költészetünkről volt szó.

LACZKÓ PÁL

Kilóg a lóláb

Rajzbiennálé Salgótarjában — csak fiataloknak

Kilencvennégy művész százhetvennégy „rajza” volt látható az elmúlt év októberében-decemberében a II. országos rajzbiennálén, a Nógrádi Sándor Múzeum emeleti kiállításán. Azt máris megállapíthatjuk: a mennyiség csökkentése üdvözölendő „húzása” a rendező szervnek. (Két évvel ezelőtt az anyag egy részét helyszüke miatt a József Attila Művelődési Központba kellett „száműzni”.) Az persze megint más kérdés, hogy a válogató zsüri kit-mit, milyen elgondolásból, mivégre mellőzött. (Itt említem meg: a seregszemle katalógusában „zsüribizottság” felirat diszeleg, ami ugye, pleonazmus a javából. A zsüri tudniillik magyarul azt jelenti: kijelölt szakértőkből álló bíráló *bizottság*.)

Ami a létszámot és a bemutatott művek mennyiségét illeti, önmagukban elgondolások lennének, hogy a jelenkori hazai rajzművészetről izgalmas, nem utolsósorban értékorientáló képet adjanak. Másmilyen szempontot nemigen tudok elképzelni-elfogadni, mert ha – mondjuk – a válogatás arra törekszik, hogy lehetőleg minden irányzatot-törékvést képviseltesen, egészen biztos, hogy a színvonalmércéjét akarva-akaratlan lejjebb kell eresztenie. Az anyagot tanulmányozva (még inkább azt számolva, hogy a zsüri kitől, hány művet érdemcsített kiállításra), az a benyomásom támadt, hogy Tarjában – szinte minden más megfontolást mellőzve – sokkal inkább bizonyos nevek favorizálása és a rajz műfajának parttalanítása folyik, egyre gátlástalanabban – teszem hozzá mindjárt.

Ennek érdekében már a szó szoros és nemes értelmében rajzolni sem kötelező, noha uram bocsá', mégiscsak rajzbiennáléről van szó – egyelőre. Mert naivul kérdelem én: *Csorba Simon* pointilista esetrajzainak, *Drozsnyik István* fotó és cérna vegyesének, *Haász István* akril-temperájának, *Kalmár István* három blöffjének, *Karginov Germán* két gouache-sának, *Nádlér István* most éppen temperában kiélt, „mélyértelmű” gesztusainak, *Pető János* három, szintén temperában előadott szakmai remeklésének, *Schmal Károly* többszörösen idézőjelbe tett, konceptuális „áthatásainak”, *Szűts Miklós* pasztellképének elnéző beválogatását mi indokolja? Úgy tetszik, a jelenlét fontosabb, mint a biennálé szabályzata. Aztán szép számmal szerepeltek olyanok is, akik okkal, ok nélkül, csakhogy a kiírásnak valamiképp eleget tegyenek, több-kevesebb invencióval bele-bele rajzolnak, vonalaznak a képbe. (*Jovian György, Kiss Zoltán László, Soós Tamás, Szörtsey Gábor, Ujbázi Péter* stb.) Külön kategóriát képeznek azok, akik egy festészeti biennálén szintén dobogósok lehetnének, mivel a festői és rajzi technikákat ötvözik – szó, mi szó – olykor bravúrosan. Es azok, akik gátlástalanul koptatják a ceruzát, tollat (*Kovács Jobanna, Kovács Péter Balázs, Lantos Ferenc, Soós Tamás, Szabados Margit, Véssey Gábor*), valamint azok, akik önfeledten leveleznek (*Hegedüs Z. László, Lux Antal, Pataki Ferenc*).

Jelentőségükhöz, csekély és – fájlalom – sckély művészi szándékaikhoz, eredményeikhez képest szerfölött túlzott és szemet szűrő mértékben kaptak fórumot az úgynvezett new wave ifjú titánjai – a rossz nyelvek szerint az *új gyengék* –, akik az új divat (dogma) előtt szolgálai alázattal hódolva, annak

rendje és módja szerint firkálgatnak, vagy szándékoltan úgy csinálnak, mint-ha nem tudnának rajzolni (pedig közülük egyesek igencsak tudnak). Mindezt hangsúlyozottan közönséges, banális vagy misztikusnak szánt témák ürügyén (*Böröcz András, Gaál József, Molnár EM Gyula, Révész László, Sinkó István, Szirtes János*). Tudom, transzavantgarde, új szenzibilitás, meg megymás, aztán jöhet a következő „ötperces mozgalom”, de a művészetnek azért vannak még ma is érvényes, mert örök alapkritériumai. Úgyhogy, amikor egy nagyvonalú gesztussal a fürdővizet locsantjuk, nem árt, ha néha azon is eltűnődünk, eredetileg mihez is kellett. A művészet, ha úgy tetszik, az élet megváltása, pusztán a művészet beltenyészetéből cleve sikertelen vállalkozás.

Azért időzők e jelenségnél a kellenél egy kicsit hosszabban, mert hovatovább megengedhetetlen energiapocsékolásnak tartom, hogy kortárs képzőművészetünk egy jobb sorsra érdemes, szűk szelete – a pártoló, felelőtlenül manipuláló, illetve kisebbségi komplexusból minden nyugatról jövő hullámtól feldobódó művészetkritika segítségével – időnként kizárólagosságra, hegemoniára tör, s ezt az elbizonytalanodó intézmények gyakran vissza is igazolják. Kétségtelen tény, hogy e vád a rajzbiennálé idei zsűrijét nem érheti, mert egyelőre más irányban volt elfogult. De a vásárló szervek, intézmények, hivatalok (például a Művelődési Minisztérium) már nem voltak ilyen szemérmesek, s ezzel tudva-tudattalan, mintegy elő is készítettek a talajt a jövőbeni, teljes mellszélességű frontáttöréshez.

Ismeretes, a hatvanas, hetvenes évek kultúrpolitikai balfogásai, illetve a művészszakma egyéni és csoportérdekeinek kultúrpolitikai mezbe öltöztetett diszkriminációi jelentős értékeket is a perifériára szorítottak, miközben minőségileg halovány törekvések is az ellenzékiség glóriájával tetszelegtek, ami nem is rosszul kamatozik. Ezt félve elkerülendő, túlkompenzálandó, ma meg az ellenkező véglet erősödött fel. Az rendben van, hogy mesterségesen senkit sem célszerű és politikus az amúgy is elavult, tiltott kategóriába rezerválni, s ezáltal fölértékelni. Ha valami létezik, azt nem kell rejtegetni, sokkal inkább az a demokratikus, ha neki is lehetővé tesszük az igazságos versenyt. Ott úgylis hamarosan kiderül, mit ér. A sokszínűség csak gazdagíthatja képzőművészetünk palettáját. De azért nem minden arany, ami fénylik, akarom mondani, ami villog. A stíluspluralizmus mellett az érték hegemoniáját mindenképp meg kell őriznünk. Még akkor is, ha ez nem könnyű és kevésbé látványos – *Fülep Lajos* szavaival –, különleges képességeket igénylő, kiváltképp minőségkritikai feladat. Különben automatikusan életbe lép az úgynevezett Gresham-féle „közgazdasági” törvény: ha egy országban ugyanabban az időben kétféle pénz van forgalomban, a rossz pénz kiszorítja a jó pénzt.

A Nógrád megyei Tanács Nagydíját ezúttal *Banga Ferenc* kapta. *Ami mérhető I-III.* című munkái egészen jó karikatúrák. Ezzel korántsem a karikatúra műfaját akarom lebecsülni. Sőt. Még csak az sem zavar, hogy a grafikus szellemen a kritikán élcelődik. Igen, „ami mérhető” – csak éppen szem kérdése –, az az, hogy (egyszer már minden köntörfalazás nélkül ezt is illő leírni) *Banga* egyszerűen nem tud rajzolni. Ezért sraffoz, szálkáz oly előszeretettel és monomániásan, lett legyen a téma bármi. Persze: egyéni, karakteres stílusjegy, irónia, groteszk, gyermekrajzok, szorongás, őszinteség varázsa, ősi ösztönök, lefojtott feszültségek, játékoság... – egyik jelzőt sem vitatom, csak éppen egy szigorú szakmai megállapítást akarok leszögezni, bármily szokatlanul is hangzik ez a térdre boruló jelzők inflációját élő kritikai gyakorlatunkban. Mindezzel ugyanakkor egyáltalán nincs szándékomban *Banga* sajátos he-

lyében kételkedni a kortárs grafikánkban, de ennyivel – úgy érzem – tartozunk azoknak, akiknek meg éppen a mesterség fölényes tudása miatt van ugyancsak sajátos helye a „parnasszuson”.

Váli Dezső a lapkiadó vállalat által alapított Kritikusok díját nyerte el a *Bukovina* című triptichonjával. Tisztes munka, tiszteletre méltó érzelmi-gondolati töltéssel. Ám, ha némi szakmai fogékonysággal közelítünk hozzá, az a gyanúm támad, hogy a megjelenített (leképezett) valóság és a közvetlen élményforrás közé beiktatott egy mesterséges közeget, a fotót. A művész tudniillik előbb lefényképezte a neki megtetsző valóság-részletet (egy sorsára hagyott, az enyészetnek induló bukovinai zsidótemetőt), majd a hallatlanul esztétikus sírkövek sziluetttjét körülrajzolta, másként fogalmazva: lekopírozta. Nincs semmi kifogásom a közbeiktatott médium ellen (az csupán eszköz), hiszen a gondosan megkomponált képkivágás, a részletek tudatos elhagyása, maga a dokumentalista indítatású motívumválasztás stb. mind-mind alkotói erény lehet. Mégis bátorodom ismételtelen megjegyezni: egy rajzbiennalén talán a mondanivaló magas színvonalú kifejezésének szolgálatába állított rajztudás sem lehet utolsó – horribile dictu –, elhanyagolható követelmény. (Itt említem meg: e díjszűriben magam is részt vettem, de fenntartásaimat 2:1 arányban leszavazták. Azzal az ellenvetéssel, hogy Válinak legalább van valamilyen közlendője a nézővel, s ezzel egyet kellett értenem.)

Schmal Károlynak a képző- és iparművészeti lektorátus díja jutott. *A festék megszínezése I-II.* című munkáinak semmi köze a rajz műfajához. Ezért külön nem is foglalkozom velük. Csak egy apró észrevétel: a lektorátus képviselője úgy találta díjazandónak, hogy amikor megtekintette, a mű csak félig volt installálva. Ha már egyszer Schmal meditációs célból is hozza létre műveit, azon is érdemes eltűnődni, vajon honnan tudta a díjazó, milyen lesz a kész mű? Ha meg már ismerte, honnan tudta előre, hogy a biennalé mezőnyében is díjra érdemes? A kitűnő alkalmazott grafikus tervezte a plakátot és az ötletes katalógust, s ezekért nyilván megkapta a méltó tiszteletdíjat. Vagy talán mégsem?

Lóránt és Stefanovits Péter, a beküldött anyagával némi jóindulattal a salgótarjáni tavaszi tárlaton is jó eséllyel indulhatna, mint festő. Úgy látszik, a Csohány Kálmán-emlékplakett, az MN Művészeti Alapjának díja ott is utolérné őket. Ismét egy szakmai kitétel: a Csohány-plakettet inkább olyan művésznek lenne ildomos és hasznos odaítélni, akinek törekvéseiben közvetve-közvetlenül kimutatható valamiféle kötődés, elkötelezettség Csohány vérbeli, par excellence grafikai ars poeticája iránt, akinek egyfajta létformája volt a rajzolás. Márpedig Lórántnál – aki melleleg kiváló festő – ez nyomokban sem érhető tetten.

Egyedül *Dienes Gábor* (Nógrád megyei Múzeumok Igazgatóságának díja) és *Sáros András Miklós* (Szakszervezetek Nógrád megyei Tanácsa díja) elismeréséért tudok maradéktalanul lelkesedni, noha az előbbieik miatt jócskán kilógnak a menctből. Sáros ugyanis tényleg ízig-vérig grafikus, nem is akár-milyen; időseirű és nagy távon is érvényes mondanivalóit mindig a lehető legnagyobb szakmai hozzáértéssel, odaadással és alázattal fogalmazza meg. *Fészek* című ceruzarajzán egy fészek látható, benne két madártojás. Ami megdöbbentő: a fészek szögesdrótból van. A művész önkényes kép- és képzettársítása, a valóság-tartományok egy az egyben való attraktív montázsa? Aki behatóbban ismeri Sáros intellektuális grafikáinak előtörténetét, az tudja, szinte kivétel nélkül, mindig valós, általa látott, megtapasztalt dolgokat jelenít

meg, vagy filmi értelemben rendez el a képen, anélkül, hogy különösebben beleavatkozna a dolgok külsőleges képébe. Amit a művével láttat, azt van szerencsém direktben visszaigazolni. Váli Dezső festőművész budapesti műtelermlakásának ablakában kísértetiesen ugyanezt láttam. Ő mesélte, hogy egy galamb az ablakában évről évre fészket rakott. Amikor azonban a Mártírok útján – ahogy ez már lenni szokott – kivágták a fákat, a makacs galamb a fajfenntartás ösztönétől és az alkalmazkodás kényszerétől vezérelve, drótokból építette meg a fészket. Döbbenetes látvány volt. Nem tudom, milyen esélyvel indultak útnak a madárléthe az így felnövő galambok, a környezetpusztítás kis mártírjai, mint ahogyan azt sem, hogy a galamb megismételte-e e „konstruktív” alkotását, ha úgy tetszik, design-ját. Némi elvonatkoztatással és lényeglátással azt azért nem árt észrevennünk, hogy az emberiség egyre fokozódó tempóban kerül egy ilyen szervesetlen, a velünk egylényegű természettől elidegenedő, mesterséges, jócskán szennyezett környezetbe, maga konstruálta gettóba (a szennyeződés alatt természetesen nemcsak biológiai, hanem szellemi, vizuális, etikai stb. szennyeződést is értve), ami igencsak jó táptalaja a kontraszelekciónak. Például – mint Salgótarjában, jóval kisebb horderejű kérdésben statisztikailag kimutatható – a generációs kontraszelekciónak.

Ha sorra vesszük a díjazottakat, a legfiatalabb 35, a legidősebb „mindősze” 46 éves, de a többség inkább a 35–40 év között mozog. Ezen korhatár alatt és fölött senki sem produkált kiugró teljesítményt, legalábbis a zsüri szerint. Rendkívül figyelemre méltó tény, ha igaz volna. De ha arra gondolok, hogy a résztvevők túlnyomó többsége is ezt a korosztályt képviseli, akkor ez már nem is oly meglepő. Ennek két oka lehet: az egyik az, hogy a válogató zsüri okkal, ok nélkül, kíméletlenül fiatalított; a másik pedig az, hogy a művészeti alapnál 1982-ben bejegyzett 500 alkalmazott és a 270 képgrafikus közül eleve csupán a 30-asok, 40-esek látnak fantáziát Salgótarjában. (Ne feledjük azt sem, hogy a 94 kiállító közül mintegy 20 művész más műfajokból rándult át ez alkalommal a grafika felé!) Nos, úgy vélem, nem véletlenül szűkült, illetve tárgult ilyen értelemben a kör. Én sem látnám értelmét annak, hogy grafikát, rajtot küldjek a biennáléra – még akkor sem, ha a nevében országosnak tünteti is föl magát –, ha ilyen sajátos szempontok, érdekek munkálnak a rendezőkben, a szervezőkben, a biennálé koncepcióiban és a 130 ezer forintot szétosztó zsűriben és a 26 művet megvásárló mecénásokban. Márpedig, ha ez a folyamat tovább tart, a biennálé rövid időn belül elveszíti ragját-becsületét, s önmaga kérdőjelezi meg azt a nemes funkcióját, hogy a hazai kortárs grafika tájékoztató, értékőrző-továbbító és orientáló fóruma legyen. Pedig Salgótarjánban elvben minden esélye és feltétele megvan ahhoz, hogy a rajz, a grafika országos fóruma legyen, hiszen itt működik immáron tíz éve a nemzetközi grafikai szimpozium is, amellyel kapcsolatban azonban az utóbbi időben – éppen a jövőt illetően – szintén fölmerültek szervezeti problémák (lásd *Művészet*, 1984/12.).

„... a lerajzolás helyett a *megrajzolás* területére léptem át – nyilatkozta nemrég *Szalay Lajos*. – Ahol a vonal éppúgy ragozódott, mint ahogyha egy nyelvnek a művelési része lenne... Utánozhatósága rögtön feltűnt mindenkinek, és mint ahogy a gyermek beszélő emberek között tanul meg beszélni, úgy tanulta meg a fiatal magyar grafika az én jelenlétemben, dramatizált formában megrajzolni a létezést a lerajzolás helyett. Ami nem jelenti azt, hogy ők tőlem bármit is örököltek volna.” Bizony, a biennálét szemlélve (amely lehangolóbb az elsónél), keserűen kell megállapítani, hogy – tisztelet a

kivételnek – nagyon kevesen vannak, akik a létezést, az igazit igyekeznek megrajzolni, akik nem ragadnak le a valódinak tetsző felszín lerajzolásánál, illetve annak tetszőlegesen torzított részleteinél. Pedig Szalay képmesterrel együtt vallom, az országban vannak ilyen – közvetlen és átvitt értelemben – „fiatal” grafikusok is, nem is kevesen.

Befejezésül és csekély vigaszul tiszteljük azok előtt, akik még mindig hisznek a vonal hatalmában, varázsában, a mesterségbeli tudásban (*Decsi Ilona, Klossy Irén, König Frigyes, Molnár László József, Topor András, Vég András*), valamint azok előtt, akiknek érdemleges, mindnyájunkat érintő-érdeklő, egyszersmind előremutató mondanivalójuk van zaklatott világunkról (*Bálványos Huba, Czinke Ferenc, Cziráki Lajos, Földi Péter, Garsó Rozália, Muzsnay Akos, Szentgyörgyi József, Würtz Ádám*), s ezt anyanyelvi szinten és elkötelezettséggel rajzolják meg.

E számunk szerzői

Baranyi Ferenc költő, a Palócföld főszerkesztője (Bp.); *Benjámín László* költő, az Új Tükör főszerkesztője (Bp.); *Bódi Tóth Elemér* költő, a Nógrád főmunkatársa (Salgótarján); *dr. Csongrády Béla* pártmunkás (Salgótarján); *Kassai-Végh Miklós*, Nógrádi Sándor Múzeum munkatársa (Salgótarján); *Karácsondi Imre* költő, könyvtáros (Balassagyarmat); *kemerovói költők. írók* (Szovjetunió); *dr. Kerékgyártó T. István* népművelő (Jászberény); *Kőrössi P. József* költő, Móra Könyvkiadó munkatársa (Bp.); *Laczkó Pál* író, Palócföld szerkesztője (Salgótarján); *Menybárt László* kritikus, a Művészet rovatvezetője (Bp.); *Petőcz András* költő (Bp.); *dr. Praznovszky Mihály* muzcológus, a Nógrádi Sándor Múzeum igazgatója (Salgótarján); *dr. Romsics Ignác* tudományos munkatárs, MTA Történettudományi Intézet (Göd); *Simor András* költő (Bp.); *Szepesi József* költő, segédmunkás (Salgótarján); *Zalán Tibor* költő, a Kortárs munkatársa (Bp.)

A MADÁCH-pályázat eredményhirdetése

A hagyományos Madách-ünnepség keretében került sor 1985. január 28-án a Madách-pályázat eredményhirdetésére.

SZOCIOGRÁFIA, ESSZÉ, TANULMÁNY KATEGÓRIÁBAN:

- I. dr. Praznovszky Mihály (Salgótarján) és Simonffy András (Budapest)
- II. dr. Kerékgyártó T. István (Jászberény)
- III. dr. Botlik József (Tatabánya)

VERS, PRÓZA KATEGÓRIÁBAN:

- I. Papp Lajos (Miskolc)
- II. Bódi Tóth Elemér (Salgótarján)
- III. Onagy Zoltán (Esztergom) és Szepesi József (Salgótarján)

A szerkesztőség a nem díjazott, de a zsüri által közölhetőnek minősített írásokra is igényt tart. Erről az érintetteket levélben értesítjük.

A SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG
ELNÖKE:

Dr. Horváth István

A SZERKESZTŐSÉG TAGJAI:

Dr. Bacskó Piroska (cikk, tanulmány)

Kelemen Gábor (riport, szociográfia)

Kojnok Nándor (szépirodalom)

Dr. Praznovszky Mihály (bagyomány)

Czinke Ferenc (művészet)

Pál József szerkesztő (kritika)

Főszerkesztő: **BARANYI FERENC**

A SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG
TAGJAI:

Csik Pál

Dr. Fancsik János

Füzesi István

Németh János

Dr. Szabó Károly

Dr. Tamáskovics Nándor

Tóth Elemér

A Nógrád megyei Tanács VB művelődési osztályának lapja.

Főszerkesztő: *Baranyi Ferenc*, Szerkesztőség: 3100. Salgótarján, Arany János út 21. Telefon: 14-386. Kiadja: a Nógrád megyei Lapkiadó Vállalat. Felelős kiadó: *Bálint Tamás* igazgató. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítőknél, a posta hírlapüzleteiben és a Központi Hírlap Irodánál (KHI, Budapest, V., József nádor tér 1. sz. Postacím: 1900 Budapest). Közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215-961 62 pénzforgalmi jelzőszámra. Egyes szám ára 16 Ft, előfizetési díj fél évre 48, egy évre 96 Ft. Megjelenik kéthavonta. *Kéziratokat és rajzokat nem örvény meg és nem küldünk vissza.* ISSN: 0355-8867. Index: 23-923.

Készült a Nógrád megyei Nyomdaipari Vállalat salgótarjáni telephelyén, 900 példányban 3,6 (A/5) iv terjedelemben. F. v.: *Kelemen Gábor* igazgató. 85.38977 N. S.

Ára: 16,- Ft

PALÓCFÖLD